

STUDII ȘI CERCETĂRI JURIDICE

Anul 12 (68), Nr. 3

Iulie–Septembrie 2023

S U M A R

Editorial

MIRCEA DUȚU, Criza cercetării științifice în domeniul dreptului și labirintul posibilității depășirii sale.....	325
---	-----

Studii

VERSAVIA BRUTARU, RAUL ALEXANDRU NESTOR, Puncte de reper pe traseul redefinirii prescripției răspunderii penale în sistemul legislativ românesc (II).....	335
EVELINA OPRINA, Competența instanței de executare între schimbare de paradigmă, clarificare sau confuzie	367
CRISTINA-IOANA FLORESCU, Soluționarea disputelor generate de progresul noilor tehnologii informaționale	385
COSMIN SANTI, Dreptul de devoluțiune și instituția controlului judiciar în dreptul canonic	399
MIRCEA M. DUȚU-BUZURA, Dimensiuni politico-juridice ale acțiunii internaționale a Uniunii Europene privind protecția mediului și combaterea schimbării climatice	419

Viața științifică

Premiul ONU pentru Drepturile Omului 2023 – O contribuție românească (<i>Ovidiu Predescu</i>)...	457
--	-----

Recenzii

C. Pomart, O. Dupéré (dir.), <i>Changements climatiques, dérèglements juridiques ?</i> Institut Francophone pour la Justice et la Démocratie, Paris, 2023 (<i>Andrei Duțu-Buzura</i>)	459
---	-----

STUDII ȘI CERCETĂRI JURIDICE

Year 12 (68), No. 3

July–Septembre 2023

S U M M A R Y

Editorial

- MIRCEA DUȚU, The Crisis of Scientific Research in Law and the Labyrinth of Possibility its Overcoming..... 325

Studies

- VERSAVIA BRUTARU, RAUL ALEXANDRU NESTOR, Milestones on the Route of Redefining the Prescription of Criminal Liability in the Romanian Legislative System (II) 335
- EVELINA OPRINA, Jurisdiction of the Enforcement Court Between Paradigm Shift, Clarification or Confusion..... 367
- CRISTINA-IOANA FLORESCU, Dispute Resolution Arising from Advances in Information Technology 385
- COSMIN SANTI, The Right of Devolution and the Institution of Judicial Review in Canon Law 399
- MIRCEA M. DUȚU-BUZURA, Political-legal Dimensions of the European Union's International Action Regarding Environmental Protection and Combating Climate Change..... 419

Scientific Life

- UN Prize for Human Rights 2023 – A Romanian Contribution (*Ovidiu Predescu*) 457

Reviews

- C. Pomart, O. Dupéré (dir.), *Climate change, legal disruptions?* Institute Francophone for Justice and Democracy [*Changements climatiques, dérèglements juridiques ?* Institut Francophone pour la Justice et la Démocratie], Paris, 2023 (*Andrei Duțu-Buzura*)..... 459

STUDII ȘI CERCETĂRI JURIDICE

Année 12 (68), No. 3

Juillet–Septembre 2023

S O M M A I R E

Éditorial

MIRCEA DUȚU, La crise de la recherche scientifique dans le domaine juridique et le labyrinthe de la possibilité de la surmonter	325
---	-----

Études

VERSAVIA BRUTARU, RAUL ALEXANDRU NESTOR, Points de repère sur la voie de la redéfinition de la prescription de la responsabilité pénale dans le système juridique roumain (II)	335
EVELINA OPRINA, La compétence de la juridiction d'exécution entre le changement de paradigme, la clarification ou la confusion	367
CRISTINA-IOANA FLORESCU, Règlement des litiges générés par le progrès des nouvelles technologies de l'information	385
COSMIN SANTI, Le droit de dévolution et l'institution du contrôle judiciaire en droit canonique	399
MIRCEA M. DUȚU-BUZURA, Dimensions politico-juridiques de l'action internationale de l'Union Européenne sur la protection de l'environnement et la lutte contre le changement climatique.....	419

Vie scientifique

Prix des Nations Unies pour les droits de l'homme 2023 – Une contribution roumaine (<i>Ovidiu Predescu</i>)	457
---	-----

Revues

C. Pomart, O. Dupéré (dir.), <i>Changements climatiques, dérèglements juridiques ?</i> Institut Francophone pour la Justice et la Démocratie, Paris, 2023 (<i>Andrei Duțu-Buzura</i>)	459
---	-----

STUDII ȘI CERCETĂRI JURIDICE, an 12 (68), nr. 3, p. 319–462, București, iulie–septembrie, 2023

CRIZA CERCETĂRII ȘTIINȚIFICE ÎN DOMENIUL DREPTULUI ȘI LABIRINTUL POSIBILITĂȚII DEPĂȘIRII SALE

*Prof. univ. dr. Mircea DUȚU**

Din perspectiva unui secol de desfășurare instituționalizată și a șapte decenii de apartenență academică, cercetarea științifică în domeniul dreptului pare a fi ajuns la un nou moment de răscruce în existența sa. Pe fond, de data aceasta pericolele vin în mod evident mai ales din dominația devenită sufocantă a abordărilor tehnicist-rudimentare, a analizei textului normativ, care tinde să o transforme într-o simplă consultație de cabinet de avocatură specializat, care, la rândul-i, în mare parte e amenințată de previzibilele consecințe ale aplicațiilor inteligenței artificiale de substituire a operațiunilor (tehnice) de identificare a textelor în prezență, corelare și interpretare a legii și sintetizare a jurisprudenței pertinente. Eșecurile repetate ale încercărilor depășirii crizei domeniului, în condițiile absenței voinței politice de reșezare instituțională, prefigurează cronicizarea sa și, în cele din urmă, inevitabilul colaps. În acest joc, devenit „sumă nulă”, ecuația se impune a fi redefinită, spre o posibilă depășire a impasului printr-o regândire a proiectului și o relansare a sa ca atare. Pentru aceasta e nevoie de o analiză adecvată a tradițiilor și evoluțiilor de până acum, de o evaluare responsabilă a stării de lucruri și de trasare a unei perspective în termenii progresului viabil. Instituțional, cumpăna existențială provine din desistarea interesului public de miza reflecției juridice, apreciată ca a fi devenit nerelevantă în plan național și transferată eventual în cel regional, cu implicațiile aferente.

1. În urmă cu o sută de ani, mai exact prin Constituția din 29 martie 1923, se înființa „un Consiliu legislativ, a cărui menire era să ajute în mod consultativ la facerea și coordonarea legilor” (art. 76), a cărui consultare era obligatorie, iar opiniile

* Directorul Institutului de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române; membru al Asociației Internaționale de Dreptul Urbanismului (AIDRU); mircea.dutu@gmail.com

sale, deși neobligatorii, nu puteau fi ignorate. Era punctul culminant, consacrat constituțional, al unor tradiții inaugurate de comisia centrală mixtă de la Focșani, instituită prin Convenția de la Paris din 1858 care trebuia să pregătească proiectele de legi de interes comun pentru cele două principate în curs de definitivare a „unirii de bază”, urmată de Consiliul de Stat creat prin Statutul dezvoltător din 1864 și abandonată (temporar) prin Constituția din 1866, care lăsa totuși deschisă, prin modificarea din 1884 (art. 131), posibilitatea stabilirii unei atare structuri. Noua instituție se înscria, deopotrivă, în continuarea tradiției constituționale și în viziunea statului național unitar, creativ și integrator, consacrată de respectiva lege fundamentală a țării reîntregite și promova concepția unui proiect de țară modernă, democratică și cu o puternică vocație europeană. În același timp, aparțința sa la valul constituționalismului care a urmat imediat Primului Război Mondial, fondat de supremația legii și primatul dreptului, imprimau dimensiuni noi demersului de legiferare. În cadrul dezbaterilor organizate de Institutul Social Român (ISR) în perioada premergătoare și pentru pregătirea noului text constituțional (decembrie 1921–iunie 1922) intervenientul asupra subiectului, profesorul C. Partheniu, făcea interesante considerații în privința rolului unui consiliu legislativ, în care se regăseau puternice rezonanțe ale „noii direcții” în cercetarea dreptului, ilustrată în epocă prin lucrările unor specialiști reputați precum Ihering, Picard, Saleilles, Duguit, Geny etc.

Tradiționala misiune de expertiză tehnică aferentă unui atare organism era întregită acum cu cea de „elaborare genetică”, consacrată investigării și găsirii „în formă născândă, nativă, a principiilor generale”, adică de cercetare științifică autentică. Schimbarea de perspectivă era radicală. Transformarea în text pozitiv a unei concepții legislative devenea o problemă de știință, nu numai una de tehnică, de punere pe hârtie în pagină normativă; nu mai era vorba deci de a căuta simple justificări ale unei reguli de drept pe baze legale, formale, logice, deductive, în legăturile de la premisă la consecință, care ar exista între regulile de drept și anumite principii. De această dată, nu o atare justificare deductivă preocupa, în primul rând și exclusiv, pe juristul implicat, ci explicarea cauzală, deductivă, elucidatoare, care consta și în a stabili legături cauzale între anumite reguli de drept și instituțiile juridice, dar dincolo de asta în a identifica și lua în considerare anumite nevoi ale vieții. Așadar, nu numai logica deductivă, bazată pe identitate, pe legătura unei consecințe de premisă, era cea care domina atunci, ci mai degrabă cea inductivă, ce urmărea stabilirea raportului cauzal. În acest mod dreptul îi crea o bază științifică, de realități sociologice, iar rolul juriștilor specializați creștea spre o permanență în elaborarea legilor, ceea ce impunea o adâncire a pregătirii și o științifizare a preocupărilor lor. Cu o asemenea înțelegere a statutului structurii preconizate constituțional, era promovată legea de înființare și organizare a Consiliului legislativ, din 26 februarie 1925, de inițiatorul său, ministrul justiției, profesorul universitar

George Mârzescu care îl califica drept „organ consultativ de natură științifico-tehnică și cu existență permanentă” și justifica, în spiritul concepțiilor timpului, și conform unei atari definiții duale deja invocate, instituirea sa „pentru că opera de creație a dreptului este din ce în ce mai delicată și reclamă, pe lângă cunoștința stărilor de fapt sociale, economice și politice, asupra cărora se legiferează, serioasa cunoștință a unei serii de chestiuni, materii și principii care necesită o pregătire specială”. Exprimând atari considerente, legea specială constitutivă îi stabilirea ca misiune în primul rând elaborarea proiectelor de unificare a tuturor codurilor judecătorești, prevedea în organigramă un Birou pentru studii istorice, iar Dosarul complet de avizare avea să prefigureze un „miniproiect de cercetare științifică aplicată”. De-a lungul existenței sale interbelice Consiliul Legislativ și-a manifestat ca funcție definitorie *avant la lettre* legistica, respectiv simbioza dintre tehnică și cercetare științifică juridică. Așadar, instituirea instituției „consiliului legislativ” în urmă cu un secol se făcea în formula unui „organ consultativ de natură tehnico-științifică” care desfășura o „operă de creație a dreptului” și nu numai o simplă operațiune tehnică de formulare/redactare a textelor proiectelor de acte normative, cu justificări și conținut preconstituite și stabilite de alții.

Astfel conceput și construit într-un asemenea spirit, el și-a asumat ca principală responsabilitate prefigurarea noului drept românesc, prin unificarea legislativă, recodificare și modernizare, structurarea unei culturi juridice, ca unul de evoluție și sinteză națională și cu puternică vocație europeană. Desigur, preponderentă a fost activitatea de avizare, pregătire și elaborare a actelor normative, dar complexitatea proiectelor, precum cele ale noilor coduri: civil, comercial și penal au presupus *per se*, în condițiile date un substanțial proces de conceptualizare și analiză științifică, dincolo de procesul propriu-zis de tehnică legislativă. Și aceasta cu atât mai mult cu cât și în plan internațional noua organizare europeană și spiritul timpului generaseră ample preocupări de reforme legislative, codificări și școli de gândire. În plus, apăreau și se intensificau preocupările și proiectele de unificare, prin promovarea unui drept comun uniformizat. Așadar, o structură cu o misiune de consiliu legislativ fondată pe o activitate esențialmente de cercetare științifico-tehnică-juridică. Valorificând potențialul creator al țării întregite și diversele sale orizonturi cultural-juridice, Consiliul a acordat o atenție prioritară elaborării proiectelor noilor coduri de unificare, efectuând ample cercetări de evaluare a tradițiilor pertinente, de drept comparat și impact sociologic și utilizând ultimele categorii și operațiuni de tehnică legislativă. Experimentele în sine, precum cele ale codului penal și codului de procedură penală adoptate în 1936 și reacțiile și modificările ce s-au impus, reformulările și refacerile codului civil și de procedură civilă, precum și cele ale codului comercial, amplele dezbateri și propuneri asupra realizării unificării legislative și victoria perspectivei impuse de realitățile istorice rămân semnificative

pentru transformările și metamorfozele vieții juridice naționale de acum un secol. Marea generație interbelică a științei dreptului formată la noua școală juridică românească de la București, Iași, Cernăuți și Cluj-Oradea și-a completat pregătirea și desăvârșit formația profesională prin implicarea în lucrările Consiliului Legislativ Român. Desființat în 1948, acesta reușise să prefigureze deja o oarecare tradiție de legistică/cercetare și, totodată, profesioniștii implicați aveau să reia preocupările de gen, într-o nouă perspectivă, în cadrul unei structuri chemate să-și asume o menire asemănătoare, dar nu identică și cu alte orientări politice. Nevoia existenței unei atari misiuni persista, însă indiferent de meandrele istoriei.

2. Creat la 1 ianuarie 1954 ca institut specializat al Academiei Române în noua sa formulă de „academie de științe” (1948), Institutul de Cercetări Juridice (ICJ) a preluat „rolul inversat” al antecesorului său evocat anterior, în sensul că activitatea de cercetare științifică devenea dominantă și definitivă, iar rolul consultativ în propunerea și elaborarea proiectelor de acte normative era subsidiar, fără a fi lipsit de importanță. Pentru prima dată activitatea de cercetare științifică era instituționalizată, sistematizată organizațional, acoperind întreaga arie a dreptului, își stabilea un program de acțiune și avea obiective concrete. Preocuparea metodologică prioritară exprimată și asumată deschis era aceea de a promova și a ilustra „o anumită metodă sau un anumit stil de cercetare științifică”, unul care să țină seama înainte de toate că „după cum nu trebuie să existe considerații teoretice care să facă abstracție de necesitățile practice, tot astfel, satisfacerea nevoilor concrete ale practicii, nu se poate face decât în lumina considerațiilor teoretice”, așa încât orice lucrare de cercetare „să adauge dobândiri noi la cele anterioare” întrucât „pasul înainte este singurul care definește și situează pe tărâmul dreptului, o atare întreprindere ca științifică”. Împărțită în cercetare științifică teoretică (fundamentală) și aplicativă, „investigația pe tărâmul dreptului” se înscria aproape în mod natural unei atari perspective. Experimentul rămas unic în domeniu în privința codurilor penal și cel de procedură penală din 1969, ale căror anteproiecte au fost elaborate în cadrul Institutului și imediat urmate, după intrarea în vigoare, de publicarea *Explicațiilor teoretice...*, cu comentarii pe articole, exprimă aceeași abordare metodologică. Corpul de cercetători constituit din această perspectivă, de o valoare excepțională și conducerea științifică a institutului impuneau de la sine o înaltă preocupare și calitate profesională, îndreptate preponderent spre zona reflecției. Programul de cercetare expus în celebrul *Cuvânt înainte* din primul număr (1956) al revistei *Studii și Cercetări Juridice* (SCJ) sub forma „constantelor dreptului” era, la rândul său, edificator în acest sens. Mărturisirea unuia dintre primii membri ai Institutului, profesorul Octavian Căpățînă (1919–2008), despre concepția fondatorilor institutului asupra rolului și rezultatelor lucrărilor sale e elocventă: „Planul de cercetare inițiat de profesorul

Traian Ionașcu și aprobat de Consiliul științific avea ca scop elaborarea de tratate aprofundate în toate disciplinele științifice. S-a procedat totodată la repartizarea materiei pe capitole, încredințate spre elaborare unor grupuri de cercetători, sub îndrumarea și coordonarea celor mai competenți specialiști. E suficient să amintesc dintre ei nume ilustre, precum cele ale prof. Mihail Eliescu sau prof. Vintilă Dongoroz. În fapt, rezultatele au fost mai puțin strălucite decât așteptările și previziunile scontate. Carențele s-au datorat în bună parte decalajelor substanțiale dintre posibilitățile maștrilor și veleitățile ucenicilor, nu toți cu adevărată vocație de cercetători științifici și cu stil redacțional corespunzător. În final au fost publicate doar unele monografii de prestigiu, semnate de nume ilustre și doar câteva lucrări colective.” Într-adevăr, o radiografie exactă a ceea ce a însemnat în general experiența ICJ până în 1989, și mai exact în cadrul primei etape de existență a sa. Retragerea, prin pensionare, a „vârfurilor” fondatoare, migrarea unor cercetători spre cel de-al doilea Consiliu Legislativ (reînființat în 1971) și trecerea Institutului sub egida Academiei de Științe Sociale și Politice (1972) au marcat o primă perioadă de recul, urmată rapid de o alta în care, sub lozinca „integrării teoriei cu practica”, cercetarea științifică și-a pierdut și mai mult în autenticitatea sa, reducându-se la „munca de seminar” și cu un nivel de „cercetări științifice studentești”. Din păcate, revenirea începând cu 1990 sub egida Academiei Române nu a adus revirimentul așteptat și, în orice caz, necesar. „Explozia” învățământului superior juridic – public și privat – a favorizat o migrare masivă spre acest domeniu a juriștilor preocupați (cât de cât) de reflecția teoretică, iar eforturile consacrate relansării cercetării au rămas insuficiente și, ca atare, infructuoase. Proba cea mai elocventă a acestor realități o reprezintă absența marilor lucrări științifice (tratate) pe ramuri de drept și reducerea producției editoriale cu precădere la cursuri, manuale cel mult asezonate cu precizarea „conform noilor coduri”.

3. Marea problemă a investigației juridice a fost, rămâne și va fi „scientificitatea” sa, adică existența unei metode proprii de investigare, a unui efort de abstractizare suficient și rezultatele în termeni de progres creativ dincolo de utilitarism. Printr-o jurisprudență consacrată definitiv de o decizie din 14 octombrie 2022 a Consiliului de Stat (instanța supremă de contencios administrativ a Franței) s-a redeschis în Hexagon discuția mai veche, valabilă și la noi, asupra calității de știință a dreptului și mai ales de cercetare științifică a unui anumit fel de înțelegere și desfășurare a investigațiilor juridice. Mai exact, pe această cale s-a statuat că o teză de doctorat de procedură civilă tinzând să identifice dispozițiile juridice aplicabile și să analizeze practica juridică existentă într-un domeniu (respectiv particularitățile procedurii de divorț) nu constituie o cercetare științifică în sensul legii fiscale franceze, care să beneficieze de unele facilități acordate în materie. Desigur, reacțiile partizanilor

„scientificității” dreptului nu au întârziat să apară. În reproșurile lor la o atare poziționare jurisprudențială se pornea de la aprecierea că în cazul de speță ar fi fost vorba de o cercetare aplicată, constând în a găsi soluții noi în scopul rezolvării dificultăților manifestate în domeniul vizat, prin elaborarea unui model de probatoriu ce permite verificarea ipotezelor de plecare și demonstrarea faptului că acesta ar putea fi aplicat în mod efectiv în practică, prin aprecierea judiciară dată, dimensiunea prospectivă fiind total ocultată de judecătorul de contencios administrativ. În sensul dezvoltat de jurisprudența respectivă s-ar ajunge la a distinge, pe de o parte, între teze având o finalitate creatoare, ce poartă asupra unor chestiuni noi (cum ar fi cele legate de inteligența artificială, metavers, schimbări climatice ș.a.), iar pe de alta lucrări mai analitice, privind subiecte deja larg acoperite de doctrină și jurisprudență cu pur caracter constatativ, dar predominante. Or, oricât ar fi de seducătoare o atare perspectivă ea ar ignora faptul că o distincție de acest gen e cvasiinoperabilă în practică, în materie juridică adevăratele dificultăți apărând tocmai de acolo unde nu te aștepti, diavolul ascunzându-se, de cele mai multe ori, în detalii! Chiar și o teză de doctorat privind particularitățile procedurii de divorț, așadar, ar putea să-și arate originalitatea și ingeniozitatea și să constituie o veritabilă lucrare de cercetare și nu numai una de compilație! Ușor de pledat în favoarea unei atari teze, mai greu de demonstrat și de convins pe deplin! Și mai ales la noi, unde „doctrina de manual” excelează printr-o atare abordare analitică, iar orice lucrare se rezumă la a expune probleme, considerații și concluzii pur constatative. Asemenea considerente își pot avea rostul și semnificațiile lor concrete, dar nu pot înlătura marea problemă rămasă deschisă a statutului dreptului ca știință și a investigațiilor juridice ca și cercetare științifică. Persistența reducerii primului la simplă tehnică de identificare, interpretare și aplicare a dreptului și a secunde la pură operațiune de consultație acordată de un profesionist pe o temă dată reprezintă o provocare chiar existențială mai ales pentru un institut academic destinat să desfășoare o atare activitate cu titlu definitiv și de justificare a funcționării sale, precum și o facultate de drept care se respectă ca atare.

4. Implicațiile dezvoltării inteligenței artificiale și în special a celei generative vin în continuarea, se adaugă și accentuează declinul și criza profundă a reflecției juridice. Robotul jurist acaparează domeniul și generează două consecințe majore. Prima e aceea că ChatGPT anunță, din perspectivă proprie, prăbușirea pozitivismului, a tehnicii seci, a normei care se justifică prin norma însăși. E un semnal puternic, așadar, pentru necesitatea de a regândi dreptul ca un mijloc al justului. Cea de-a doua, la fel de imediată e aceea că (pretinșii) doctrinari de acest gen vor fi ținuți să înceteze să fie comentatori arizi ai ultimei jurisprudențe ori al nu știu cărui nou proiect de lege, „savanți neutri, creiere fără suflet, ființe iresponsabile, oferindu-și serviciile oricărui le dorește” ori să părăsească arena în care vor deveni inutili. Ei vor trebui

de acum înainte să se întrebe, pentru a-și manifesta obiectivitatea și statutul pretins, spre a gândi dreptul ca un mijloc, a reflecta asupra finalității sale. Așa fiind, doctrinarii în general au îndatorirea de a „înceta de a fi tehnicieni”. ChatGPT va face cu brio asemenea operațiuni și deja legaltechs subliniază claritatea și relevanța analizelor algoritmice ale ultimelor jurisprudențe întreprinse prin intermediul IA. Această tehnică a comentariului hotărârii ori a celui comparat al proiectelor de lege sunt deja cunoscute și practicate cu ajutorul noilor tehnologii. Purul învățământ tehnic generalizat la noi, constând în reproducerea mecanică a tot ceea ce s-a făcut după codificarea și exegeza juridică nu-și mai are rostul. Se impune astfel prin forța tehnicii ceea ce propovăduiam tot mai insistent în ultima perioadă, din perspectiva cuiva preocupat de soarta cercetării științifice în materie: readucerea în amfiteatre, în reviste, manuale, tratate și colocvii, în centrul doctrinei și a învățământului de profil știința, reflecția autentică menită să permită deslușirea și cunoașterea cauzei și finalității dreptului, singurele rațiuni ale existenței juristului, adică istoria și filosofia fenomenului juridic.

Cunoașterea originii unui instrument și mai ales finalitatea sa vor reprezenta plusvaloarea adusă de universitar, ceea ce se așteaptă în general de la juristul autentic, perspectiva esenței formării și afirmării profesionale a viitoarelor generații de gânditori, analiști și practicieni ai dreptului. Tomurile „conform noului cod...”, analizele „potrivit art. ... rap. la art. ... cu aplic. prev. ...”, „reflecțiile” pe marginea textului îngust, reduse la folosirea DEX-ului și găselnițele de context vor fi aruncate brutal, la lada (tristei) istoriei a pozitivismului atroce care sufocă gândirea autentică și împiedică progresul unei autentice științe a dreptului în România!

Așadar, pe lângă această operă de raționalizare a producțiilor juridice, prin inhibarea abordărilor normativiste, IA poate ajuta cercetarea în domeniu nu pentru a elabora studii adecvate și formula argumente și soluții originale, ci spre a-și realiza investigațiile sale sub dimensiunea documentării și informării mai rapide și mai complete. La rândul său, spre a-și îndeplini adevărata lor menire, ca rod al capacității umane, noile tehnologii digitale au nevoie de reglementări juridice adecvate, capabile să asigure controlul uman asupra utilizării acestora așa încât să nu devină periculoase, până la distrugere tocmai pentru civilizația care le-a creat și le promovează. Este o primă provocare majoră pentru dreptul inteligenței artificiale, care își croiește deja propriul drum între ramurile sistemului normativ și materiile cunoașterii științifice și studiului universitar.

5. Nu în ultimul rând, în mod evident asistăm și în domeniul dreptului la ceea ce s-a constatat în câmpul mai larg al cunoașterii: știința nu mai avansează! Este un refren întâlnit mai peste tot și reiterat cu insistență, dar parcă cu o intensitate deosebită în privința juridicului. Desigur, se înregistrează încă dezvoltări, evoluții,

reevaluări, dar nimic revoluționar, „disruptiv”, precum altădată. Astăzi, aproape fără excepție, nu conținem să ameliorăm existentul. Potrivit unora contracția, chiar paralizia inovațiilor științifice înregistrate cu precădere începând cu anii 1980 în țările dezvoltate ar ține de inflația birocratică, ea însăși fructul culturii concurenței, consubstanțială contextului general. Interpenetrarea crescândă a statului, universităților și a sectorului privat a condus toate părțile să adopte un limbaj, să manifeste o sensibilitate și să îmbrace o formă de organizare reieșite din lumea întreprinderilor, ceea ce a contribuit la accelerarea creației de produse imediat comercializabile și a avut efecte dezastruoase în privința stimulării cercetării originale. S-a mai adăugat apoi ceva: „hărțuirea academică”! Ea a contribuit la epuizarea forței travaliului științific prin „toxicitatea” mediului academic generată de instaurarea camarilelor de impostori impuși prin oricare alte mijloace decât cele ale autorității și competențelor profesionale. Triumful mediocrității de clan sufocă inițiativa și înlătură creația, reproducând birocratic utilitarismul și lipsa de plusvaloare.

6. În mod evident, ultimele evoluții accentuează până la extrem criza cercetării științifice în domeniul dreptului și ridică pe măsură problema existenței sale. Întrebarea fundamentală de al cărei răspuns depinde esențial dezlegarea sa devine, indiscutabil, aceasta: mai e nevoie, în România, de un astfel de tip de cercetare academică? Prin atitudinea factorilor decidenți în această privință s-ar putea deduce, mai degrabă, că nu! Realitățile și experiențele europene și mondiale ne arată însă, dimpotrivă, absoluta necesitate a unui dar veritabil demers de investigație juridică asupra fenomenelor ce caracterizează societatea în dimensiunea sa națională, europeană și mondială. Un exemplu de netăgăduit ni-l oferă modul „original” de abordare românească a integrării europene, cea care ne-a adus statutul ingrat de „stat integrat de categoria a doua”, prin ignorarea totală a faptului că Uniunea Europeană a fost, înainte de toate, o construcție juridică și reprezintă prin excelență o „uniune de drept”. Așadar, o simplă concluzie ne arată că apartenența occidentală trece prin cunoașterea și valorificarea corespunzătoare a provocărilor juridice pe care le presupune! Identificarea, prefigurarea și promovarea *profilului juridic de țară*, structurat din perspectiva tradiției istorice și a nevoilor și capacităților proprii de afirmare și evoluție în noul cadru internațional s-ar impune ca o prioritate absolută, care să fie reclamate oficial și înfăptuite academic de urgență și pe măsura nevoii socio-istorice. În plan intern și deplină consonanță, de exemplu, consolidarea democratică în sens occidental presupune valorificarea concluziilor unei abia recente inițiative de cercetare științifică privind tradiția constituțională și perspectivele constituționalismului în România. Toate celelalte reforme și evoluții ale societății românești, indiferent de natura și amploarea lor, nu se pot înfăptui în mod eficient fără contribuția unui

suport juridic decantat din perspectiva situațiilor concrete, conjuncturilor și de integrare euroatlantică potrivit intereselor proprii, într-o ecuație a durabilității și o logică a compatibilității.

7. Referitor la demersul concret, revenind la istoria începuturilor Institutului și preluând ideea fondatoare a întemeierii edificiului doctrinei juridice naționale se impune relansarea proiectului marilor tratate românești, pe principale ramuri de drept, într-o concepție unitară, corelată și cu o țintă clară: continuarea tradiției, surprinderea filonului de continuitate și sustenabilitate și promovarea elementelor de afirmare a profilului particular într-o lume a integrării europene și afirmării mondializării multidimensionale. Primul ar trebui a fi cel de *istorie a statului și dreptului român* (subordonată dezvoltării juridice naționale) care, însoțit de o argumentare a inițiativei și o expunere a derulării sale, s-ar impune a analiza și prezenta evoluțiile constituirii în timp și spațiu a concepției și practicii române despre statalitate, drept și justiție, a constantelor devenirii, expresiilor prezentului și perspectivelor devenirii sale. Alte repere majore le-ar putea reprezenta domeniile precum: dreptul constituțional, dreptul public, dreptul penal, dreptul mediului și al climei, dreptul integrării europene și al mondializării. Sunt restanțe, unele absolute, altele care se bucură de anumite dezvoltări anterioare, iar rezultatul se impune a fi o articulare armonioasă, într-o viziune globală, integrată și reprezentativă a marelui tratat de drept românesc contemporan. Izbânda acestui mare și inedit efort de creație științifică națională ar conduce la reliefaarea profilului juridic de țară, atât de necesar astăzi, într-o vreme ce se reclamă a uneia a unității în diversitate și reliefaare a dimensiunii civilizaționale pertinente.

8. Există „creație originală” în drept și justiție ori suntem în prezența unei triple tautologii? Semantic am mai putea discuta, desigur, unele aspecte, dar ca viziune de percepție și practică de realizare răspunsul nu poate fi decât unul afirmativ. Și aceasta pentru un simplu motiv și esențial, acela că norma juridică, dincolo de dimensiunea sa tehnico-formală, exprimă înainte de toate sintetic viața și reglementează tehnic conduita unui individ ca parte organică a unei colectivități statale, la noi prin excelență și una națională și nu în ultimul rând apartenența, directă și mediată, la comunitatea internațională. Numai prin aceasta și e suficient subliniată unicitatea și o anumită originalitate de percepție, trăire și obiectivare a experienței juridice de către fiecare individ, comunitate și națiune, în ipostaza indispensabilă de componentă a comunității regionale și mondiale. Dacă mai adăugăm o receptare și continuare particulare ale moștenirii romane, o dezvoltare cutumiară unitară de secole și o încrustare specifică în modernitatea europeană și apoi post-modernitatea globală, realizăm tabloul cuvenit.

9. În sprijinul constatărilor de mai sus, pentru consolidarea guvernantei și cooperării în materie și asigurarea premiselor și perspectivelor unei relansări, am propus, încă din 2019, după modelul experienței franceze de gen din 2017, convocarea a „Etats généraux” ale cercetării științifice românești în domeniul dreptului. Aceasta se impune cu atât mai mult cu cât întregul sistem preexistent, în pofida datelor sale modeste, asigură un minimum de supraviețuire, iar abandonarea sa va conduce la un vid inexplicabil și deopotrivă profund prejudiciabil. În orice caz, pe această cale, prin participarea tuturor structurilor de cercetare în domeniu existente, a reprezentanților oficialităților de profil, societății civile, a tuturor celor interesați în cadrul discuțiilor/dezbaterilor purtate în formule consacrate, ar putea rezulta concluziile care să permită asumarea acestei responsabilități de aneantizare a cercetării juridice ori, în cel mai fericit caz, de resetare a situației și relansarea preocupărilor în materie. Oricum, nepăsarea și indiferența completate cu măsuri organizatorice de „comasare” și redirecționare nu pot conduce decât la desăvârșirea eșecului; o reflecție comună pe un atare subiect ar putea oferi totuși noi piste de urmat și cel puțin un nou impuls de a nu abandona.

PUNCTE DE REPER PE TRASEUL REDEFINIRII PRESCRIPTIEI RĂSPUNDERII PENALE ÎN SISTEMUL LEGISLATIV ROMÂNESC (II)

Dr. Versavia BRUTARU*, Raul Alexandru NESTOR**

Abstract: *Accepting that the existence of an interval of time in which the perpetrator was aware at every moment of the risk of being detected and brought to justice, was sometimes equated to a real punishment, the period in which the perpetrator was forced to avoid the authorities, to live under the empire the fear that he will not escape liability, justifies the removal by law of the possibility of his conviction after the passage of a time interval related to the maximum duration of the punishment that the law provides for the committed act. Achieving the purpose of the criminal law requires that the criminal liability of the criminal intervene as close as possible to the moment of the crime, so that the process proceeds with speed. The passage of time leads to the dilution of the evidence, with the risk of convicting some innocent people, and the social resonance of the crime diminishes until it disappears. The prescription of criminal liability appears as a legal institution having effects both on the level of substantive criminal law, failure to meet the deadline being a condition to be punishable, and on the level of criminal procedural law, being a condition of procedure, the fulfillment of the limitation period preventing the exercise of criminal action. If a national regulation, specific to another legal system, considers that the prescription of criminal liability belongs to procedural law, not to substantive law, it will be possible to modify that rule in order to extend the limitation period in respect of crimes for which it has not already been fulfilled this term at the time of modification. In an attempt to emphasize the differences between a criminal procedural legislative regulation and a regulation specific to the substantive law, we considered it necessary to make a short foray into the modern criminal legislation of Romania in order to highlight the contextual orientation of the national legislator in this field of regulation. It becomes extremely important for any internal legislative process, an approach to the regulation of the prescription of criminal liability in the legal order of other states, the experience of these states being able to be considered and capitalized by the national legislator, respecting the constitutional requirements. An essential purpose of this endeavor is to provide a perspective on how to regulate the prescription of criminal liability in other legal systems.*

Keywords: *The right of the state to impose penalties; the prescription of criminal liability; the effects of the limitation of criminal liability; substantive law; procedural law, causes of interruption of the limitation period; special limitation; unconstitutionality; more favorable criminal law; regulation of the limitation of criminal liability in the legal systems of other countries.*

* Cercetător științific III, (scientific researcher) Institutul de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu”, Academia Română; ORCID ID: 0000-0002-3445-257x; WEB OF SCIENCE ID: K-6835-2017; bversavia@gmail.com

** Judecător (Judge, Bucharest Court), Tribunalul București; raulalexandrunestor@yahoo.com

Introducere

Acceptând că existența unui interval în care făptuitorul a fost conștient în fiecare moment de riscul depistării sale și aducerii în fața justiției, a fost uneori echivalat unei veritabile pedepse, perioada în care autorul faptei a fost silit să se ferească de autorități, să trăiască sub imperiul temerii că nu va scăpa de angajarea răspunderii, justifică înlăturarea prin lege a posibilității de condamnare a acestuia după trecerea unui interval de timp raportat la durata maximă a pedepsei pe care legea o prevede pentru fapta săvârșită.

Realizarea scopului legii penale impune ca răspunderea penală a infractorului să intervină cât mai aproape de momentul comiterii infracțiunii, ca procesul să se desfășoare cu celeritate. Trecerea timpului conduce la diluarea probelor, cu riscul condamnării unor persoane nevinovate, iar rezonanța socială a infracțiunii se diminuează până la dispariție. Prescripția răspunderii penale apare ca o instituție juridică având efecte atât pe planul *dreptului penal substanțial*, neîmplinirea termenului fiind o condiție de pedepsibilitate, cât și pe planul *dreptului procesual penal*, fiind o condiție de procedibilitate, împlinirea termenului de prescripție împiedicând exercitarea acțiunii penale.

IV. Prescripția răspunderii penale în alte sisteme de drept

IV. a. Prescripția în sisteme de origine romano-germanică

Principiile referitoare la „uitarea” infracțiunilor (Belgia, Franța, Grecia, Italia și Portugalia), garanția securitate juridică (Letonia, Portugalia și Spania), deteriorarea probelor (Belgia, Franța, Grecia, Polonia și Portugalia), sancționarea lipsei de acțiune sau a neglijenței din partea autorităților responsabile cu desfășurarea unei urmăririi publice (Franța și Portugalia), nevoia din ce în ce mai mică de a sancționa anumite infracțiuni și de a atinge obiective legate de prevenire și educare a infractorului (Germania, Italia, Polonia și Portugalia) și durata rezonabilă a procesului penal (Italia) stau la baza conceptului de „limitare” a acțiunii penale. Necesitatea de a asigura securitatea juridică prin stabilirea unui termen limită pentru acțiunile penale și de a preveni încălcarea dreptului la apărare, care ar putea fi afectată dacă instanțele ar fi obligate să se pronunțe pe baza unor probe care ar putea fi incomplete din cauza trecerii timpului sunt, în special, identificate în jurisprudența CtEDO drept scopuri de limitare¹.

În anumite sisteme, legislația penală a identificat anumite infracțiuni pentru care nu există termen de prescripție dată fiind gravitatea faptelor săvârșite. Acestea includ, ca regulă generală, crimele de genocid, crimele împotriva umanității și crimele de război sau chiar infracțiunile care sunt excepțional de grave. Cu toate acestea, în principiu, toate infracțiunile din aceste sisteme juridice sunt supuse termenelor de prescripție (Belgia, Franța, Germania, Grecia, Italia, Letonia, Polonia, Portugalia, Spania și Suedia)².

¹ Stubbings and Others v. the United Kingdom, <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%5D%2C%20%22001-58079%22%7D>, Coeme vs. Belgia, <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-59194%22%7D%2C%20%22001-59194%22%7D%7D>

² https://curia.europa.eu/jcms/jcms/p1_2707372/lt/?details=true&portal=j_55&printView=true

Nu există termene de prescripție pentru crimele împotriva umanității, genocidul și crimele împotriva persoanelor sau bunurilor protejate în cazuri de conflict armat în Spania. La fel, în Franța, în legătură cu crima de genocid și crimele împotriva umanității; în Letonia, în legătură cu crimele împotriva umanității, crimele împotriva păcii, crimele de război sau actele de genocid; în Polonia, în legătură cu crimele împotriva umanității, crimele împotriva păcii și crimele de război; în Portugalia, în legătură cu crimele de război.

În ceea ce privește termenele de prescripție, acestea variază, de regulă, în funcție de natura sau gravitatea infracțiunii (Belgia, Franța, Grecia, Letonia, Polonia, Portugalia, Spania și Suedia) și pot fi de până la treizeci de ani în cazul anumitor infracțiuni grave (Franța, Germania, Letonia, Polonia și Suedia). În general, termenul de prescripție curge din ziua în care a fost săvârșită infracțiunea (Belgia, Franța, Grecia, Italia, Letonia, Portugalia, Spania și Suedia), deși unele termene de prescripție au un punct de plecare diferit din cauza naturii particulare a anumitor infracțiuni – cum ar fi infracțiunile continue, permanente, ascunse (în Spania și Portugalia, în cazurile de infracțiuni continuate, infracțiuni permanente și infracțiuni care necesită un comportament uzual din partea infractorului, termenele se calculează din ziua în care a fost săvârșită ultima infracțiune sau când a încetat conduita obișnuită (uzuală); În Italia, în cazul infracțiunilor „permanente”, punctul de pornire al termenului de prescripție este stabilit din ziua în care infracțiunea încetează să mai fie permanentă; În Franța, punctul de plecare al termenului de prescripție aplicabil urmărilor penale este amânat în cazul infracțiunilor ascunse sau disimulate; În Grecia, există un alt punct de plecare în cazurile de uzurpare – indiferent de forma ei – a suveranității populare și a puterilor care decurg din aceasta (care este urmărită de îndată ce puterea legitimă este restabilită, moment de la care termenul de prescripție pentru aceasta începe să curgă), construcție ilegală, bigamie, tortură și alte atacuri la adresa demnității umane, precum și cazuri de fraudă fiscală. În Portugalia, de exemplu, în cazul infracțiunilor fiscale prin omisiune, termenul de prescripție pentru începerea urmăririi penale se calculează din ziua următoare termenului limită de plată a beneficiului fiscal. În cazul anumitor infracțiuni împotriva minorilor o caracteristică specifică a legislației poloneze și portugheze este faptul că nu poate exista nicio limitare înainte ca minorul să împlinească o anumită vârstă (30 de ani, respectiv 23 de ani).

Natura juridică a prescripției în diferite state europene. În Germania³, Belgia⁴, Franța⁵ prescripția este o instituție de drept procesual penal. Potrivit însă

³ Codul Penal, capitolul 5, titlul 1, articolele 78–78c; verfolgungsverjährung.

⁴ F. Tulkens, M. van de Kerchove, *Introduction au droit pénal*, Ed. Story Scientia, Bruxelles, p. 148; „Curtea de Casație a consacrat principiul potrivit căruia legile care prelungesc termenele de prescripție a acțiunii penale sunt de aplicare imediată și sunt incidente și în cazul tuturor procedurilor promovate înainte de intrarea acestora în vigoare, care la această dată nu erau încă prescise. Este permisă intrarea în vigoare a noilor dispoziții cât mai rapid posibil, voința Guvernului fiind aceea de a evita ca autorii infracțiunilor vizate de prezentul proiect să beneficieze de impunitate în considerarea duratei excesiv de scurte a termenelor actuale de prescripție.”

⁵ Philippe Conte, P. M. Du Chambon, *Procédure Pénale*, 3e édition, Armand Collin, Paris, 2001, p. 114 și urm.

Curții Constituționale germane dar și a Curții Federale de Justiție instituția prescripției ar avea mai degrabă o natură mixtă (substanțială și procedurală). În legislația germană genocidul și omorul sunt imprescriptibile. Prescripția urmăririi penale înseamnă că după trecerea unui termen este exclusă aplicarea unei pedepse pentru fapta săvârșită sau dispunerea unei măsuri de siguranță. Legea penală germană extinde imprescriptibilitatea și la infracțiunea de omor, pedepsită cu închisoarea pe viață, Termenele de prescripție au în vedere pedepsele prevăzute de lege fără a se ține seama de eventualele stări de agravare sau atenuare. Momentul de la care începe să curgă termenul de prescripție este cel al comiterii faptei. În ceea ce privește infracțiunile de rezultat, cursul prescripției curge de la data producerii rezultatului. Întrucât limitarea este de natură procedurală, singurul efect juridic al prescripției este acela de a se prescrie urmărirea penală; caracterul penal al faptelor nu este afectat. Întrucât afectează numai procedura, rezultă că, în ceea ce privește aplicarea în timp a legii, normele de prescripție sunt imediat aplicabile procedurilor aflate în derulare în care nu s-a pronunțat încă o hotărâre definitivă și care nu sunt încă prescrise atunci când noul legea intră în vigoare (este cazul Belgiei, Franței și Germaniei). În Germania, jurisprudența Curții Constituționale Federale impune, în plus, în această privință, ca interesele infractorului să fie echilibrate cu interesul public, în special al victimelor, într-o urmărire penală eficientă.

În Spania, Grecia, Italia, Letonia, și Suedia prescripția are o natură juridică de drept substanțial iar în Portugalia și Polonia aceasta are o natură mixtă. În aceste țări, prescripția, făcând parte din dreptul penal substanțial, înseamnă că i se vor aplica regulile legii mai favorabile. În Polonia, o parte importantă a doctrinei susține că, deși prescripția este o instituție pe fond, de drept penal substanțial, limitarea este, în același timp, în mod secundar, una dintre condițiile negative care împiedică inițierea sau continuarea procesului penal și care are deci și o dimensiune procesuală. În mod similar, în Portugalia, ca urmare a naturii sale hibride, limitarea este, pe de o parte, de natură materială, deoarece este un motiv de impunitate a infractorului legat de expirarea termenului de prescripție, și anume un motiv pentru excluderea pedepsei sau executarea acesteia, chiar dacă nu este un motiv de excludere a nelegalității. Pe de altă parte, cu referire la natura sa procedurală, limitarea este un motiv de stingere a dreptului de a introduce acțiunea în fața instanțelor penale sau de a obține executarea unei pedepse.

Aplicarea principiului legalității. Principiul legalității infracțiunilor și pedepselor (*nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*), este unul dintre principiile generale de drept care stau la baza tradițiilor constituționale comune statelor membre (articolul 49 din Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene). El impune ca legea să definească în mod clar infracțiunile și pedepsele prin care acestea sunt pedepsite. Această cerință este îndeplinită atunci când destinatarul legii poate ști din formularea dispoziției relevante și, dacă este necesar, cu ajutorul interpretării acesteia de către instanțe, ce acte și omisiuni îl vor face răspunzător penal. Acest principiu impune, pe lângă obligația de claritate, precizie și previzibilitate a legii, și interpretarea strictă și excluderea aplicării legii prin analogie ori combinând prevederile a două sau mai multe legi sau aplicarea retroactivă a legii (cu excepția legii penale mai favorabile).

În Italia, normele juridice care reglementează prescripția sunt, conform jurisprudenței Curții Constituționale, supuse principiului legalității în materie penală, astfel cum este consacrat la articolul 25 alineatul (2) din Constituție, care prevede că o persoană poate fi pedepsită numai în temeiul unei legi care a intrat în vigoare înainte de săvârșirea infracțiunii. Rezultă, în primul rând, că aceste reguli nu pot fi stabilite decât prin legislația penală și că ele trebuie descrise într-o dispoziție în vigoare la momentul săvârșirii infracțiunii. În al doilea rând, în ceea ce privește aplicarea în timp a acestor norme, principiul retroactivității normei penale mai favorabile se aplică și dispozițiilor privind prescripția.

În Portugalia normele de prescripție în materie penală sunt supuse principiului neretroactivității *in malam partem*. În conformitate cu jurisprudența, aplicarea acestui principiu la normele de prescripție are ca efect, în primul rând, neaplicarea legislației referitoare la prescripție mai severă decât cea care era în vigoare la săvârșirea faptelor și, în al doilea rând, că regulile cele mai favorabile infractorului trebuie aplicate întotdeauna, chiar retroactiv. În acest scop, pentru a determina legea cea mai favorabilă, instanța penală trebuie să țină seama de toate normele prevăzute de fiecare lege, fiind interzisă combinarea dispozițiilor mai favorabile cuprinse în fiecare lege.

Țări în care nu se aplică principiul neretroactivității. În Suedia, în ciuda faptului că normele privitoare la prescripție sunt norme de drept substanțial, acestea nu intră în domeniul de aplicare al principiului legalității, fiind deja supuse la trei modificări cu efect retroactiv în ceea ce privește infracțiunile care nu au fost prescrise la adoptarea noii legislații. În Polonia, deși Trybunał Konstytucyjny (Curtea Constituțională), într-o hotărâre din 25 mai 2004, a tins mai mult spre o interpretare conform căreia normele care privesc prescripția sunt de natură mixtă, în 2008 și 2009, această instanță a considerat că extinderea de către legiuitor a termenelor de prescripție pentru infracțiunile care nu au fost încă prescrise nu au încălcat principiul *nullum crimen, nulla poena sine lege sau al lex severior poenali retro non agit*, consacrat în articolul 42 alineatul (1) și, respectiv, articolul 2 din Constituție. Constatând că domeniul de aplicare al articolului 42 alineatul (1) din Constituție se referă exclusiv la condițiile care reglementează răspunderea penală și că singura condiție pentru aplicarea unei pedepse este aceea că o faptă este incriminată la momentul în care a fost săvârșită, această instanță concluzionează că normele de prescripție nu au efect în acest sens. În consecință, modificarea ulterioară a acestor norme nu poate fi contestată pe motiv de încălcare a acestei dispoziții constituționale.

Întreruperea și suspendarea termenelor de prescripție. Sistemele juridice ale familiei romano-germanice recunosc în general că, acolo unde autoritățile arată, prin anumite acte, intenția de a urmări făptuitorul, termenul de prescripție trebuie întrerupt. Cu toate acestea, Grecia, Polonia și Suedia, derogă de la această regulă, legislația acestor state nu prevede o dispoziție specifică privind întreruperea termenului de prescripție în materie penală. Legea poloneză prevede un mecanism de prelungire a termenului de prescripție, iar dreptul suedez conține un mecanism prin care termenul

de prescripție încetează definitiv. În trei sisteme de drept, legislația penală prevede actele de procedură susceptibile de a întrerupe termenul de prescripție a urmăririi penale, Germania, Italia, Portugalia. În Germania, termenul de prescripție este întrerupt de măsurile procedurale enumerate la articolul 78c alineatul (2) din Strafgesetzbuch (Codul penal, „StGB”), în special de audierea acuzatului, introducerea unei acțiuni în justiție și începerea ședinței de judecată. În Italia, articolul 160 din Codul penal prevede o listă a actelor care întrerup termenul de prescripție, inclusiv hotărârea sau ordinul de condamnare a unei persoane, ordonanțe de punere în aplicare a măsurilor provizorii individuale și ordonanța care stabilește data ședinței preliminare. În Portugalia, articolul 121 alineatul (1) din Codul penal prevede că termenul de prescripție pentru urmărirea publică este întrerupt prin decizia de inculpare, comunicarea acuzațiilor, declararea în lipsă și comunicarea ordonanței care stabilește data ședinței, în cazul absenței inculpatului. În temeiul articolului 126 alineatul (1) din același cod, termenul de prescripție al sancțiunilor și măsurilor preventive este întrerupt fie prin executarea lor, fie prin condamnarea în lipsă. În dreptul francez, înainte de reforma legislativă a prescripției în materie penală din 27 februarie 2017⁶, 54 de acte care întrerupeau un termen de prescripție erau definite pur și simplu ca orice „măsură investigativă sau etapă a procedurii penale”. Noul articol 9-2 din Codul de procedură penală definește acum astfel de măsuri mult mai detaliat. Acest articol reproduce în linii mari jurisprudența Curții de Casație care, în esență, a definit ca etape ale procesului penal orice demers destinat începerii unei urmăririi publice, cum ar fi demersuri pentru a obține constatarea săvârșirii unei infracțiuni, acte de cercetare și acte referitoare la hotărârea pronunțată în privința infractorului, indiferent dacă aceste acțiuni sunt inițiate de parchet (cerere de cercetare judecătorească) sau de partea civilă (plângere în judecată) pentru daune). Instanța supremă din Franța a considerat că noțiunea de activitate de anchetă acoperă nu numai hotărârile luate de judecătorul de instrucție, ci și activitățile întreprinse de autoritățile însărcinate cu ancheta pentru a căuta și a strânge probe în cursul cercetării preliminare. În ceea ce privește termenul de prescripție a executării pedepsei, acesta este întrerupt prin acte sau decizii ale parchetului, sau ale instanțelor de judecată care se referă la executarea acestor pedepse.

În dreptul spaniol⁷, în legislația penală nu au fost prevăzute actele care întrerup termenele de prescripție, ci s-a prevăzut mai degrabă, în esență, că termenul de

⁶ Legea nr. 2017-242 din 27 februarie 2017, care a intrat în vigoare la 1 martie 2017.

⁷ Articolul 132 alineatul (2) din Codul penal spaniol, astfel cum a fost modificat ultima dată în cursul reformei legislative din 2015, prevede că autoritățile judiciare i se poate încredința responsabilitatea de a întrerupe, printr-un act, curgerea termenului de prescripție. Astfel, potrivit jurisprudenței, efectele procedurale care au ca efect întreruperea termenului de prescripție sunt îndreptate în mod specific și personal împotriva părții vinovate sau a persoanei învinuite, cum ar fi de exemplu acte de procedură sau activități de urmărire judiciară, o cerere de acces la cazierul judiciar pentru a stabili dacă persoana a recidivat sau dacă există circumstanțe agravante, obiecții ridicate de reclamanti, și introducerea căilor de atac.

prescripție este întrerupt atunci când este pronunțată o hotărâre judecătorească motivată împotriva persoanei prezumate a răspunde pentru infracțiune, și s-a lăsat la latitudinea jurisprudenței să determine natura și conținutul hotărârilor judecătorești desemnate de legea penală ca fiind susceptibile de a întrerupe termenul de prescripție. În plus, o caracteristică specifică a dreptului spaniol este că o sesizare și o plângere depuse de o persoană sunt, de asemenea, recunoscute ca întrerupând termenul de prescripție dacă, într-un termen de șase luni, este pronunțată o hotărâre judecătorească împotriva persoanei vizate de sesizare sau plângere, sau împotriva oricărei alte persoane implicate în infracțiune.

Așadar, actele desemnate de legislația penală sau de jurisprudență care sunt susceptibile de a întrerupe termenele de prescripție sunt, de regulă, acte de procedură sau activități judiciare, decizii cu conținut de fond care avansează procedura (Spania), sunt executate sau date exclusiv de către autoritatea judiciară sau parchet (Belgia, Germania, Italia, Portugalia), cu excepția oricărui act al unei persoane, cum ar fi o plângere sau o sesizare a unei infracțiuni, dacă fapta respectivă nu este legată de intervenția parchetului (Portugalia) sau în cazul actelor cu caracter pur administrativ (Franța). Legea spaniolă recunoaște actele unei persoane fizice, și anume o sesizare sau o plângere, depuse în fața unei instanțe, drept acte care întrerup termenul de prescripție. În mod similar, în dreptul francez, termenul de prescripție este întrerupt de o acțiune de despăgubire, care permite victimei să se adreseze direct instanței de judecată pentru a deschide o anchetă judiciară.

În dreptul polonez⁸, începerea acțiunii penale împotriva unei persoane are ca efect prelungirea termenelor de prescripție cu o perioadă de cinci sau 10 ani în ceea ce privește infracțiunile grave, infracțiunile majore și infracțiunile fiscale. În mod similar, în ceea ce privește infracțiunile minore și contravențiile fiscale, termenul de un an se prelungește până la 2 ani. Sistemul juridic suedez⁹ conține un mecanism

⁸ Articolul 102 din Codul penal polonez, care se aplică infracțiunilor fiscale în conformitate cu articolul 20 alineatul (2) din Codul fiscal penal;” Dacă în perioada menționată la art. 101, au fost instituite proceduri, termenul de prescripție pentru infracțiunile prevăzute la art. 101 § 1 se împlinește după 10 ani, iar în celelalte cazuri – după 5 ani de la încetarea acestei perioade”.

⁹ Articolul 1 al capitolului 35 din BrB: Prescrierea sancțiunilor. Art. 1. Nu se vor aplica sancțiuni dacă suspectul nu a fost arestat sau nu a luat la cunoștință de învinuirea pentru infracțiune în termen de: 2 ani, dacă infracțiunea nu poate fi sancționată cu o pedeapsă mai grea decât închisoarea de un an; 5 ani, dacă cea mai grea pedeapsă este mai mare, dar nu depășește închisoarea de 2 ani; 10 ani, dacă cea mai grea pedeapsă este mai mare, dar nu depășește închisoarea de 8 ani; 15 ani, dacă cea mai grea pedeapsă este închisoarea pe durată determinată de mai mult de 8 ani; 25 ani, dacă infracțiunea poate fi sancționată cu detențiunea pe viață. Dacă o faptă penală include mai multe infracțiuni, fără a ține cont de restricțiile anterioare, se poate stabili o sancțiune pentru toate infracțiunile, atâta timp cât fiecare dintre ele este pasibilă de pedeapsă. Art. 2. Dispozițiile acestui capitol cu privire la prescrierea sancțiunii nu se aplică în caz de: omor sau omor fără premeditare conform cap. 3 art. 1 sau 2; genocid, crime împotriva umanității sau crimă gravă de război conform art. 1, 2 sau 11 din Legea nr. 406/2014 privind pedepsele pentru genocid, crime împotriva umanității și crime de război; acte de terorism conform art. 3 pct. 1 sau 2 în comparație cu art. 2 din Legea nr. 148/2003 privind pedepsele pentru terorism, sau tentative la aceste infracțiuni.

neobișnuit. În cazurile de arestare preventivă sau în care se transmite o citație de a se prezenta în fața instanței competente, termenul normal de prescripție aplicabil infracțiunii în cauză încetează să curgă definitiv¹⁰.

Înteruperea termenului de prescripție are ca efect încetarea curgerii termenului, ștergerea termenului deja scurs anterior actului de întrerupere a termenului de prescripție și reînceperea unui nou termen de prescripție de durată egală cu termenul de prescripție prevăzut de lege. În cazul în care a fost întrerupt, termenul de prescripție reîncepe din ziua întreruperii și nu în ziua următoare (Belgia, Germania și Italia). În dreptul spaniol, procedura de întrerupere a termenului de prescripție în cazul unei sesizări sau unei plângeri depuse în fața unei instanțe împotriva unei anumite persoane este destul de specifică. În asemenea împrejurări, întrucât termenul de prescripție se suspendă pe o durată de maximum 6 luni de la data depunerii sesizării sau plângerii, dacă, în acest timp, împotriva persoanei care face obiectul acțiunii se pronunță o hotărâre judecătorească, sau împotriva oricărei alte persoane implicate în infracțiune, întreruperea termenului de prescripție va fi considerată ca având efect retroactiv de la data la care sesizarea sau plângerea respectivă a fost depusă¹¹.

În ceea ce privește efectele întreruperii termenelor de prescripție, în Germania și Portugalia, întreruperea are efecte numai în privința infractorului (infractorilor), întrucât motivele de întrerupere sunt personale și netransmisibile, în Belgia, totuși, ea are efecte chiar și în ceea ce privește persoanele care nu sunt implicate iar în Italia are efecte față de toți cei care au comis infracțiunea. În mod similar, în Franța, actele care întrerup termenul de prescripție privesc făptuitorii sau complicii nemenționați în mod explicit în acele acte, dar și infracțiuni conexe. Prescripția pedepsei este întreruptă de actele sau deciziile procurorului, ale instanțelor de aplicare a pedepselor și, pentru pedepsele cu amendă sau confiscare care sunt de competența acestora, ale Trezoreriei sau Agenției de gestionare și recuperare a bunurilor sechestrate și confiscate. În schimb, în sistemul juridic portughez, jurisprudența consideră că trebuie efectuată o evaluare de la caz la caz a fiecărui act care poate determina o întrerupere a termenului de prescripție pentru a preveni orice repetare a motivelor de întrerupere.

Deși permit întreruperi succesive ale termenului de prescripție, sistemele juridice belgian, german, italian și portughez prevăd că întreruperea termenului de prescripție nu poate avea ca rezultat în niciun caz la prelungirea termenului de prescripție peste o anumită durată maximă. De exemplu, în Germania, urmărirea penală a unei infracțiuni este prescrisă atunci când a trecut de două ori durata termenului de prescripție legală sau, dacă termenul de prescripție este mai mic de 3 ani și a trecut un termen egal cu 3 ani de la săvârșirea infracțiunii. În Belgia, termenul de prescripție a urmării penale poate fi întrerupt numai prin acte de cercetare sau demersuri în procesul penal întreprinse în termenul prevăzut de lege. Având în vedere faptul că

¹⁰ Spre exemplu, potrivit articolului 6 alineatul (2) din capitolul 35 din BrB, termenul este de 30 de ani pentru o infracțiune pentru care este prevăzută o pedeapsă cu închisoarea mai mare de 2 ani.

¹¹ Art. 132, al. 2 al Codului penal spaniol, <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Spania-RO.html>

actele care întrerup termenul de prescripție reiau un nou termen de durată egală și nu este posibilă nicio întrerupere ulterioară odată cu expirarea termenului inițial prevăzut de lege, termenul maxim de prescripție poate, sub rezerva motivelor de suspendare, să se ridice la de două ori mai mult decât durata perioadei inițiale.

De asemenea, în Italia, întreruperea termenului de prescripție nu poate conduce, în principiu, la majorarea termenului de prescripție cu mai mult de un sfert din durata maximă prevăzută a acestui termen. Sunt prevăzute excepții cu privire la anumite infracțiuni, cum ar fi crima organizată, criminalitatea legată de mafie, contrabanda și traficul de persoane și terorismul.

În Portugalia, urmărirea penală este prescrisă atunci când, de la începutul termenului de prescripție și excluzând perioada de întrerupere, a trecut de o dată și jumătate durata termenului de prescripție standard. În cazul în care, potrivit unor legi specifice, termenul de prescripție este mai mic de 2 ani, durata maximă a prescripției este de două ori acea perioadă. Potrivit jurisprudenței, scopul acestei prescripții este de a preveni ca infracțiunile să devină prescrise de facto ca urmare a aplicării succesive a mai multor motive de întrerupere și suspendare și, astfel, de a se opri întreruperea termenului de prescripție care ar fi astfel „interminabile”, ceea ce ar fi contrar fundamentelor instituției prescripției.

Spre deosebire de mecanismul de întrerupere, prelungirea termenului de prescripție în temeiul dreptului polonez nu are ca efect încetarea termenului în curs și reluarea termenului de prescripție, ci are mai degrabă ca efect unic prelungirea acestui termen. Chiar dacă introducerea acțiunii penale împotriva unui infractor nu împiedică curgerea termenului de prescripție, ea are ca efect prelungirea termenului de prescripție de la momentul în care infractorul a fost pus sub acuzare. În mod similar, în sistemul juridic suedez, mecanismul de încetare definitivă a termenului de prescripție este distinct de mecanismul de întrerupere prin faptul că nu reîncepe un nou termen, ci pur și simplu încheie definitiv termenul de prescripție¹². În contextul acestui mecanism, codul penal prevede din nou un termen de prescripție absolut, care interzice orice aplicare a unei pedepse după expirarea unui anumit termen.

În ceea ce privește suspendarea termenului de prescripție, Codul penal german prevede în esență, că termenul se suspendă la deschiderea ședinței de judecată în cauzele privind infracțiunile pedepsite cu pedepse privative de libertate mai mari de 5 ani. În aceste cazuri, durata suspendării nu trebuie să depășească 5 ani. Articolul 78b alineatul (5) din StGB prevede, în esență, că, dacă infractorul se află într-o țară

¹² În cazul în care persoana aflată în arest preventiv este eliberată fără să i se fi comunicat citația de înfățișare sau, chiar dacă a fost efectuată comunicarea respectivei citații, instanța competentă și-a declinat competența, sau decide să scoată cauza din registru, termenul de prescripție nu este afectat. În astfel de cazuri, posibilitatea aplicării unei pedepse rămâne aceeași ca și în cazul în care arestarea preventivă nu ar fi avut loc niciodată; *Art. 3. Dacă o persoană arestată este eliberată fără să fi luat la cunoștință de învinuirea pentru infracțiune sau dacă o acțiune împotriva unei persoane este respinsă sau clasată după ce i s-a adus la cunoștință învinuirea, se va considera că arestul sau luarea la cunoștință nu a avut loc dacă se pune problema posibilității de a impune o sancțiune*, <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Suedia-RO.html>

străină și autoritatea competentă trimite o cerere formală de extrădare în această țară, termenul de prescripție este suspendat până la primirea răspunsului. În Belgia, articolul 24 din titlul preliminar al Codului de procedură penală prevede că termenul de prescripție pentru urmărirea penală este suspendat în cazul în care legea prevede acest lucru sau în cazul în care există un obstacol legal în calea începerii sau efectuării urmăririi penale. În plus, această dispoziție prevede în mod expres că urmărirea penală este suspendată, printre altele, pentru lipsă de competență, de inadmisibilitate sau de nulitate invocată în fața instanței de fond de către persoana învinuită, partea civilă care acționează în despăgubire sau persoana responsabilă civilmente. Sistemul juridic spaniol conține un motiv special pentru suspendarea termenului de prescripție. O sesizare sau o plângere adresată unei instanțe care constată că o anumită persoană a fost implicată într-o faptă susceptibilă de a constitui o infracțiune suspendă termenul de prescripție pentru o durată de maximum 6 luni de la data la care a fost formulată sesizarea sau plângerea respectivă. În cazul în care, în termenul respectiv de șase luni, împotriva persoanei care face obiectul sesizării sau plângerii sau împotriva oricărei alte persoane implicate în infracțiune se pronunță o hotărâre judecătorească, acel termen de suspendare se transformă, cu efect retroactiv, într-o perioadă de întrerupere.

IV.b. Situația reglementării prescripției penale în sistemul anglo – saxon

Dreptul englez, pe care se bazează cea mai mare parte a jurisprudenței occidentale moderne, nu a început să codifice extensiv termenele de prescripție până în secolul al XVII-lea.

Termenele de prescripție (*statutes of limitations in criminal matters*) au fost definite ca: „act legislativ care restrânge termenul în care se poate introduce acțiunea judiciară”, de obicei la o perioadă determinată după producerea evenimentelor care au dat naștere cauzei acțiunii. Astfel de „statute” (legi) sunt adoptate pentru a proteja persoanele împotriva revendicărilor făcute după ce disputele au devenit învechite, dovezile s-au pierdut, amintirile s-au estompat sau martorii au dispărut.

În Statele Unite ale Americii expresia „prescripție” se referă la perioada de timp în care trebuie introduse acuzații penale formale după ce a fost comisă o infracțiune¹³. „Scopul prescripției este de a limita expunerea la urmărirea penală la o anumită perioadă de timp determinată de la producerea acelor fapte pe care legiuitorul a decis să le pedepsească cu sancțiuni penale. O astfel de limitare este menită să protejeze indivizii de a fi nevoiți să se apere împotriva acuzațiilor atunci când faptele au fost estompate de trecerea timpului dar și pentru a minimiza pericolul pedepsei din cauza actelor din trecut. O astfel de limită de timp poate avea, de asemenea, efectul benefic de a încuraja autoritățile competente să investigheze cu promptitudine infracțiunile”¹⁴. Cu toate acestea, trebuie respectat întotdeauna un termenul de prescripție mai lung, care este prevăzut pentru aceași infracțiune.

¹³ BLACK'S Law Dictionary 1546 (9th ed. 2009).

¹⁴ Toussie v. United States, 397 U.S. 112, 114–115 (1970).

1. Scurt istoric al evoluției termenelor de prescripție în Statele Unite ale Americii

Legile generale care limitează perioada în care trebuie începută urmărirea penală pentru infracțiuni sunt comune în țările de drept continental și în Statele Unite. În Statele Unite, perioadele sunt mai scurte decât în Europa continentală. Ca și în cazul acțiunilor civile, termenul de prescripție penală nu curge în cazul inculpatului care a fugit sau s-a ascuns pentru a evita urmărirea penală.

Așa cum am menționat anterior, termenele de prescripție au apărut mai întâi în domeniul dreptului civil, și anume al executării obligațiilor civile¹⁵. Statutul englez (Legea) din 1623 a oferit modelul pe care se bazează majoritatea termenelor americane de prescripție¹⁶. Conform acestuia, *nullum tempus occurrit regi*¹⁷ (nicio trecere de timp nu afectează dreptul Regelui de a acționa). Ca urmare, sunt puține legi în dreptul englez care impun limitări de timp pentru urmărirea penală.

Politica engleză de utilizare limitată a termenelor de prescripție nu a fost răspândită în Statele Unite, unde termenele de prescripție au fost prevăzute pentru prima dată începând cu anul 1652¹⁸. Utilizarea mult mai extinsă a limitărilor statutare în Statele Unite decât în Anglia poate să fi rezultat din faptul că la începutul dezvoltării dreptului american a existat o competiție între dreptul civil și dreptul comun pentru acceptarea în colonii¹⁹. Astfel de legi au fost adoptate pentru majoritatea crimelor din sistemul federal în 1790. Astăzi, limitările sunt aplicate majorității infracțiunilor de către toate statele, cu excepția câtorva state, deși cele mai grave crime sunt adesea exceptate de la prescripție²⁰. Prima lege din 1790²¹ prevedea termene de prescripție de doi ani, care curgeau de la data săvârșirii faptei. În anul 1876 termenul de prescripție a fost mărit la trei ani²² iar în 1954 a fost ridicat la cinci ani²³ termen și astăzi în vigoare pentru majoritatea infracțiunilor federale²⁴. Pe lângă modificările privind termenul de prescripție, Congresul a prevăzut și excepții, adică infracțiuni

¹⁵ Henry 7, chapter 24 (Edictul Regelui Henry din 1487 – promulgarea primului termen de prescripție în Anglia pentru acțiuni ce țin de proprietăți imobiliare). Versiunile ulterioare au grupat acțiunile imobiliare și acțiunile personale în categorii, în funcție de caracterul dreptului judecat.

¹⁶ Wood, 101 U.S. at 139.

¹⁷ Archbold, *Criminal pleading, evidence & practice in criminal cases*, 53, 31st ed., Butler and Garsia, 1943; James Fitzjames Stephen, *History of the criminal law of England*, vol. 1& 2 (1883) for examples of old English cases in which prosecution was begun many years after the commission of the crime.

¹⁸ Whitmore, *Colonial laws of Massachusetts* 163 (1889) (limitarea generală a prescripției infracțiunilor la un an). Charter and laws of the province of Pennsylvania 1682–1700, 173–174 (George, Neod, and McComant, 1879) (1684 statutul care interzice infracțiunile împotriva guvernatorului prevedea o limită de șase luni).

¹⁹ Howe, *Readings in American legal history*, 19 et seq. (1949); Radin, *Anglo-American legal history*, § 79 (1936). Cf., Hasklins, *A Problem of the Reception of the Common Law in the Colonial Period*, 97 U. OF PA. L. REv. 842 (1949).

²⁰ New Mexico are un termen de prescripție de zece ani pentru crimă.

²¹ Legea din 30 aprilie 1790, capitol 9, §32, 1 articol 112, 119.

²² Legea din 13 Aprilie 1876, capitolul 56, 19, articol: 32–33.

²³ Legea din 1 septembrie 1954, capitol 1214, §10(a), 68 articol 1142–1145.

²⁴ 18 U.S.C. §3282 (2006).

pentru care nu curge niciun termen de prescripție sau cu termene specifice²⁵. Desigur, doctrina americană²⁶ a sancționat excepțiile de la regulă: „elaborarea de excepții care eludează legile referitoare la prescripție a redus din protecția oferită de acestea”. Cum se justifică faptul că un termen de cinci ani este mai potrivit decât un termen de trei ani?²⁷ Sau: aceste modificări ale termenelor de prescripție după 1790 au avut în vedere schimbările în societatea americană? Care este scopul lor? Problema s-a pus în felul următor: cum putem reconcilia lipsa vreunui termen de prescripție în legile federale referitor la omor (inclusiv la cel deosebit de grav) cu termenul de prescripție de cinci ani care se aplică altor infracțiuni grave? Și dacă gravitatea faptei determină termenul de prescripție atunci nu ar trebui să se facă o distincție între infracțiuni ca furturi minore, fără violență și furturi comise cu violență (aggravated robbery)? Autorii menționați apreciază că noile termene de prescripție pentru anumite infracțiuni sunt și mai greu de explicat, dat fiind arbitrariul care guvernează adoptarea lor. Se mai arată că neajunsurile termenelor de prescripție nu se limitează doar la arbitrariul duratei lor ci și la rezultatele arbitrare pe care acestea le determină (aceste termene nu ar permite acțiunea penală atunci când ar servi interesului public, în schimb ele permit unor terțe persoane să-și urmărească interesul)²⁸. Este dat ca exemplu cazul a doi detectivi din New York, asociați familiei Gambino, care au fost condamnați pentru înșelăciune²⁹. Deși judecătorul a fost de acord cu juriul, și anume că probele prezentate în dosar au demonstrat participarea inculpaților la săvârșirea multor infracțiuni cu violență, inclusiv crime, în timp ce erau detectivi ai poliției New York, folosindu-se de această calitate în favoarea crimei organizate, el a trebuit să pronunțe o achitare, această decizie fiind impusă de termenul de prescripție de 5 ani³⁰. Judecătorului nu îi este permis, în astfel de cazuri individuale, să echilibreze interesele concurente. Rolul regulilor, în general, este acela de a nu permite analize individuale ale cazurilor, ele aplicându-se în mod uniform.

Revenind la apariția termenelor de prescripție în dreptul penal american, în 1860 Congresul american³¹ spre exemplu, a prevăzut: „urmărirea penală pentru seducerea unei femei aflată pe o navă americană, în timpul călătoriei, se limitează la 1 an de la sosirea la destinație a navei pe care a fost comisă infracțiunea”³².

²⁵ Spre exemplu, în 1804 Congresul a creat o excepție care prevedea că termenul de prescripție pentru urmărirea infracțiunilor privind veniturile era de 5 ani (care curgeau de la comiterea infracțiunii), Legea din 26 martie 1804 capitol 40 art. 290–291.

²⁶ *Statutes of limitations in Criminal Law: A penetrable Barrier to Prosecution*, Notes, University of Pennsylvania Law Review, p. 636, Vol. 102, 1954, Lindsey Powell, *Unraveling Statutes of Limitations*, American Criminal Law Review, vol. 45, nr. 1/2008, p. 117.

²⁷ Lindsey Powell, *op. cit.*, p. 117.

²⁸ Lindsey Powell, *op. cit.*, p. 118, autoarea explică aceste neajunsuri și prin faptul că termenele de prescripție nu fac diferență între o cauză justă și o cauză injustă precum și între întârzierile evitabile și cele inevitabile.

²⁹ Lindsey Powell, *op. cit.*, p. 118.

³⁰ United States vs. Eppolito, <https://caselaw.findlaw.com/us-2nd-circuit/1178992.html>

³¹ Working Papers of the National Commission Reform, nota 19, Legea din 24 Martie 1860 citat de Lindsey Powell, *op. cit.*, p. 122.

³² Lindsey Powell, *op. cit.*, p. 122.

În anul 1948³³ Congresul a modificat legislația referitoare la termenele de prescripție, stipulând că urmărirea penală nu poate începe dacă a trecut 1 an de la comiterea faptei (infracțiunea de sfidare). Așa cum am arătat anterior, încă din anul 1804 Congresul a continuat să introducă noi termene de prescripție, după cum circumstanțele sociale o cereau. În anul 1869 Congresul a extins termenul de prescripție pentru infracțiuni comise în „statele rebele”³⁴ și a menținut această prevedere până când statele respective s-au alăturat Congresului. În timpul Primului Război Mondial, termenul de prescripție a fost extins la șase ani pentru infracțiuni de fraudă contra statului³⁵. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial termenele de prescripție au fost prelungite cu 3 ani de la data încetării ostilităților³⁶.

Anii '50 au fost marcați, de asemenea, de intervenția legislativului american în durata termenelor de prescripție. În anul 1950 Congresul a extins la 10 ani termenele de prescripție a începerii urmăririi penale în privința infracțiunilor de spionaj și a activităților subversive³⁷. Un an mai târziu, în 1951 Congresul a extins termenul de prescripție la 10 ani în privința încălcării legilor privitoare la naturalizare³⁸. Congresul a explicat această succesiune de modificări astfel: „încălcările legilor privitoare la pașapoarte, comise prin fraudă și înșelăciune, la fel ca alte infracțiuni, sunt descoperite de regulă, după împlinirea termenului de prescripție”. De fapt, această intervenție a Congresului în materia termenului de prescripție referitor la infracțiunile de spionaj și activități subversive, dar și în privința legilor naturalizării a fost motivată de activitatea intensă a fostei URSS în perioada interbelică, care a trimis în state europene dar și în Statele Unite foarte multe persoane care au călătorit cu pașapoarte false „obținute cu ajutorul comuniștilor americani”, acest lucru făcând descoperirea faptelor deosebit de dificilă³⁹.

O altă schimbare a intervenit în 1994, imediat după atacurile cu bombă de la World Trade Center din New York, Congresul crescând durata termenului de prescripție la 8 ani pentru infracțiuni de terorism⁴⁰. Tot în acel context, Congresul a vrut să extindă la șapte ani termenul de prescripție pentru infracțiuni legate de

³³ Legea din 25 iunie 1948, capitol 645 §3285, 62 stat. 828.

³⁴ Lindsey Powell, *op. cit.*, p. 122.

³⁵ Legea din 17 noiembrie 1921, capitol 124 §1044, 42 articol 220.

³⁶ În 1942, Legea de Suspendare a termenelor de prescripție în timp de război a suspendat curgerea termenelor pentru infracțiuni care priveau fraudă împotriva Statelor Unite până la data de 30 iunie 1945. Legea din 24 august 1942 capitol 6, 56 art. 747. Această prevedere a fost extinsă în anul 1944 pentru a se suspenda termenul până la trei ani de la încetarea ostilităților; Legea din 24 august 1942 capitol 358, 58 articol 649, 667. Curgerea termenului de prescripție pentru infracțiuni antitrust a fost suspendat, de asemenea, pe perioada războiului; Legea din 10 octombrie 1942, capitol 589, 56 articol 781.

³⁷ Internal Security Act din 1950, 50 U.S.C. § 783.

³⁸ 18 U.S.C §3291, în vigoare din 30 iunie 1951; în 1906 Congresul extinsese la 5 ani termenul de prescripție în cazul acestor legi prin Legea din 29 iunie 1906 capitol 359 §24 art. 603; dar, după revizuirea acestei din 1948 (a titlului 18) cei trei ani prevăzuți inițial au intrat din nou în vigoare.

³⁹ Lindsey Powell, *op. cit.*, p. 123.

⁴⁰ Violent Crime Control and Law Enforcement Act din 1994.

incendieri și explozibili, dar modificarea nu a fost votată decât doi ani mai târziu când Congresul a votat o lege care a creat un termen de prescripție de 10 ani în legătură cu acest tip de infracțiuni.⁴¹ În 2001, după atacurile care au provocat prăbușirea Turnurilor Gemene din New York, Congresul a eliminat termenele de prescripție pentru orice infracțiune de terorism „*care a dus la sau a creat un risc previzibil de moarte sau vătămare corporală gravă unei alte persoane*”⁴². O altă criză generată de dezastrul cu economiile și împrumuturile din anii 1980 a determinat o nouă schimbare în reglementarea termenelor de prescripție. Major Fraud Act⁴³ a mărit termenul de prescripție de la cinci ani la șapte ani în cazul infracțiunilor de fraudă majoră în achiziții împotriva Statelor Unite. Congresul a motivat această modificare prin prisma faptului că la momentul respectiv erau cercetate un număr foarte mare de asemenea infracțiuni dar și complexitatea acestora.

Tot natura complexă a infracțiunilor a determinat Congresul în 1994 să mărească termenul de prescripție la 10 ani pentru fraude la asigurări și la 20 de ani pentru infracțiunile de furt a operelor de artă⁴⁴. La fel, prin Crime Control Act⁴⁵ „nici un termen de prescripție pentru o infracțiune care implică abuzul sexual sau fizic asupra unui copil sub vârsta de 18 ani nu va împiedica o urmărire penală înainte ca minorul să împlinească vârsta de 25 de ani”. Ulterior, și acest termen a fost modificat⁴⁶ în anul 2003, noua lege prevăzând că „niciun termen de prescripție care ar împiedica urmărirea penală în privința infracțiunilor sexuale, abuzurilor fizice sau răpire a copilului minor nu va curge pe perioada vieții copilului”. În 2005 legea a mai suferit o modificare prevăzându-se că „în caz de răpire sau infracțiuni de abuz urmărirea penală poate începe oricând, în timpul vieții copilului sau până la 10 ani de la comiterea faptei, alegându-se perioada cea mai lungă”⁴⁷. În 2006 Congresul a eliminat orice termen de prescripție pentru infracțiuni de răpire care implică victime minore precum și pentru anumite infracțiuni sexuale implicând orice victimă”⁴⁸.

⁴¹ Legea din 24 aprilie 1996 (așa cum a fost modificată în anul 2006).

⁴² Legea din 26 octombrie 2001 (așa cum a fost modificată în 2006).

⁴³ 1988, 18 U.S.C. §1031.

⁴⁴ 18 U.S.C. §3294 (2006).

⁴⁵ 1990, Titlul III al Crime Control Act of 1990, Pub. L. 101–647, 104 Stat. 4789, în vigoare din 29 Noiembrie 1990, S. 3266, face parte dintr-un Act al Congresului Statelor Unite care a modificat 18 U.S.C. § 2257 în ceea ce privește cerințele de păstrare a probelor, așa cum sunt stabilite de Legea privind protecția copilului din 1988, care stabilește și interdicții. Legea a modificat, de asemenea, 18 U.S.C. § 2243 și 18 U.S.C. § 2252 stabilind și majorând pedepsele pentru abuzul sexual asupra unui minor.

⁴⁶ Prosecutorial Remedies and Tools against the Exploitation of Children Today Act din 2003 (Protect Act), Pub. L. nr. 108–121, §202, 117 art. 650, 660 (18 U.S.C. § 3283).

⁴⁷ Violence Against Women and Department of Justice Reauthorization Act din 2005, Pub. L. nr. 109–162 §1182, 119 art. 2960, 3126.

⁴⁸ Notwithstanding any other law, an indictment may be found or an information instituted at **any time without limitation** for any offense under section 1201 (Kidnaping) involving a minor victim, and for any felony under chapter 109A – sexual abuse, 110 – sexual exploitation, (except for section 2257 and 2257A – record keeping requirements for obscene materials), or 117 – transportation for illegal sexual activity, or section 1591 – sex trafficking.

Congresul a prelungit termenul de prescripție în care se poate urmări fapta de trafic și exploatare (zece ani de la comiterea faptei)⁴⁹.

Doctrina a remarcat că motivația principală a prelungirii acestor termene de prescripție a fost aceea de a acorda mai mult timp organelor de cercetare penală, pentru ca toate cauzele să fie cercetate și niciun prădător sexual să nu scape⁵⁰.

O altă excepție majoră de la regulă este „*regula de acuzare a lui John Doe*”. Această excepție se referă la cazurile în care probele ADN sunt la dispoziția anchetatorilor iar trimiterea în judecată se poate face în termenul de prescripție, deși nu există o persoană anume acuzată. În anul 2003 Congresul a prevăzut că „o trimitere în judecată pentru infracțiunea de abuz sexual, fără a se cunoaște identitatea acuzatului, dar cu probe ADN care pot descrie trăsăturile genetice ale acuzatului, este posibilă”⁵¹. Așadar, în acest caz, atunci când există o probă ADN a unui individ, într-un dosar de abuz sexual, este necesar ca acțiunea penală să fie pornită înăuntrul termenului de prescripție de 5 ani. După ce acțiunea penală împotriva persoanei cu ADN-ul neidentificat, dar aflat la probatoriul cauzei a fost pornită, termenul de prescripție este suspendat pe durată nedeterminată. În anul 2004 Congresul a adoptat o regulă aplicabilă infracțiunilor grave (felonies) prevăzând că în cazurile „în care proba ADN implică o anumită persoană, identificată deci, în comiterea infracțiunii niciun termen de prescripție nu va împiedica acțiunea penală”. Această excepție a fost criticată în doctrină⁵² pe motiv că ea se îndepărtează de scopul inițial al prescripției prin „pornirea acțiunii penale dor pe bază de ADN” și prin permiterea ca o persoană să fie judecată după ce termenul inițial de prescripție s-a scurs, aflându-se în imposibilitatea de a mai aduna probe în favoarea sa, fiind astfel lipsită de dreptul său constituțional la apărare.

De fapt, criticile aduse de doctrină Congresului pentru numeroasele intervenții în materia termenelor de prescripție se referă în principal la probele care pot dispărea sau estompa odată cu trecerea timpului. În cazul infracțiunilor sexuale împotriva minorilor, din cauza faptului că raportările se fac foarte târziu, este probabil ca memoria martorilor să nu mai poată fi un factor determinant în

⁴⁹ Scopul acestei prelungiri a termenului de prescripție (care nu sunt limitate doar la infracțiuni de trafic legate de imigrație, acest termen se aplică și infracțiunilor fără legătură cu imigrația cum ar fi: traficul local, exploatarea, muncă forțată și altele) și istoria legislativă sugerează că această prelungire este parte a unei tendințe către termene mai lungi de prescripție pentru infracțiunile împotriva copiilor, dar și a infracțiunilor sexuale, în general, mai degrabă, decât un efort de a uniformiza termenele de prescripție în legătură cu infracțiunile legate de imigrație, Lindsey Powell, *op. cit.*, p. 126.

⁵⁰ Lindsey Powell, *op. cit.*, p. 127.

⁵¹ Prosecutorial Remedies and Tools against the Exploitation of Children Today Act din 2003 (Protect Act), Pub. L. nr. 108–121, §610, 117 art. 650, 692 (18 U.S.C. § 3282); această regulă se aplică infracțiunilor prevăzute în capitolul 109A (abuz sexual, abuz sexual agravat, abuz sexual asupra minorilor, asupra unei persoane aflate în custodia autorităților federale, contactul sexual abuziv, infracțiuni care au avut ca rezultat moartea victimei).

⁵² Andrew C. Bernasconi, *Comment, Beyond Fingerprinting: Indicting DNA Threatens Criminal Defendant's Constitutional and Statutory Rights*, 50 AM. U.L. Review 979, 999, 2001, citat de Lindsey Powell, *op. cit.*, p. 128.

probatoriu. De asemenea, în cazul excepției John Doe, este nesocotit dreptul constituțional la apărare al acuzatului, tot din cauza timpului trecut între raportare și identificarea persoanei vătămate. De altfel, doctrina americană a criticat această excepție și prin prisma faptului că ea nu este infailibilă, că se poate greși, iar odată cu trecerea timpului și întârzierea pornirii acțiunii penale împotriva acuzatului îl privează pe acesta de posibilitatea strângerii de probe necesare pentru apărare (de exemplu, devine mai greu de găsit martori credibili, mai ales în cazul unei perioade de timp mai lungi), în multe cazuri el nefiind conștient de existența probei ADN. O altă critică se referă la lipsa încurajării reabilitării infractorilor, în special a celor care au săvârșit o singură infracțiune, dar și încurajarea recidivismului. Permitea acțiunii penale (inculpării) după foarte mult timp nu pare o soluție viabilă în aceste cazuri deoarece interesul societății de a pedepsi scade odată cu trecerea timpului. La fel, prevăzând un termen de prescripție foarte lung, scade și interesul autorităților de a cerceta aceste fapte (există desigur și reversul, în cazul limitelor prea scurte de prescripție dar și presiunea societății într-un anumit caz, de exemplu, să poată fi acuzată o persoană care nu a comis fapta respectivă, ajungându-se astfel la condamnări greșite). Pe scurt, criticile aduse intervențiilor multiple ale Congresului în termenele de prescripție penală sunt⁵³: nu există din partea acestuia nicio preocupare în privința estompării memoriei martorilor sau dispariția probelor fizice; nicio considerație referitoare la interesul scăzut al societății de a mai pedepsi după un timp foarte lung de la comiterea infracțiunii (mai ales în cazul infractorilor unici); termenele de prescripție reflectă dorința societății de a reduce riscul unor condamnări greșite, lucru neluat în considerare de Congres, prin prelungirea în mod nejustificat, în opinia doctrinei, a termenelor de prescripție. În ultimii 30 de ani s-a remarcat o tendință de schimbare a doctrinei utilitariste și de reabilitare a pedepsei în favoarea doctrinei: „*fi dur cu abordarea criminalității, indiferent de circumstanțe*”. Pare că la modificarea termenelor de prescripție (și anume, prelungirea acestora) a contribuit în mod decisiv preocuparea pentru retribuție și drepturile victimei dar și numărul mare de infracțiuni comise. Din anii '70 și până astăzi retribuția a devenit justificarea larg acceptată pentru pedeapsă în Statele Unite⁵⁴. Ideea de reabilitare prin pedeapsă a fost abandonată la începutul anilor '70 din cauza abuzurilor dar și eșecurilor, determinând această schimbare de paradigmă atât la nivelul termenelor de prescripție în materie penală cât și a întregului sistem judiciar. Idealul ideii de reabilitare prin pedeapsă a fost substituit de caracterul retributiv al pedepsei, care a stat la baza ultimelor reforme în ceea ce privește termenele de prescripție.

Termenele de prescripție în jurisprudență. Curtea Supremă a Statelor Unite a precizat că „termenele de prescripție sunt vitale pentru bunăstarea societății și sunt

⁵³ James Herbie DiFonzo, *In Praise of Statutes of Limitations in Sex Offense Causes*, 41 Houston Law Review, pg. 1205, 1222–1224.

⁵⁴ Shuman & Smith, *Justice and the Prosecution of Old Crimes: Balancing Legal, Psychological and Moral Concerns*, American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10364-000>, p. 4.

favorizate de lege. Ele se regăsesc și se aprobă în toate sistemele de jurisprudență modernă. Ele stimulează activitatea și pedepsesc neglijența”⁵⁵.

Recent, tot Curtea Supremă⁵⁶ a notat: „după o anumită perioadă, nicio dovadă nu este suficientă pentru a condamna”. Curtea a considerat că o lege adoptată după expirarea unui termen de prescripție aplicabil anterior încalcă clauza *ex post facto* atunci când este aplicată pentru a repune în termen o urmărire penală prescrisă anterior.

Așa cum se subliniază în doctrina americană, sistemul juridic încearcă să se bazeze pe probe actuale din mai multe motive corelate, am putea spune: descoperirea adevărului, prevenirea revendicărilor frauduloase sau învechite, reducerea costurilor și a duratei litigiului și protejarea integrității sistemului judiciar. În acest sens, Wendell Holmes se întreba: „*Care este justificarea privării unui om de drepturile sale, ca urmare a trecerii timpului?*” răspunsul pe care îl oferă, printre altele, pare edificator: „*Uneori se spune că, dacă un om neglijează să-și pună în aplicare drepturile, nu se poate plânge dacă, după un timp, legea îi urmează exemplul*”. Așa cum am menționat mai sus, evitarea deteriorării probelor (datorită trecerii timpului) servește mai multor scopuri distincte, dar care se suprapun: (a) pentru a asigura acuratețea constatării faptelor; (b) pentru a preveni susținerea pretențiilor frauduloase; (c) pentru a reduce costurile litigiilor; și (d) pentru a păstra integritatea sistemului juridic. În acest sens, Curtea Supremă a SUA a arătat: „Procesul de descoperire și judecată care are ca rezultat constatarea faptelor finale pentru sau împotriva reclamantului de către judecător sau juriu este, în mod evident, mai de încredere decât martorul sau mărturia în cauză este relativ recentă. Astfel, în hotărârea majorității legislative și a instanțelor, vine un moment în care întârzierea unui reclamant în formularea unei cereri care este suficient de probabilă să afecteze acuratețea procesului de constatare a faptelor, va fi respinsă chiar dacă reclamantul ar avea dreptul la despăgubiri”. Așadar, sistemul de prescripții, în general, se bazează pe trei premise: prima este minimizarea erorilor de judecată care ar putea apărea în cazul trecerii unui număr mai mare de ani. A doua are în vedere deteriorarea dovezilor/probelor odată cu trecerea timpului. A treia premisă se referă la efectele unei astfel de deteriorări asupra acurateței sistemului de drept, care pot fi evitate prin interzicerea formulării acțiunii după expirarea termenului de prescripție.

⁵⁵ Wood v. Carpenter, 101 U.S. 135, 139 (1879).

⁵⁶ Stogner vs. California, 539 U.S. 607, 615, 2003 (În 1993, Statul California a promulgat un nou termen de prescripție care permitea urmărirea penală pentru abuz sexual asupra copiilor, în cazul în care perioada anterioară de prescripție a expirat, dacă urmărirea penală este începută în termen de un an de la raportarea victimei la poliție. În 1998, Marion Stogner a fost inculpată pentru abuz sexual asupra copiilor comise între 1955 și 1973. Fără noua lege care să permită renașterea cauzei de acțiune a statului, statul nu ar fi putut începe acțiunea penală împotriva acuzatei. Acuzata a solicitat respingerea plângerii pe motiv că clauza *ex post facto* interzice reluarea unei urmăriri penale anterior prescrise. Instanța de fond a fost de acord, dar Curtea de Apel din California a inversat hotărârea. Instanța de fond a respins moțiunea ulterioară de concediere a lui Stogner, în care acesta a susținut că urmărirea penală a încălcat clauzele *ex post facto* și de proces echitabil.

În *United States v. Eliopoulos*⁵⁷ Curtea Supremă a punctează: „Termenele de prescripție se bazează pe teoria liberală conform căreia procesele penale nu ar trebui lăsate să „zacă” la nesfârșit în instanțe doar ca să fie judecate numai după ce martorii și dovezile necesare nu se mai află la îndemână”.

În doctrina anglo-saxonă nu sunt puțini cei care se opun existenței, în legea penală, a oricăror termene de prescripție, argumentând în principal că există posibilitatea ca legile care prevăd termene de prescripție să încurajeze într-o anumită măsură activitatea criminală prin diminuarea certitudinii pedepsei. Un infractor aflat la prima infracțiune se poate considera încurajat să mai săvârșească infracțiuni dacă nu este pedepsit rapid pentru prima faptă. De asemenea, dacă nu există îndoială cu privire la faptă, vinovăție și făptuitor, un eventual termen de prescripție s-ar opune dreptului statului de a-l îndepărta din societate pe făptuitor. Adepții acestui curent de gândire au propus o posibilă alternativă la lipsa oricărui termen de prescripție acordarea discreției fie curții, fie procurorului în ceea ce privește urmărirea penală, dacă interesele justiției o impun. În prezent există facultatea acordată procurorului de a nu începe urmărirea penală, „*nolle prosequi*” (facultate criticată prin prisma faptului că procurorul poate urmări o infracțiune motivat fiind politic sau din dorința de a obține multe condamnări).

Tot referitor la existența termenelor de prescripție, în doctrina americană se arată⁵⁸: „Având în vedere rațiunea prescripției, politica de corelare directă a termenului legal cu gravitatea infracțiunii nu este cea corectă”. În opinia autorilor⁵⁹ „în cazul în care o infracțiune este deosebit de gravă și pedeapsa este în mod corespunzător mare, este important să se protejeze dreptul inculpatului de a strânge informații de încredere pentru apărare și de a preveni utilizarea probelor învechite împotriva lui. Se poate argumenta că în cele mai grave infracțiuni cu cele mai severe pedepse, problema dovezilor învechite este redusă, deoarece un juriu va analiza probele cu cea mai mare atenție, dar pe măsură ce gravitatea infracțiunii crește, la fel crește și probabilitatea ca juriul să fie influențat mai degrabă de emoție decât de logică. Atunci când infracțiunea nepedepsită este foarte gravă, cetățeanul obișnuit, care respectă legile statului, ar trebui să se teamă pentru siguranța sa, în cazul unei descoperiri întârziate dar și a unei condamnări târzii. Având în vedere argumentele în favoarea unei abordări bazate pe severitatea infracțiunii, și anume limitele de pedeapsă, se poate concluziona că motivația principală pentru o astfel de abordare este dorința de a pedepsi; cu cât infracțiunea este mai gravă, cu atât este mai probabil ca această dorință să depășească scopul termenelor de prescripție”. Chiar și presupunând că termenele de prescripție ar trebui să fie direct legate de gravitatea infracțiunii, actuala clasificare a infracțiunilor (în crime și delict – felonies și misdemeanors) nu delimitează în mod satisfăcător infracțiunile mai grave de infracțiunile de o gravitate

⁵⁷ *United States v. Eliopoulos*, 45 F. Supp. 777, 781 (D.N.J. 1942).

⁵⁸ *Statutes of limitations in Criminal Law: A penetrable Barrier to Prosecution*, Notes, University of Pennsylvania Law Review, p. 636, Vol. 102, 1954.

⁵⁹ *Idem*.

mai mică, în toate cazurile. De exemplu, în statul Indiana, dacă un funcționar public este mituit în scopul obținerii unui contract de stat, în care mita a fost de peste două sute de dolari, această infracțiune este supusă unui termen de prescripție de cinci ani, dar pentru o mită cu o sumă mai mică, încadrată în materia contravențiilor, termenul de prescripție este de doi ani⁶⁰. Maryland își bazează termenele de prescripție pe locul de detenție (*jail* sau *state penitentiary*) pentru condamnarea unei anumite infracțiuni⁶¹; în conformitate cu această regulă, un agent de asigurări care deturneză fonduri este supus pedepsei cu închisoarea în penitenciarul de stat, fără termen de prescripție, în timp ce delapidarea de către un transportator de mărfuri, pedepsită cu închisoare (*jail*), este supusă unei prescripții de un an. Observăm o distincție în dreptul american referitor la locurile de deținere. *State penitentiary* (închisoare de stat, care este gestionată de stat) și *jail*. De regulă *state penitentiary* sunt administrate de guvernul federal sau de autoritățile statale și sunt destinate persoanelor care au de executat perioade lungi de timp, în timp ce *jail* este administrată local (șerif local) și este destinată persoanelor aflate în arest preventiv (*pretrial detention*) sau reținute pentru perioade relativ scurte de timp. În afara Americii de Nord, penitenciarul de stat și închisoarea au adesea același sens. În studiul amintit⁶² se propune ca termenele de prescripție „să se bazeze pe perioada de timp în care faptele care constituie elementele infracțiunii să poată fi stabilite cu exactitate, ținând cont de timpul necesar pentru descoperirea și investigarea infracțiunii cât mai prompt posibil”. Un alt factor important în stabilirea termenelor de prescripție este acela al acurateții probelor, recunoscându-se de către legiuitori, în general, o legătură strânsă între trecerea timpului și acuratețea memoriei. Dar, sunt infracțiuni care nu se probează și/sau doar cu ajutorul martorilor; de exemplu, în materia fraudelor fiscale, a delapidărilor principalul mijloc de probă sunt înscrisurile. În asemenea cazuri, nu memoria martorilor este factorul determinant. Un alt factor care poate fi luat în considerare la stabilirea termenelor de prescripție este timpul necesar descoperirii și cercetării infracțiunii; dacă în cazul în care persoana vătămată a luat contact direct cu făptuitorul spre exemplu în cazul tentativei de luare de mită, extorcare sau tâlhărie, timpul destinat cercetării unor asemenea infracțiuni este relativ mai scurt față de intrare prin efracție sau incendiere⁶³. Un alt aspect care ar trebui avut în

⁶⁰ IND. ANN. STAT. §§ 9–304, 10–603 (Burns 1942).

⁶¹ MD. ANN. CODE GEN. LAWS Art. 27, §§ 156, 158 (Flack 1951).

⁶² *Statutes of limitations in Criminal Law, Notes*, University of Pennsylvania Law Review, p. 636, Vol. 102, 1954.

⁶³ *McGuinness v. United States*, 77 A.2d 22 (D.C. 1950), inculpatul a fost acuzat de emiterea de cecuri fără acoperire către Guvern. Instanța a reținut că Legea privind suspendarea în timpul războiului, 18 U.S.C. § 3287 (Supp. 1952), nu a fost destinată infracțiunii în cauză. Curtea a motivat astfel: „Scopul [Legii] a fost de a suspenda termenele de prescripție aplicabile infracțiunilor care implică fraudarea Guvernului... experiența din timpul Primului Război Mondial a arătat că multe infracțiuni care implică fraudă asupra Guvernului au fost prescrise deoarece nu fuseseră descoperite în timp util pentru urmărirea penală, în timpul perioadei de prescripție de trei ani. Este clar că emiterea de cecuri fără acoperire, care pot și aproape întotdeauna vor fi descoperite imediat, nu se încadrează în acest scop”.

vedere la stabilirea termenelor de prescripție este dacă o anumită infracțiune (prin eforturile depuse de infractor) face descoperirea și cercetarea ei deosebit de dificilă. În cazul infracțiunilor cu desfășurare în timp (continue sau continuate) în doctrina americană se precizează că termenele de prescripție curg de la data săvârșirii ultimului (sau celui mai recent) act. În Statele Unite *v. Kissel*⁶⁴, inculpații au fost judecați pentru conspirație la infracțiunea de restricționare a comerțului, cu încălcarea Legii Sherman⁶⁵. Inculpații au susținut că presupusa conspirație a existat și s-a consumat la momentul încheierii acordului de restricționare a comerțului, că o astfel de conspirație nu a fost de durată și, prin urmare, urmărirea penală nu s-a mai putut efectua datorită intervenirii prescripției. În motivarea ei, Curtea, prin Judecătorul Wendell Holmes⁶⁶ a arătat următoarele: „este adevărat că acordul ilicit încheiat de inculpați satisface definiția infracțiunii, așa cum este prevăzută în lege, dar nu o epuizează. De asemenea, este adevărat, că simpla producere în continuare a rezultatului unei infracțiuni, nu continuă infracțiunea inițială. Dar când complotul are în vedere realizarea unui rezultat care nu va continua fără cooperarea continuă a conspiratorilor, atunci nu putem considera această conspirație a inculpaților ca fiind o serie de acte de sine stătătoare, ci mai degrabă un act continuu, în realizarea unui scop/rezultat”.

În Statele Unite *v. Irvine*⁶⁷ s-a pus întrebarea dacă infracțiunea de nevirare a sumelor către fondurile de pensii a fost una „continuă”, astfel încât să se înlăture limitarea răspunderii datorită împlinirii termenului de prescripție. Considerând că infracțiunea s-a epuizat în urma unui refuz de a preda fondurile într-un termen rezonabil de la momentul cererii, Curtea a motivat astfel: „este nerezonabil să se susțină că la douăzeci de ani după aceasta [refuzul inițial la cerere] inculpatul mai poate fi acuzat pentru reținerea în mod nedrept a sumei de bani și pus să-și dovedească nevinovăția, după ce a pierdut chitanța și după ce, probabil, nici pensionarul respectiv nu mai este în viață”. În această speță, s-a considerat că există o „continuare” a infracțiunii doar în sensul că rezultatele infracțiunii s-au prelungit după săvârșirea acesteia; a prelungi termenul de prescripție în asemenea cazuri ar face ca prescripția să fie iluzorie.

În unele cazuri, aplicarea doctrinei infracțiunii continue/continuate a condus la rezultate aparent nesatisfăcătoare din punctul de vedere al scopurilor termenelor de prescripție. De exemplu, în State *v. Ireland*⁶⁸, un arhitect a fost condamnat pentru încălcarea ordinii publice atunci când structura pe care a proiectat-o contrar unui cod de construcție s-a prăbușit la treisprezece ani de la finalizarea acesteia. În pofida unui termen de prescripție de doi ani, instanța, reținând infracțiunea drept una continuată, a putut pronunța o condamnare pentru o infracțiune veche de treisprezece ani. Chiar dacă

⁶⁴ United States v. Kissel, 218 U.S. 601, 607 (1910).

⁶⁵ 15 U.S.C. §§ 1–7 (1946).

⁶⁶ Hyde v. United States, 225 U.S. 347 (1912); Buhler v. United States, 33 F.2d 382 (9th Cir. 1929); Eldridge v. United States, 62 F.2d 449 (10th Cir. 1932); United States v. Ames, 39 F. Supp. 885 (S.D.N.Y. 1941).

⁶⁷ 98 U.S. 450 (1878).

⁶⁸ 126 N.J.L. 444, 20 A.2d 69 (Sup. Ct. 1941).

rezultatul într-un astfel de caz poate fi justificat prin prisma faptului că principala dovadă a infracțiunii este prăbușirea clădirii, utilizarea conceptului de „infracțiune continuă” este în cel mai bun caz discutabilă. Având în vedere acest exemplu, s-a propus elaborarea unui termen de prescripție a răspunderii penale mai lung pentru astfel de infracțiuni, în loc să se recurgă la doctrina infracțiunii continue/continuate, care prelungește termenul de prescripție în mod artificial.

O altă ilustrare a unei aplicări discutabile a doctrinei infracțiunii continue/continuate este *Fogel v. Statele Unite ale Americii*⁶⁹. Un rechizitoriu a fost depus la 22 ianuarie 1947, acuzând inculpatul că nu s-a înscris în registrul pentru încorporare în 1942. Inculpatul a fost condamnat în ciuda apărării sale, conform căreia s-a împlinit termenul de prescripție. Instanța a motivat că infracțiunea a fost una continuă, deoarece inculpatul avea obligația de a se înregistra în ziua chemării oficiale dar și în fiecare zi după aceea. Un judecător⁷⁰ a avut o opinie contrară motivând că neînregistrarea inițială a fost o infracțiune încheiată și că, deși neînregistrările ulterioare au fost infracțiuni în sine, acest lucru nu a afectat interdicția legală de urmărire penală pentru faptele care au avut loc înainte de perioada de trei ani: „raționamentul care a stat la baza condamnării a fost acela că, nefăcând nimic, inculpatul și-a reînnoit crima în fiecare zi până la data judecării; ceea ce echivalează cu a spune că nu există un termen limită pentru această infracțiune”. Dacă apărarea ar fi susținut că inculpatul s-a înscris de fapt în acel registru de încorporare în anul 1942, i s-ar fi cerut să prezinte dovezi în acest sens, încălcându-se astfel termenele de prescripție, deoarece faptul respectiv s-a produs cu mai mult de trei ani înaintea trimiterii în judecată.

Prescripția și retroactivitatea. Orice modificare a termenelor de prescripție nu poate retroactiva. În dreptul american există această interdicție, în Constituție, care interzice adoptarea de legi ex pot facto: Art 1, § 9: Se interzice Congresului să adopte orice legi care se aplică ex post facto; Art. 1 § 10: Se interzice statelor să adopte orice legi care se aplică ex post facto. În *Beazell vs. Ohio*⁷¹, Curtea Supremă a definit domeniul de aplicare al restricțiilor constituționale ex post facto: „Se stabilește, prin hotărârea acestei Curți că orice lege care pedepsește ca infracțiune o faptă săvârșită anterior, care nu era incriminată la momentul săvârșirii, sau care face mai împovărătoare pedeapsa pentru infracțiunea comisă, sau care privează pe cel acuzat de infracțiune de orice apărare disponibilă potrivit legii la momentul săvârșirii faptei, este interzisă ca *ex post facto*.”

În cauza *California Dep't of Corrections v. Morales*, 514 US 499 (1995) Curtea a luat standardul impus de *Beazell vs. Ohio* și l-a aplicat în procesul de liberare condiționată (parole hearings). În cauza *Morales* statul California a modificat o lege

⁶⁹ *Fogel v. United States*, 162 F.2d 54, 56 (5th Cir.), cert. denied, 332 U.S. 791 (1947). <https://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/F2/162/54/1548275/>

⁷⁰ *Idem*, Sibley dissenting.

⁷¹ 269 U.S. 167 (1925) Motions to dismiss or affirm submitted October 5, 1925, Decided November 16, 1925, 269 U.S. 167.

pentru a da posibilitatea Consiliului de conducere a Închisorilor Statului California (California Board of Prison Terms) să poată amâna audierile de eliberare condiționată cu până la trei ani pentru un deținut condamnat la mai multe infracțiuni de omor. Persoana deținută (Morales) a fost închisă înainte de modificarea legii, iar ulterior a fost afectat de aceasta atunci când a solicitat o audiere de liberare condiționată. În procesul său, el a susținut că modificarea a încălcat interdicția *ex post facto*. Curtea Supremă, în aplicarea standardului impus de *Beazell vs. Ohio*, a reținut că o modificare a legii care privește pe o persoană aflată în prezent în închisoare nu încalcă interdicția *ex post facto* dacă modificarea nu mărește pedeapsa pronunțată de instanță. Curtea a reținut că, în acest caz, modificarea nu a afectat sentința lui Morales și nici nu a afectat în vreun fel încercarea de a primi liberarea condiționată. Curtea a constatat că o simplă modificare a procesului unui deținut de a obține liberarea condiționată nu încalcă interdicțiile *ex post facto*.

Hotărâri judecătorești retroactive. Regula *ex post facto* interzice legiuitorului să adopte legi care se aplică retroactiv. Cu toate acestea, această interdicție nu se aplică la fel de strict hotărârilor judecătorești. Curțile de rang superior însă, de regulă, nu vor aplica o prevedere nouă cauzei aflată în stare de judecată, tocmai pentru a respecta interdicția *ex post facto*.

Regula unui an și a unei zile. Regula unui an și a unei zile este o doctrină de drept comun (*common law doctrine*) care afirmă că o persoană nu poate fi condamnată pentru omucidere în cazul unui deces care s-a produs la mai mult de un an și o zi după actul (actele) care se presupune că l-au cauzat. Această doctrină s-a aplicat în cazul *Rogers v. Tennessee*⁷², 532 U.S. 451 (2000). Inculpatul-reclamant Rogers l-a înjunghiat pe Bowdery (victima), care a murit 15 luni mai târziu. Instanța de fond l-a condamnat pentru crimă pe Rogers. Când inculpatul a făcut apel la Curtea Penală de Apel din Tennessee în conformitate cu Regula unui an și a unei zile, instanța de apel a menținut condamnarea și a abolit Regula unui an și a unei zile pentru statul Tennessee. Inculpatul-reclamant a atacat cu recurs hotărârea din apel la Curtea Supremă, susținând că hotărârea curții de apel a încălcat interdicția *ex post facto*. Curtea Supremă a constatat că regula *ex post facto* nu s-a aplicat aici, deoarece „decizia instanței de apel a fost un exercițiu de rutină în luarea deciziilor de drept comun, care a adus legea în conformitate cu rațiunea și bunul simț”. Curtea a mai făcut referire, la o decizie anterioară a Curții Supreme, *Bouie v. City of Columbia*, 378 U.S. 347 (1964), în care s-a susținut că „procesul echitabil interzice aplicarea retroactivă a oricărei interpretări judiciare a unui statut (legi) penal(e) care este neprevăzută și imposibil de apărut prin referire la legea care a fost exprimată anterior comportamentului în cauză.” În cauza Rogers, Curtea, având în vedere cele reținute în cauza Bouie, motivat că interdicția *ex post facto* se aplică numai legilor și că, chiar dacă s-ar aplica hotărârilor judecătorești, abrogarea judiciară retroactivă a Regulii unui an și a unei zile, nu este nici neașteptată, nici de neapărat.

⁷² <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/532/451/>

Instanțele federale au susținut de mult timp că un termen de prescripție poate fi extins retroactiv atâta timp cât perioada de prescripție aplicabilă anterior **nu a expirat**. Curtea Supremă a confirmat recent această opinie; **interzicerea ex post facto împiedică reînnoirea legislativă a unui termen de prescripție încheiat**.

În prezent există trei categorii de termene de prescripție: a) cele prevăd același termen de prescripție pentru toate infracțiunile⁷³; b) cele care au în vedere împărțirea infracțiunilor în delictе și crime (misdemeanors și felonies), c) cele care se referă la pedeapsa aplicabilă (pedeapsa cu moartea sau închisoarea într-un penitenciar statal sau regional, diferențiere după modelul împărțirii în crime și delictе). Cu alte cuvinte, acolo unde există distincții în ceea ce privește durata, raportarea se face relativ la gravitatea infracțiunii. Delictеle (misdemeanors) sunt tratate în general ca grup. Cel mai lung termen de prescripție pentru delictе este de șase ani, găsit în patru state (Maine, Massachusetts, Michigan, Virginia); două state nu prevăd niciun termen de prescripție (Carolina de Sud și Wyoming).

2. Termenele de prescripție în Regatul Unit

În Regatul Unit există trei jurisdicții juridice distincte, fiecare având propriul sistem juridic, istorie și origini: Anglia și Țara Galilor, Scoția și Irlanda de Nord. Anglia și Țara Galilor nu au prevăzute în legislația penală termene de prescripție, cu excepția infracțiunilor minore judecate în instanțele inferioare⁷⁴. Acțiunea penală în cazul acestora trebuie introdusă în termen de șase luni de la săvârșirea faptei⁷⁵. Sintagma latină invocată pentru absența termenelor de prescripție este *nullum tempus occurrit regi* (timpul nu curge împotriva coroanei). Deși, această sintagmă nu s-a aplicat atunci când s-a impus un termen de prescripție de 30 de zile de la data comiterii infracțiunii de trădare, atunci când a fost comisă prin vii grai⁷⁶.

Cele trei sisteme de urmărire penală din Regatul Unit au fost asociate ferm cu principiul discreționar, în opoziție cu sistemul „obligatoriu”. Acest principiu se găsește în declarația procurorului general din 1951, Lord Shawcross, potrivit căreia „nu a fost niciodată regula în această țară – sper că nu va fi niciodată – că suspjecții de infracțiuni trebuie să fie automat obiect al urmăririi penale”⁷⁷.

Regatul Unit este semnatar al Convenției Europene a Drepturilor Omului (CEDO), iar Legea privind drepturile omului din 1998 produce efecte în Regatul Unit în ceea ce privește drepturile și libertățile garantate prin Tratat. În acest sens,

⁷³ Carolina de Sud și Wyoming nu prevăd deloc termene de prescripție în timp ce șase alte state nu prevăd niciun termen de prescripție în cazul crimelor (felonies): Kentucky, Maryland, North Carolina, Ohio, Virginia, și West Virginia.

⁷⁴ John Jackson, Jenny Johnstone, *Statutes of Limitation in the United Kingdom*, 4/2021 – Saggi, DPCE online, p.2.

⁷⁵ Magistrates' Courts Act 1980 s 127; Magistrates' Courts (NI) Order 1981 art 18; Criminal Procedure (Scotland) Act 1995 s 136(2).

⁷⁶ 1 Edward 6, c. 12 § 19.

⁷⁷ HC Debs vol 483 col 681, 29 January 1951; Deși aceasta a fost declarația procurorului general pentru Anglia și Țara Galilor, declarația este la fel de adevărată pentru Scoția și Irlanda de Nord.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO) a proclamat că termenele de prescripție, care sunt o trăsătură comună a sistemelor juridice interne ale statelor contractante, servesc mai multor scopuri, care includ asigurarea securității și finalității juridice și prevenirea încălcării drepturilor inculpaților, care ar putea fi afectată dacă instanțele ar fi obligate să decidă pe baza unor probe care ar fi putut deveni incomplete din cauza trecerii timpului⁷⁸. Deși CtEDO a spus că scopul termenelor de prescripție este de a proteja inculpații, aceștia nu au dreptul, în temeiul deciziilor CtEDO, de a nu fi urmăriți sau judecați după expirarea unui anumit termen de la săvârșirea infracțiunii pentru că instanța europeană nu a considerat termenele de prescripție ca fiind un element necesar al unui proces echitabil. În cadrul sistemului discreționar de urmărire penală din Regatul Unit, procurorii care, în calitate de autorități publice, sunt obligați în temeiul Legii privind drepturile omului din 1998 să acționeze în mod compatibil cu CEDO, își pot respecta obligația de a acționa în conformitate cu dreptul la un proces echitabil pur și simplu refuzând urmărirea cauzelor care, din cauza trecerii timpului, pot submina dreptul acuzatului la un proces echitabil.

Anglia, Țara Galilor și Irlanda de Nord. Principala autoritate în materie penală în Anglia și Țara Galilor este Crown Prosecution Service („CPS”), condusă de Director of Public Prosecutions („DPP”). CPS va începe urmărirea penală numai dacă există suficiente probe și dacă acest lucru este în interesul public⁷⁹. Persoanele particulare pot, de asemenea, să introducă o plângere penală (secțiunea 6 din Prosecution of Offenders Act 1985). Totuși, DPP poate să preia conducerea urmăririi penale și apoi să o respingă dacă probele sunt insuficiente, în cazul în care acțiunea ar fi contrară interesului public sau din orice alt motiv întemeiat⁸⁰.

Deși CtEDO nu impune statelor membre să instituie termene de prescripție în cauzele penale, articolul 6 alineatul (1) prevede că orice persoană acuzată de o infracțiune are dreptul la „o audiere echitabilă și publică într-un termen rezonabil”. Instanțele interne din Regatul Unit au acceptat că dreptul de a fi judecat într-un termen rezonabil este un drept independent și nu este necesar să se arate că procesul unui inculpat a fost prejudiciat, ca urmare a întârzierii judecării⁸¹. Au existat însă abordări diferite în cazul încălcării unui asemenea drept. Într-o decizie importantă din 2003, Comitetul Judiciar al Camerei Lorzilor, acum Curtea Supremă a Regatului Unit, ale cărei decizii sunt obligatorii în toate chestiunile penale pentru instanțele din Anglia, Țara Galilor și Irlanda de Nord, a considerat că încălcarea cerinței de timp rezonabil nu implică oprirea procedurii penale și a refuzat să recunoască faptul că

⁷⁸ Coëme și alții vs Belgium, 22 iunie 2000, paragr. 146, <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-63450%22>}.

⁷⁹ Prosecution of Offenders Act 1985 și Code for Crown Prosecutors.

⁸⁰ R. împotriva Bow Street Stipendiary Magistrate, *ex parte* South Coast Shipping Co. Ltd (1993) Queen’s Bench Reports, p. 650F-G.

⁸¹ Porter v Magill [2001] UKHL 67, [2002] 1 All ER 465 citat de John Jackson, Jenny Johnstone, *op. cit.*, p. 3.

inculpații au dreptul de a nu fi judecați după o întârziere nejustificată⁸². În opinia Curții, nu ar fi oportună oprirea procedurilor. Oprirea lor se realizează numai dacă nu ar mai fi posibil un proces echitabil și, altfel, ar fi nedrept ca inculpatul să fie judecat. În schimb, cu puțin timp înainte de această decizie, Comitetul Judiciar al Consiliului Privat (*Privy Council* – un corp de consilieri sau consilieri privați numiți de un suveran sau de un guvernator general; acum, în principal, el funcționează pe bază onorifică, incluzând foști și actuali miniștri), ale cărui decizii în materie de descentralizare erau obligatorii pentru instanțele scoțiene până la înființarea Curții Supreme în 2008, a considerat că, în continuarea urmăririi penale, acuzațiile pentru care au existat întârzieri nerezonabile, Lordul Avocat, care este principalul procuror al Scoției, ar acționa în mod incompatibil cu dreptul apărătorilor la determinarea unei acuzații penale într-un termen rezonabil, în temeiul articolului 6 din CEDO⁸³. Decizia Camerei Lorzilor conform căreia nu există dreptul în sine de a nu fi judecat după o întârziere nejustificată este în conformitate cu abordarea generală din Anglia, Țara Galilor și Irlanda de Nord, de a nu impune limite de timp pentru judecarea cauzelor penale altele decât infracțiuni minore (*summary offences*). În aceste jurisdicții, infracțiunile minore (*summary offences*) sunt judecate în instanțele de judecată (magistrates Courts), iar infracțiunile mai grave sunt judecate de Curtea Coroanei (Crown Court) de către un judecător și un juriu. Cu toate acestea, s-a inițiat impunerea de limite de timp cu privire la momentul la care ar trebui să înceapă procesele, și anume, limita de timp curgea de la data la care inculpații s-au prezentat pentru prima dată în instanță pentru a fi judecați. În 1985, în Anglia și Țara Galilor au fost prevăzute termene generale în legătură cu această perioadă și termene de detenție care prevăd perioada maximă pentru care un inculpat poate fi ținut în arest în așteptarea procesului⁸⁴. Aceste limite pot fi extinse numai în cazul în care acuzarea a acționat cu toată diligența și există motive întemeiate și suficiente pentru a face acest lucru.

Magna Carta garantează că „nimănu-i va fi negat sau amânat, dreptul sau dreptatea”⁸⁵ și s-a susținut că acest lucru îi protejează pe inculpați de a se confrunța cu procesul atunci când acesta are loc după un timp mai lung decât cel necesar, în mod normal. Dar Curtea de Apel din Anglia a interpretat amânarea sau întârzierea ca însemnând „cel puțin, amânarea sau întârzierea pe nedrept, care nu este justificată de circumstanțele cazului”. Instanțele recunosc că au competența inerentă de a-și reglementa propriile proceduri și de a preveni orice comportament care poate fi considerat un abuz procesual⁸⁶. Acestea au acceptat că un abuz procesual se poate

⁸² *Attorney-General's Reference (No 2 of 2001)* [2003] UKHL 68, citat de John Jackson, Jenny Johnstone, *op. cit.*, p. 3

⁸³ John Jackson, Jenny Johnstone, *op. cit.*, p. 4, HM Advocate v R [2002] UKPC D3; [2002] 2 WLR 317.

⁸⁴ Prosecution of Offences Act 1985 secțiunea 22.

⁸⁵ „to no one will we deny or defer, right or justice”.

⁸⁶ *Connelly v Director of Public Prosecutions* [1964] AC 1254.

baza pe o întârziere, dar în 1990 Curtea de Apel și-a exprimat îngrijorarea cu privire la numărul tot mai mare de cereri de suspendare a procedurii pe motiv de întârziere și a considerat că nu ar trebui să se impună nicio suspendare, cu excepția cazului în care pârâtul demonstrează că, din cauza întârzierii, va suferi un prejudiciu grav în măsura în care nu poate avea loc un proces echitabil. Din 1995, Curțile de Apel au fost investite cu audierea recursurilor interlocutorii din partea acuzării, astfel încât, dacă judecătorii instanțelor inferioare au întârziat nerezonabil cauza, Curtea poate anula astfel de hotărâri⁸⁷.

Scotia⁸⁸. Există două tipuri de procedură penală în Scoția, sumară și solemnă. În procedură sumară, procesul are loc în fața unui judecător de pace sau în Sheriff Court, în fața unui judecător fără juriu. În procedură solemnă, procesul are loc la Sheriff Court în fața unui judecător și a unui juriu sau la Înalta Curte de Justiție în fața unui judecător și a juriului. În mod tradițional, instanțele scoțiene au fost mult mai stricte decât în Anglia și Țara Galilor și Irlanda de Nord în aplicarea limitelor de timp legate de evoluția cauzelor în instanțe. Termenele în cadrul procedurilor solemne sunt diferite pentru inculpații arestați preventiv și cei care sunt eliberați pe cauțiune. Dacă sunt arestați preventiv, o ședință preliminară (Înalta Curte) sau Prima Dietă (Sheriff Court) trebuie să aibă loc în termen de 110 de zile de la prima înfățișare la tribunal, iar procesul trebuie să aibă loc în 140 de zile de la a doua înfățișare, care este momentul în care acuzatul este trimis în judecată, în termen de opt zile de la prima înfățișare. În cazul în care inculpatul este eliberat pe cauțiune, judecata trebuie să aibă loc în termen de 11 luni de la data primei înfățișări, iar procesul trebuie să înceapă în termen de 12 luni. Dacă aceste din urmă termene nu sunt îndeplinite, procedura trebuie oprită, iar inculpatul nu poate fi urmărit penal pentru acele acuzații decât dacă sunt îndeplinite condițiile pentru o amânare a judecății. Nici Scoția nu are prevăzut un termen de prescripție pentru infracțiuni, cu excepția celor minore, pentru care legea prevede un termen de prescripție de 6 luni⁸⁹. Așadar, cauzele nu pot fi judecate dacă a trecut termenul de șase luni de la presupusa săvârșire a infracțiunii sau, în cazul infracțiunilor continue, de la ultima dată a presupusului act.

În ceea ce privește infracțiunile sexuale asupra minorilor, în Anglia și Țara Galilor a existat un termen limită pentru începerea urmăririi penale de un an de la presupusa săvârșire a infracțiunii de raport sexual ilegal cu fete în vârstă de 13 ani–15 ani, contrar secțiunii 6 din Actul privind infracțiunile sexuale din 1956. Această infracțiune a fost înlocuită în conformitate cu Legea privind infracțiunile sexuale din 2003 cu o nouă infracțiune de „activitate sexuală cu un copil” pentru care nu există termen de prescripție. Cu toate acestea, acuzațiile de raport sexual cu minori săvârșite din 1956 până la 30 aprilie 2004, care sunt încă urmărite penal în temeiul articolului 6 din Legea din 1956, par să fie încă supuse termenului de un an, deși s-a susținut că

⁸⁷ Criminal Appeal Act 1995.

⁸⁸ Criminal Procedure (Scotland) Act 1995. Scottish Government, Investigation and prosecution of sexual crime: follow-up review (2017) for comment on High Court Time Limits.

⁸⁹ Criminal Procedure (Scotland) Act 1995 s136(2).

termenul a fost eliminat după intrarea în vigoare a Legii din 2003 pe baza principiului de drept al interpretării legale, că legile care aduc modificări procedurii, spre deosebire de dreptul material – în speță dispoziția din Legea din 2003 care elimină termenele – se aplică retroactiv⁹⁰. Modificarea din 2003 a venit în urma mai multor critici ale doctrinei, care au evidențiat că de multe ori minorele erau exploatate, dar, din cauza vârstei mici, acestea nu realizau acest lucru și infracțiunea nu mai putea fi urmărită în termenul prevăzut de lege. Aspectul discriminatoriu al termenului limită a fost criticat și prin prisma faptului că nu a existat o limită de timp echivalentă pentru infracțiunile sexuale împotriva băieților tineri⁹¹. Raportul preliminar care a stat la baza Legii din 2003 (Legea privind infracțiunile sexuale) a concluzionat că limitele de timp nu erau justificate pentru nicio infracțiune sexuală și a recomandat să nu se aplice nicio limită de timp noii infracțiuni de abuz sexual asupra unui copil comisă de adulți. Un raport independent⁹² a arătat importanța unui termen de prescripție: „principalul avantaj al impunerii unui termen în astfel de cazuri este că ar asigura că inculpații nu vor fi urmăriți penal pe baza unor acuzații fabricate sau exagerate în circumstanțe în care capacitatea lor de a le infirma a fost subminată”. Dar, același raport, ajunge la concluzia că dacă ar exista un termen de prescripție în cadrul căruia să se poată urmări fapta/faptele atunci un număr semnificativ de potențiali reclamanti ai abuzurilor petrecute în copilărie nu ar mai putea raporta faptele. În final, acest raport a propus un termen de 10 ani de la data comiterii infracțiunii în care să se poate aduce în fața instanței astfel de infracțiuni, iar cele mai vechi de 10 ani să poată fi judecate doar cu permisiunea instanței de judecată. Dacă s-ar fi acceptat concluziile acestui raport, atunci în privința infracțiunilor comise cu mai mult de 10 ani în urmă statul (prin procurori) ar fi trebuit să demonstreze că urmărirea penală nu este un abuz procesual.

O altă problemă ivită în Regatul Unit a fost dacă trebui să existe un termen de prescripție referitor la presupusele infracțiuni comise de personalul de serviciu și veteranii de război, în timpul cât au fost dislocați în teatre de operațiuni. În 2010 s-a constituit Iraq Historical Allegations Team⁹³, care a investigat acuzații de crime și rele tratamente comise de forțele armate ale Regatului Unit în Irak, între 2003–2009. Iraq Historical Allegations Team a fost înființată ca obligație a Regatului Unit, atât în vederea respectării unei decizii a CtEDO⁹⁴ potrivit căreia Convenția s-ar putea

⁹⁰ J. Rogers, „*The Time Limit on Prosecutions for Underage Sexual Intercourse in the Sexual Offences Act 1956: A Continuing Problem*” in J Child and A Duff (eds.) *Criminal Law Reform Now: Proposals & Critique* (2018) Hart Publishing.

⁹¹ Sexual Offences Act 1967 s 7.

⁹² Home Affairs Committee, *The Conduct of Investigations into past cases of Abuse in Children’s Homes* (Fourth Report, 2001/2).

⁹³ House of Commons Defense Committee, *Drawing a Line: Protecting Veterans by a Statute of Limitations* (2019) Seventeenth Report of Session 2017–2019 HC 1224, para 13; Ministry of Defense, *Public Consultation on Legal Protection for Armed Forces Personnel and Veterans serving In Operations Outside the UK: Ministry of Defense Analysis and Response* (2020) 12.

⁹⁴ *Al-Skeini v UK* (2011) 53 EHRR 23.

aplica în afara teritoriilor statelor membre ale convenției, cât și a Statutului de la Roma pentru a se asigura că acuzațiile de crime internaționale sunt investigate în mod corespunzător⁹⁵. Din cauză că majoritatea denunțurilor s-au dovedit a fi false, Iraq Historical Allegations Team a fost desființată. În 2021 a intrat în vigoare Overseas Operations (Service Personnel and Veterans) Act⁹⁶ care prevede ceea ce Guvernul a numit o „blocare triplă” pentru a proteja personalul de serviciu și veteranii de presupusele infracțiuni comise în timpul operațiunilor externe. Pe scurt, dacă au trecut cinci ani de la incidentul respectiv, doar în mod excepțional procurorul poate autoriza urmărirea penală. În al doilea rând, există cerința ca, atunci când ia o decizie, procurorul trebuie să acorde o importanță deosebită anumitor aspecte, inclusiv interesul public, dacă a existat o investigație anterioară și dacă au devenit sau nu disponibile probe noi convingătoare. În al treilea rând, atunci când un procuror stabilește că un caz ar trebui să fie judecat, indiferent circumstanțele cazului, el trebuie să obțină consimțământul de la procurorul general din Anglia și Țara Galilor sau de la avocatul general al Irlandei de Nord⁹⁷. Deși noua lege a trecut de Parlament și este în vigoare, ea este criticată prin prisma faptului că ar pune deasupra legii personalul militar, încălcându-se astfel de către Regatul Unit a tratatelor internaționale la care este parte. Spre deosebire de infracțiunile sexuale care au fost inițial excluse din proiectul de lege, tortura și crimele de război nu au fost excluse până când Camera Lorzilor nu a votat împotriva. Chiar înainte ca proiectul de lege să fie adoptat, Guvernul a recunoscut că sfera infracțiunilor excluse va fi extinsă pentru a include genocidul, crime împotriva umanității și crime de război. O altă critică a acestei legi este că ea nu se aplică personalului militar care a luptat în conflictul din Irlanda de Nord⁹⁸. În urma semnării în 1998 a Acordului de la Belfast, s-a stabilit că personalul militar care a servit în timpul conflictului din Irlanda de Nord și a fost condamnat pentru faptele prevăzute de noua lege, dar înainte de semnarea Acordului, vor executa o pedeapsă de maxim doi ani de închisoare. În prezent, Guvernul englez tinde către amnistierea tuturor celor care au săvârșit infracțiuni violente, în timpul conflictului nord-irlandez, cu excepția infracțiunilor de genocid și tortură.

IV.c. Consecințe ale diferenței de reglementare în materia cooperării judiciare internaționale și necesitatea unei reglementări unificate la nivelul Uniunii Europene

Articolul 82 din Tratatul de Funcționare a Uniunii Europene conferă instituțiilor europene competența de a adopta norme pentru „asigurarea recunoașterii în întreaga

⁹⁵ Preambul, Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale, Martie 1998.

⁹⁶ <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2021/23/contents/enacted> .

⁹⁷ Legea omite orice referire la Avocatul Lord, funcționarul cu rangul cel mai înalt în dreptul scoțian, deoarece toate deciziile de urmărire penală din Scoția sunt deja luate în interes public de către, sau în numele Avocatului Lord

⁹⁸ House of Commons Defense Committee, *Drawing a Line: Protecting Veterans by a Statute of Limitations* (2019) Seventeenth Report of Session 2017–2019 HC 1224, para 106.

Uniune a tuturor formelor de hotărâri judecătorești și decizii judiciare” iar articolul 83 prevede: „Parlamentul European și Consiliul, hotărând prin directive în conformitate cu procedura legislativă ordinară, pot stabili norme minime cu privire la definirea infracțiunilor și a sancțiunilor în domenii ale criminalității de o gravitate deosebită de dimensiune transfrontalieră ce rezultă din natura sau impactul acestor infracțiuni ori din nevoia specială de a le combate pornind de la o bază comună”⁹⁹. Odată cu intrarea în vigoare a Tratatului de la Maastricht și cu instituirea Uniunii Europene a apărut, pentru prima dată, o competență a acesteia în domeniul cooperării judiciare în materie penală, în cadrul pilonului al treilea (justiție și afaceri interne). Tratatul de la Amsterdam¹⁰⁰ a stabilit că „obiectivul Uniunii este acela de a oferi cetățenilor un nivel ridicat de protecție într-un spațiu de libertate, securitate și justiție”, iar Tratatul de la Lisabona¹⁰¹ a precizat că „Uniunea oferă cetățenilor săi un spațiu de libertate, securitate și justiție, fără frontiere interne, în interiorul căruia este asigurată libera circulație a persoanelor, în corelare cu măsuri adecvate privind controlul la frontierele externe, dreptul de azil, imigrarea, precum și prevenirea criminalității și combaterea acestui fenomen”. Tratatul de la Amsterdam a împuternicit legiuitorul Uniunii cu o competență expresă de armonizare juridică, atunci când i-a permis UE să adopte „măsuri care stabilesc reguli minime referitoare la elementele constitutive ale actelor penale și la sancțiuni în domeniile crimei organizate, terorismului și traficului de droguri”. Principalul instrument al armonizării juridice au fost deciziile-cadru, obligatorii pentru statele membre în ceea ce privește rezultatul de atins, dar lăsau la latitudinea autorităților naționale alegerea formei și a metodelor. Deși tratatul a precizat în mod expres că deciziile-cadru nu au efect direct, Curtea de Justiție a hotărât că au „efect indirect”, deoarece legislațiile naționale ale statelor membre trebuie interpretate în conformitate cu dispozițiile deciziilor-cadru¹⁰².

Dreptul penal este specific fiecărui stat membru din Uniune, el apără valori identitare ale statelor membre. Este însă adevărat că statele membre ale Uniunii Europene au în comun numeroase valori identitare care trebuie apărate prin dreptul penal. În contextul dimensiunii penale a spațiului de justiție al Uniunii Europene, acestea nu vor mai fi doar expresia protecției unor valori identitare ci și instrumentul realizării caracterului efectiv al unor politici ale Uniunii. Principiul asimilării face ca infracțiunile ne-identitare să beneficieze de același nivel de combatere la nivel național ca și cele identitare. Această viziune este jurisprudențială la origine, provenind din

⁹⁹ Aceste domenii ale criminalității sunt următoarele: terorismul, traficul de persoane și exploatarea sexuală a femeilor și a copiilor, traficul ilicit de droguri, traficul ilicit de arme, spălarea banilor, corupția, contrafacerea mijloacelor de plată, criminalitatea informatică și criminalitatea organizată.

¹⁰⁰ Tratatul de la Amsterdam de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană, a Tratatelor de instituire a Comunităților Europene și a altor acte conexe, adoptat la Amsterdam, la 2 octombrie 1997, intrat în vigoare la 1 mai 1999, publicat în JO C 340 din 10.11.1997, art. K.1., primul paragraf.

¹⁰¹ Tratatul privind Uniunea Europeană, versiunea consolidată, publicată în JO C 326 din 26.10.2012.

¹⁰² Case C-105/03 Criminal proceedings against Maria Pupino [2005] ECR I-5285, para 38.

așa-numita cauză a „porumbului grecesc”¹⁰³, înainte de a fi reglementată prin Tratatul (art. 83 alin. (2) TFUE). Dar, atunci când vorbim de spațiul de justiție al Uniunii Europene ne referim la „ordinea juridică” a acesteia. În doctrină¹⁰⁴ s-a propus denumirea de „metastructură penală” care cuprinde „algoritmi de operare cu normele de drept penal și de procedură ale statelor membre”. În ceea ce privește competența de legiferare a Uniunii Europene în domeniul dreptului penal Curtea Europeană de Justiție a reținut că Uniunea nu are competențe penale, deoarece „legislația penală și normele de procedură penală sunt chestiuni pentru care Statele membre sunt încă responsabile”¹⁰⁵. Comunitatea are doar competența de a solicita statelor membre să incrimineze anumite comportamente și să adopte sancțiuni penale, dar nu să specifice tipul și nivelul pedepselor.

Art. 7 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale nu poate fi interpretat în sensul împiedicării prelungirii duratei termenelor de prescripție a răspunderii penale, sens în care, prin Hotărârea din 22 iunie 2000, pronunțată în Cauza Cöeme și alții împotriva Belgiei, paragraful 149, Curtea de la Strasbourg a statuat că prelungirea termenului de prescripție nu implică o încălcare a drepturilor garantate de art. 7, întrucât această dispoziție nu poate fi interpretată ca interzicând o prelungire a termenelor de prescripție, prin aplicarea imediată a unui drept procedural, în cazul în care infracțiunile relevante nu au devenit obiectul unor limitări. Dar, cauza menționată se referă la situația în care prescripția face parte din dreptul procesual penal și nu substanțial. În orice caz, chiar Curtea de la Strasbourg, ulterior, prin altă hotărâre¹⁰⁶ și-a nuanțat poziția astfel: a considerat că examinarea retrospectivă a situației penale anterioare a unui inculpat de către instanțele de fond, posibilă prin înscrierea în cazierul judiciar a unei condamnări anterioare, nu era contrară art. 7, faptele urmărite penal și sancționate apărând după intrarea în vigoare a noii legi care prelungeste perioada de recidivă. Ulterior, la data de 29 martie 2006, Marea Cameră a statuat, în aceeași cauză, că nu a fost afectat art. 7 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, deoarece nu există nicio îndoială că, la momentul apariției noii legi (respectiv la 1 martie 1994), reclamantul ar fi putut să prevadă că, prin comiterea unei infracțiuni înainte de 13 iulie 1996 (data la care noul termen legal de 10 ani ar fi expirat), va putea fi considerat recidivist și i se va putea mări pedeapsa pentru a doua faptă în consecință. El a fost astfel în măsură să prevadă consecințele legale ale acțiunilor sale și să își adapteze conduita în mod corespunzător (paragraful 53). În cauza Coëme și alții contra Belgiei Curtea a admis

¹⁰³ CJUE, Hotărâre, 21 septembrie 1989, Comisia Comunităților Europene împotriva Republicii Elene, 68/88, EU:C:1989:339.

¹⁰⁴ George Bocșan, *Dimensiunea penală a spațiului de justiție al uniunii europene*, Teză de doctorat, Rezumat, p. 22, https://www.univnt.ro/wp-content/uploads/doctorat/rezumat_doctorat/Bocsan_Gheorghe.pdf

¹⁰⁵ Cazul 203/80 Casati [1981] ECR 2595, para 27, Cazul 226/97 Lemmens [1998] ECR I3711, para 19.

¹⁰⁶ Cauza Achour contra Franței, <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-72927%22%7D>, paragraful 35.

aplicarea imediată a unui *drept procedural*. CtEDO, în cauza Mihai Toma contra României¹⁰⁷ reiterează că art. 7 din convenție cere ca o infracțiune să fie clar definită în lege, ca legea să fie predictibilă și previzibilă, să interzică aplicarea retroactivă a legislației penale mai punitive în detrimentul acuzatului și să garanteze aplicarea retroactivă a legislației mai favorabile.

În cauza Taricco 2¹⁰⁸ Curtea de Justiție a Uniunii Europene s-a abținut a se pronunța cu privire la natura substanțială ori procedurală a instituției prescripției răspunderii penale și a acceptat prioritatea identității constituționale naționale peste obligația generală de loialitate astfel cum a fost elaborată în cauza „Porumbul Grecesc” („Greek Maize”, precitată), recunoscând și principiul minime intervenții a dreptului penal (subsidiarității)¹⁰⁹. Așadar, dacă prescripția face parte din dreptul penal substanțial, se vor aplica regulile legii penale mai favorabile (implicit retroactivarea acestora) spre deosebire de situația în care ea face parte din dreptul procesual penal (așa cum este cazul în cauza Coëme vs Belgia), caz în care prelungirea termenului de prescripție nu implică o încălcare a drepturilor garantate de art. 7.

Concluzii

Nu toate statele analizate au o reglementare uniformă a prescripției, am spune chiar că nici măcar o viziune uniformă a acesteia. Un singur lucru este comun și anume acela că realizarea scopului legii penale impune ca răspunderea penală a infractorului să intervină cât mai aproape de momentul comiterii infracțiunii, ca procesul să se desfășoare cu celeritate. Trecerea timpului conduce la diluarea probelor, cu riscul condamnării unor persoane nevinovate, iar rezonanța socială a infracțiunii se diminuează până la dispariție.

În anumite sisteme, legislația penală a identificat anumite infracțiuni pentru care nu există termen de prescripție dată fiind gravitatea faptelor săvârșite. Acestea includ, ca regulă generală, crimele de genocid, crimele împotriva umanității și crimele de război sau chiar infracțiunile care sunt excepțional de grave. Unele state europene consideră prescripția drept o instituție de drept procesual penal și nu de drept material.

Având în vedere cele analizate în studiu, este clar că o unificare a reglementării „prescripției”, sau a „termenelor de prescripție”, măcar la nivel european, este aproape imposibilă.

¹⁰⁷ <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-123550%22%5D%7D> dar și Hotărârea din 17 septembrie 2009, pronunțată în Cauza Scoppola contra Italiei (nr. 2) pct. 93 și 109].

¹⁰⁸ <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-105/14&language=RO>.

¹⁰⁹ Helmut Satzger, *International and European Criminal Law*, Hart/Nomos, Ed. A 2-a, 2018, p. 82–83.

COMPETENȚA INSTANȚEI DE EXECUTARE ÎNTRE SCHIMBARE DE PARADIGMĂ, CLARIFICARE SAU CONFUZIE*

Prof. univ. dr. Evelina OPRINA**

Abstract: We believe that the new legislative solution that allows the choice of the competent enforcement court based on art. 112 of the Civil Procedure Code is not only uninspired, but also susceptible to censure through constitutional litigation. The chosen legislative solution is vulnerable from the perspective of introducing a differentiation of the legal regime of the rules of territorial jurisdiction depending on the will of one of the parties, since enforcement actions exercised separately by the creditor against each individual debtor may attract the powers of different enforcement courts. The specificity of the legal relationship that generated the litigation ceased with the issuance of the writ of execution, in which case, in principle, the obligations of each particular debtor are individual and the execution procedure must be carried out in the same way. The uniqueness of the enforcement court presupposes that the same court is the one that resolves all the procedural incidents arising during the execution triggered in order to satisfy a single claim.

Keywords: extension of jurisdiction; enforcement court; availability; uniqueness; obligation; incident.

Introducere

Problematika competenței instanței de executare a cunoscut numeroase frământări, căutări și modificări în decursul ultimilor zece ani marcați recent în spațiul juridic românesc (15 februarie 2023) ca perioadă de activitate a noului Cod de procedură civilă.

În studiul de față ne propunem ca, după o incursiune istorică în evoluția normativă și jurisprudențială obligatorie cu privire la chestiunea în discuție, să analizăm cele

* Acest studiu a fost prezentat la sesiunea anuală de comunicări științifice „Dreptul și societatea în tranziție”, organizată de Institutul de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române, din 20–21 aprilie 2023.

** Facultatea de Științe Juridice și Administrative a Universității Creștine „Dimitrie Cantemir”; evelinaoprina@yahoo.com

mai recente intervenții în materia competenței instanței de executare, cu evocarea consecințelor practice pe care acestea le generează.

1. Scurtă privire istorică aplicată

În reglementarea inițială a Codului de procedură civilă, conform art. 650 alin. (1) în forma *illo tempore*, instanța de executare era *judecătoria în circumscripția căreia se afla sediul biroului executorului judecătoresc care făcea executarea*.

Acest text de lege a fost criticat pe calea excepției de neconstituționalitate, susținându-se, în esență, că dispozițiile legale criticate sunt neconstituționale, întrucât stabileau un criteriu subiectiv atunci când se decidea cu privire la competența teritorială a instanțelor judecătorești să soluționeze contestațiile la executare în materie civilă. În consecință, prin Decizia nr. 348 din 17 iunie 2014¹, Curtea Constituțională a admis excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 650 alin. (1) Cod procedură civilă, cu motivarea că legea este cea care stabilește instanța competentă, însă din cauza generalității sale – circumscripția curții de apel –, textul art. 650 alin. (1) Cod procedură civilă lasă o marjă largă de apreciere creditorului, care, în mod indirect, este cel care stabilește instanța de executare prin alegerea executorului judecătoresc².

Ca urmare a deciziei Curții Constituționale, s-a impus modificarea art. 650 alin. (1) [textul devenind art. 651 alin. (1) în forma republicată a Codului], legiuitorul

¹ Publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 529 din 16 iulie 2014.

² Curtea a reținut că, potrivit Legii nr. 304/2004 privind organizarea judiciară, republicată, în circumscripția curților de apel funcționează tribunale, iar în circumscripțiile acestora din urmă sunt cuprinse toate judecătoriile din județ sau, după caz, din municipiul București. În România funcționează 15 curți de apel, iar numărul judecătoriilor care funcționează în circumscripția acestora variază în funcție de județele care sunt arondate fiecărei curți de apel (spre exemplu, de la 7 judecătorii din circumscripția Curții de Apel Brașov până la 21 de judecătorii din circumscripția Curții de Apel București). În această situație, Curtea a reținut că, prin conferirea unui asemenea drept procesual creditorului, legea nu a făcut altceva decât să creeze premisa normativă necesară pentru ca acesta să se substituie chiar legiuitorului, ceea ce contravine principiului constituțional prevăzut de art. 126 alin. (2) din Constituție, potrivit căruia legiuitorului îi revine sarcina stabilirii în concret a instanței competente. Or, legiuitorul nu are competența constituțională de a lăsa la aprecierea părților stabilirea instanței competente să judece o cerere adresată justiției, oricare ar fi natura acestei cereri. De asemenea, Curtea a reținut că, prin reglementarea la nivel legal a principiilor constituționale referitoare la procedura de judecată, legiuitorul asigură atât dreptul părților de a avea un parcurs procedural previzibil, cât și dreptul acestora de a-și adapta în mod rezonabil conduita procesuală în conformitate cu ipoteza normativă a legii, aspecte care se constituie în garanții indispensabile ale dreptului la un proces echitabil. Curtea a constatat că, în mod evident, prevederile art. 650 alin. (1) C. pr. civ. nu întrunesc exigențele de claritate, precizie și previzibilitate și sunt, astfel, incompatibile cu principiul fundamental privind respectarea Constituției, a supremației sale și a legilor, prevăzut de art. 1 alin. (5) din Constituție. Așa fiind, Curtea nu poate decât să concluzioneze în sensul că textul de lege supus controlului de constituționalitate permite un criteriu subiectiv de apreciere din partea uneia dintre părțile în litigiu, ceea ce echivalează cu lipsa stabilirii cu precizie a instanței de executare competente, respectiv cu imposibilitatea cunoașterii de către debitor, în cauza dată, a acestei instanțe. Rezultă că o asemenea soluție normativă afectează garanțiile constituționale și, implicit, cele convenționale care caracterizează dreptul la un proces echitabil, garanții statuate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului.

optând pentru o nouă soluție³, astfel că instanța de executare a devenit *judecătoria în a cărei circumscripție se află, la data sesizării organului de executare, domiciliul sau, după caz, sediul debitorului, în afara cazurilor în care legea dispune altfel. Dacă domiciliul sau, după caz, sediul debitorului nu se află în țară, este competentă judecătoria în a cărei circumscripție se află, la data sesizării organului de executare, domiciliul sau, după caz, sediul creditorului, iar în cazul în care domiciliul sau, după caz, sediul creditorului nu se află în țară, judecătoria în a cărei circumscripție se află, la data sesizării organului de executare, sediul biroului executorului judecătoresc investit de creditor.*

Ulterior, prin decizia nr. 20/2021 dată în soluționarea unui recurs în interesul legii⁴, Înalta Curte de Casație și Justiție a stabilit ca, *în interpretarea și aplicarea*

³ Soluția legislativă a fost criticată în doctrina vremii: Oprina E., Gârbuleț I., *Legea nr. 138/2014 pentru modificarea și completarea Codului de procedură civilă*, Editura Universul Juridic, București, 2015 – „*Apreciem că stabilirea instanței de executare în funcție de criteriul domiciliului sau, după caz, a sediului debitorului nu reprezintă cea mai adecvată soluție pentru rezolvarea lacunei legislative ivite ca urmare a admiterii excepției de neconstituționalitate a art. 650 alin. (1) [art. 651 alin. (1) în forma republicată a Codului], întrucât, în faza executării silite, nu mai poate fi incidentă prezumția că pârâtul nu datorează nimic, în cazul acțiunilor personale, ori că este posesor de bună-credință, în cazul acțiunilor reale, prezumție cu care operează legiuitorul în art. 107 (actor sequitur forum rei), întrucât, în cea de-a doua fază a procesului civil, existența titlului executoriu face neoportună raportarea la un asemenea criteriu, în condițiile în care este stabilit fără putință de tăgadă că debitorul este dator creditorului. Cu alte cuvinte, în faza de executare silită nu se mai justifică acordarea unei prezumții de „nevinovăție” debitorului, prezumție pe deplin justificată în faza judecătii, având în vedere că, până la admiterea definitivă a cererii reclamantului, se presupune că pârâtul nu datorează nimic și, prin urmare, se impune ca reclamantul, care are inițiativa declanșării litigiului, să fie cel care se deplasează la instanța domiciliului pârâtului, urmând ca, în finalul procesului, să își poată recupera eventualele cheltuieli efectuate cu această deplasare de la pârâtul căzut în pretenții, iar, în caz contrar, să rămână responsabil de eșecul demersului său procesual.*

Modificarea adusă alin. (1) al art. 650 (art. 651 în forma republicată a Codului) prin Legea nr. 138/2014 se circumscrie unei tendințe evidente a legiuitorului de protecție excesivă a debitorului, protecție care însă, în opinia noastră, nu se justifică tocmai în considerarea existenței unui titlu executoriu care simplifică chestiunile vizând persoana debitorului și obligația acestuia. Cu toate acestea, legiuitorul, în detrimentul creditorului, a ales și continuă să procedeze la fel și, pe calea acestor modificări, să confere debitorului o ocrotire exagerată și deloc justificată, rupând echilibrul care trebuie să existe între interesele debitorului și ale creditorului, instituind din nou o sarcină mult prea oneroasă pentru creditor.

Este adevărat că, pe calea controlului constituțional, Curtea a oferit legiuitorului anumite criterii la care ar putea să se raporteze în adoptarea soluției legislative modificatoare, în paragraful 20 al deciziei menționate, însă trebuie avut în vedere că, pe de o parte, aceste criterii aveau caracter exemplificativ în privința unor soluții apreciate ca fiind clare și consacrate deja în legislație, iar, pe de altă parte, nu ofereau dezlegare legiuitorului asupra chestiunii criticate, acesta din urmă având deplina libertate de a găsi cel mai bun criteriu, în sens de precizie, claritate și previzibilitate a normei legale, astfel încât dezideratul invocat chiar de judecătorii constituționali, acela al dreptului la un proces echitabil, să fie asigurat.

Prin urmare, apreciem că, pentru garantarea unui echilibru just între interesele celor două părți implicate în faza executării silite, s-ar fi putut alege drept criteriu în determinarea instanței de executare domiciliul sau sediul creditorului”.

⁴ Publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 1083/11.11.2021.

unitară a dispozițiilor art. 651 alin. (1), art. 666, art. 712, art. 714 și art. 112 din Codul de procedură civilă, instanța de executare competentă teritorial să soluționeze contestația la executare propriu-zisă formulată de unul dintre debitorii la care se referă titlul executoriu este judecătoria care a încuviințat executarea silită a acelui titlu executoriu, în afara cazurilor în care legea dispune altfel.

Pentru a pronunța această decizie, instanța supremă a reținut, în esență, drept calificare a normelor de competență teritorială a instanței de executare caracterul de norme de ordine publică, sens în care a statuat că, *norma legală care permite introducerea cererii de chemare în judecată a mai multor părți la instanța competentă pentru oricare dintre aceștia [art. 112 alin. (1) din Codul de procedură civilă] nu constituie un argument pentru această teză de interpretare a noțiunii de „instanță de executare”, pentru că dispoziția legală este incidentă numai dacă nu se încalcă norme de competență de ordine publică* (par. 74).

De asemenea, s-a mai reținut în considerentele acestei decizii că *situația pluralității de debitori, pentru care un creditor pornește executarea silită în temeiul unui singur titlu împotriva mai multor debitori, nu se confundă cu coparticiparea procesuală pasivă care, de regulă, este exclusă în cadrul celei de-a doua faze a procesului civil* (par. 78).

Nu în cele din urmă, relevantă este și statuarea Înaltei Curți de Casație și Justiție în privința principiului unicității instanței de executare, *principiu ce presupune că una și aceeași instanță soluționează atât cererile de încuviințare a executării silită, cât și cererile având ca obiect contestație la executare, precum și orice alte incidente apărute în cursul executării silită, cu excepția celor date de lege în competența altor instanțe sau organe, potrivit celor prevăzute de alin. (3) al art. 651 din Codul de procedură civilă, respectiva instanță fiind calificată de legislator drept instanță de executare* (par. 80).

De data recentă, însă, prin Legea nr. 336/2022⁵, alin. (1) al art. 651 Cod procedură civilă a fost completat în sensul următor: *„Instanța de executare este judecătoria în a cărei circumscripție se află, la data sesizării organului de executare, domiciliul sau, după caz, sediul debitorului, în afara cazurilor în care legea dispune altfel. Dacă domiciliul sau, după caz, sediul debitorului nu se află în țară, este competentă judecătoria în a cărei circumscripție se află, la data sesizării organului de executare, domiciliul sau, după caz, sediul creditorului, iar dacă acesta nu se află în țară, judecătoria în a cărei circumscripție se află sediul biroului executorului judecătoresc investit de creditor. Dispozițiile art. 112 și ale art. 127 se aplică în mod corespunzător”*.

În Expunerea de motive care a însoțit acest act normativ⁶ și ignorând anumite considerente și calificări ale Înaltei Curți de Casație și Justiție, s-a reținut că se impune completarea alin. (1) al art. 651 C. pr. civ. cu trimiterea la prevederile art. 112 Cod procedură civilă din rațiuni ce țin de respectarea principiului disponibilității și al respectării normelor cu caracter special ce reglementează o competență teritorială.

⁵ Publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 1177 din 8 decembrie 2022.

⁶ <https://www.cdep.ro/proiecte/2022/500/60/0/em680.pdf>.

De reținut este faptul că, anterior pronunțării deciziei nr. 20/2021 și a adoptării Legii nr. 336/2022, în jurisprudența instanțelor de judecată se conturaseră două opinii divergente:

– în cadrul primei orientări jurisprudențiale se aprecia că instanței de la domiciliul/sediul debitorului, ca instanță de executare, îi revine competența de soluționare a contestațiilor la executare, chiar dacă o altă instanță a încuviințat executarea silită. În fundamentarea acestei orientări se arăta că, față de conținutul normativ al art. 651 alin. (1) Cod procedură civilă, împrejurarea că o altă instanță a încuviințat executarea silită la cererea creditorului nu fixează definitiv competența în favoarea respectivei instanțe, mai ales că încheierea pronunțată în această materie nu are autoritate de lucru judecat. Încuviințarea executării silite de o anumită instanță nu este de natură să atragă în mod automat competența și pentru soluționarea contestației la executare, atât timp cât domiciliul/sediul debitorului se află în circumscripția altei instanțe. S-a mai reținut în sprijinul acestei opinii că nu există un text de lege care să statuteze că instanța care a pronunțat încheierea de încuviințare a executării silite este competentă să soluționeze toate cererile ulterioare în materia executării silite, inclusiv contestațiile la executare.

– în cadrul celei de-a doua orientări jurisprudențiale se aprecia că soluționarea contestației la executare intră în competența instanței care a încuviințat executarea silită. În fundamentarea acestei orientări se arăta că principiul unicității instanței de executare presupune că, odată ce o anumită instanță a încuviințat executarea silită, instanța de executare a fost deja stabilită prin efectul pronunțării încheierii de încuviințare a executării silite, ca urmare a caracterului imperativ al normei de la art. 714 alin. (1) Cod procedură civilă. Dacă s-ar proceda la stabilirea competenței de soluționare în favoarea unei alte instanțe decât cea care a încuviințat executarea silită s-ar ajunge la încălcarea principiului unicității instanței de executare, principiu ce rezultă din interpretarea dispozițiilor art. 651 alin. (3) C. pr. civ. Mai mult decât atât, în situația în care există mai mulți debitori cu domiciliul/sedii diferite și fiecare dintre aceștia ar introduce câte o contestație la executare la instanța de la domiciliul/sediul său, atunci nu ar mai putea exista o singură instanță de executare.

Nu lipsite de relevanță în contextul prezentei analize sunt și avizul, respectiv punctele de vedere emise de Consiliul Legislativ, de Guvernul României și de Consiliul Superior al Magistraturii în procedura de elaborare a noului act normativ. Astfel, Consiliul Legislativ a concluzionat că referirea în cuprinsul art. 651 alin. (1) Cod procedură civilă la art. 112 și art. 127 Cod procedură civilă este contrară dispozițiilor art. 6 alin. (1) din Legea nr. 24/2000 privind normele de tehnică legislativă pentru elaborarea actelor normative, soluția legislativă preconizată fiind deja prevăzută de textul de lege lata al art. 651 alin. (1), potrivit căreia soluția legislativă referitoare la instanța de executare se aplică „în afara cazurilor în care legea dispune altfel”⁷.

⁷ <https://www.cdep.ro/proiecte/2022/500/60/0/cl680.pdf>.

În ceea ce privește punctul de vedere al Guvernului României⁸, s-a arătat că, spre deosebire de problema de drept ce a făcut obiectul deciziei nr. 20/2021 a Înaltei Curți de Casație și Justiție – Completul pentru soluționarea recursului în interesul legii, chestiunea competenței teritoriale a instanței de executare nu pare să fi generat, în practică, probleme de aplicare și interpretare a art. 651 alin. (1) Cod procedură civilă, instanțele judecătorești făcând aplicarea prevederilor art. 112 alin. (1) și ale art. 127 Cod procedură civilă. Astfel, problema competenței (teritoriale) a instanței de executare care a făcut obiectul Deciziei nr. 20/2021 s-a ivit ulterior declanșării executării silită și a vizat stabilirea competenței teritoriale a judecătoriei investite cu soluționarea unei contestații la executare, formulată de către un debitor cu sediul/domiciliul, la data sesizării organului de executare, în circumscripția sa teritorială, în ipoteza în care executarea silită a fost încuviințată de către o altă judecătorie, a cărei competență teritorială a fost determinată de sediul/domiciliul unui alt debitor și care a încuviințat executarea silită în raport cu toți debitorii, inclusiv de cel ce a formulat contestația la executare, prin decizia amintită, Înalta Curte de Casație și Justiție reținând, cu valorificare, principiul unicității instanței de executare.

Cu privire la norma de trimitere vizând art. 112 Cod procedură civilă, Guvernul României a reținut că nu este necesară o atare intervenție legislativă față de, în primul rând, necesitatea realizării unei intervenții sistematizate asupra Codului de procedură civilă, reglementare fundamentală și, în al doilea rând, față de faptul că norma propusă nu este riguroasă și exactă, instanțele judecătorești făcând deja aplicarea coroborată a prevederilor art. 651 alin. (1) Cod procedură civilă fie cu dispozițiile art. 112 alin. (1) din același cod, fie cu cele ale art. 127 Cod procedură civilă.

Iar, în punctul de vedere comunicat, Consiliul Superior al Magistraturii⁹ a apreciat că propunerea legislativă este justificată, fiind menită să ofere un cadru normativ clar pentru situațiile în care în privința unei cereri de încuviințare a executării silită ar fi incidentă vreuna dintre ipotezele reglementate la art. 112 și art. 127 din Codul de procedură civilă, și anume cele în care există o pluralitate de debitori sau cele în care un creditor ori debitor este un judecător, procuror, asistent judiciar, grefier sau o instanță de judecată.

Fiind, așadar, în prezența unei noi reglementări legislative cu privire la determinarea competenței instanței de executare, emisă chiar cu ignorarea anumitor considerente din decizia Înaltei Curți de Casație și Justiție – Completul pentru soluționarea recursului în interesul Legii nr. 20/2021, urmează ca analiza să se circumscrie acestei din urmă opțiuni legale, singura care va produce efecte practice.

2. Calificarea normelor de competență teritorială a instanței de executare

O primă observație ce se impune a fi făcută este circumscrisă calificării normelor juridice ce reglementează competența teritorială a instanței de executare prin raportare la noua viziune legislativă adusă de Legea nr. 336/2022.

⁸ <https://www.cdep.ro/proiecte/2022/500/60/0/pvg680.pdf>.

⁹ <https://www.cdep.ro/proiecte/2022/500/60/0/csm680.pdf>.

Astfel, anterior modificării alin. (1) al art. 651 Cod procedură civilă, calificarea normei de competență teritorială a instanței de executare nu putea primi o altă circumscriere decât în categoria normelor de ordine publică, criteriul prin raportare la care urma a se determina competența fiind unul exclusiv, fix, respectiv domiciliul sau, după caz, sediul debitorului, reper de la care nu se putea deroga prin manifestarea de voință a părților.

Deși teza a doua a textului introduce în evaluare și alte posibile criterii de raportare pentru determinarea instanței de executare competente teritorial și anume domiciliul sau sediul creditorului ori sediul biroului executorului judecătoresc [*„dacă domiciliul sau, după caz, sediul debitorului nu se află în țară, este competență judecătoria în a cărei circumscripție se află, la data sesizării organului de executare, domiciliul sau, după caz, sediul creditorului, iar dacă acesta nu se află în țară, judecătoria în a cărei circumscripție se află sediul biroului executorului judecătoresc investit de creditor”*], este de observat că aceste criterii se activează numai în subsidiar, în măsura în care primul reper, cel al domiciliului/sediului debitorului nu poate fi luat în considerare.

Posibilitățile subsecvente de determinare a instanței de executare sunt incidente, așadar, numai condiționat de epuizarea celor anterioare, astfel că, ori de câte ori, devine incidentă una dintre opțiuni, aceasta capătă caracter exclusiv. Sub nicio formă nu se poate reține că o atare reglementare în cascadă ar fi de natură să schimbe natura juridică a normelor de competență teritorială în norme de competență relativă, acestea nefiind alternative (adică nefiind posibilă o alegere din partea contestatorului), ci subsecvente una celorlalte și, astfel, exclusive, ceea ce face ca normele să-și păstreze caracterul de norme de ordine publică. Prin urmare, odată activată una dintre normele de competență teritorială, celelalte posibile repere legislative devin inutile pentru ipoteza în discuție, contestatorul fiind obligat să sesizeze instanța de executare determinată teritorial prin raportare la reperul devenit incident în cauza respectivă.

Considerente similare au fost reținute și de instanța supremă, care arăta că, excluzându-se reciproc, regulile de stabilire a instanței de executare nu permit creditorului să aleagă instanța competentă din punct de vedere teritorial dintre variantele normative menționate de textul legal, fiecare nouă regulă de determinare a instanței de executare aplicându-se strict sub rezerva ineficienței normei anterioare, de unde rezultă o aplicare etapizată și exclusivă, ceea ce va elimina posibilitatea unui conflict de reguli sau existența vreunui drept de opțiune în favoarea creditorului. Numai cea din urmă regulă, în ipoteza în care nici debitorul și nici creditorul nu își au domiciliul sau sediul în țară, recunoaște un drept de opțiune în favoarea creditorului, prin aceea că lasă la latitudinea acestuia posibilitatea de a determina instanța de executare prin depunerea cererii de executare silită la unul dintre executorii judecătorești care au sediul profesional în raza teritorială a respectivei judecătoriesi (par. 58 din Decizia Înaltei Curți de Casație și Justiție, Completul pentru soluționarea recursului în interesul legii nr. 20/2021).

Se observă că această din urmă ipoteză care lasă finalmente tot la latitudinea creditorului posibilitatea de a determina instanța de executare prin depunerea cererii de

executare silită la oricare dintre executorii judecătorești din țară, la simpla alegere din partea creditorului, nu răspunde din perspectiva noastră exigențelor de constituționalitate evocate în cuprinsul deciziei Curții Constituționale nr. 348/2014, instanța de control constituțional sancționând la acel moment lipsa de previzibilitate a normei, care lăsa creditorului o marjă largă de apreciere și care, astfel, în mod indirect stabilea instanța de executare competentă. Cu toate acestea, aspectul evocat anterior nu formează obiect de analiză în prezentul studiu, astfel că nu vom insista asupra lui.

Revenind, însă, la problematica în discuție, prin noua opțiune legislativă, aceea de a permite incidența art. 112 Cod procedură civilă în procedeu de determinare a instanței de executare, pare a se schimba paradigma de discuție în calificarea normelor de competență teritorială incidente în funcție de manifestarea de voință a creditorului. Astfel, în ipoteza în care creditorul formulează cererea de executare silită împotriva mai multor debitori în considerarea unor raporturi juridice indivizibile, solidare ori chiar divizibile între aceștia, legiuitorul recunoaște în mod explicit posibilitatea aplicării dispozițiilor art. 112 Cod procedură civilă, ceea ce atrage consecința introducerii relativității normelor în ecuația juridică aplicabilă.

Așadar, din analiza coroborată a dispozițiilor art. 129 alin. (2) și ale art. 126 alin. (1) Cod procedură civilă rezultă că, în materia competenței teritoriale, necompetența este de ordine publică în cazul încălcării competenței teritoriale exclusive, respectiv atunci când procesul este de competența unei alte instanțe de același grad și părțile nu o pot înlătura. În schimb, părțile pot conveni ca procesele privitoare la bunuri și la alte drepturi de care acestea pot să dispună să fie judecate de alte instanțe decât acelea care, potrivit legii, ar fi competente teritorial să le judece, în afară de cazul când această competență este exclusivă.

Prin urmare, delimitarea între necompetența de ordine publică și cea de ordine privată nu se realizează în primul rând în funcție de posibilitatea părților de a dispune de drepturile deduse judecării (sau de obiectul cauzei, cum sunt procesele privitoare la bunuri), ci după cum părțile pot sau nu să înlătore competența unei alte instanțe de același grad (par. 63 din Decizia Înaltei Curți de Casație și Justiție, Completul pentru soluționarea recursului în interesul legii nr. 20/2021).

Se remarcă, astfel, că prin noua intervenție legislativă, legiuitorul a relativizat parțial norma de competență teritorială a instanței de executare, permițând determinarea acesteia în funcție de manifestarea de voință a creditorului în ipotezele în care acesta alege, exclusiv în temeiul disponibilității lui, să formuleze cererea de executare silită împotriva mai multor debitori.

Este binecunoscut faptul că legea nu interzice o asemenea abordare procesuală din partea creditorului, însă suntem de părere că această posibilitate nu trebuie să altereze normele de competență reglementate la nivel de principiu, ci, dimpotrivă, principiul trebuie să fie firul roșu, călăuzitor în adoptarea unei anumite conduite în orice situație. O opțiune legislativă care valorizează opțiunea creditorului în determinarea instanței de executare competente teritorial este nu numai de natură să se îndepărteze de la soluția Curții Constituționale consfințită prin decizia nr. 348/2014, ci imprimă un caracter oarecum aleatoriu normelor de competență, în funcție de un criteriu pur

subiectiv de apreciere din partea uneia dintre părțile raportului juridic, ceea ce echivalează cu lipsa stabilirii cu precizie a instanței de executare competente, respectiv cu imposibilitatea cunoașterii de către debitor, în cauza dată, a acestei instanțe. Rezultă că o asemenea soluție normativă afectează garanțiile constituționale și, implicit, cele convenționale care caracterizează dreptul la un proces echitabil, respectiv previzibilitatea și precizia legii.

De asemenea, noua reglementare legislativă relativizează un principiu în funcție de anumite situații particulare, împrejurare care, deși poate fi acceptată, nu ar trebui să prevadă introducerea unor excepții în funcție de voința exclusivă a unei singure părți, ci o atare posibilitate ar trebui să existe doar în raport cu exigența legii.

Deși legea este cea care îngăduie alegerea competenței, în realitate determinarea instanței de executare se realizează indirect, de către creditor, ceea ce este de natură să rupă echilibrul procesual dintre părțile implicate în raportul juridic execuțional, împrejurare deja cenzurată de instanța de control constituțional prin decizia nr. 348/2014, așa cum am arătat în precedent.

Justificarea introducerii noii reglementări prin Legea nr. 336/2022, ca și opiniile Consiliului Legislativ și ale Guvernului României par să se centreze în jurul ideii că instanțele judecătorești făceau deja aplicarea coroborată a prevederilor art. 651 alin. (1) Cod procedură civilă fie cu dispozițiile art. 112 alin. (1) din același cod, fie cu cele ale art. 127 Cod procedură civilă, însă se cuvine să menționăm că nu întotdeauna o practică, chiar și majoritară a instanțelor de judecată poate să susțină o modificare legislativă, ci intervențiile legislative trebuie fundamentate doar pe o necesitate socială și pe o rațiune coerentă și principială. De altfel, este de menționat că practica judecătorească nu era deloc majoritar covârșitoare în sprijinul opiniei consacrate finalmente legislativ prin Legea nr. 336/2022, pe de o parte, iar, pe de altă parte, nu au fost deloc evaluate de către legiuitor specificitățile procedurii execuționale și incompatibilitatea acestora cu rațiunile art. 112 Cod procedură civilă.

În concluzie, reținem că, prin Legea nr. 336/2022, legiuitorul, deși a păstrat în esență, caracterul de normă de competență teritorială exclusivă a art. 650 alin. (1) Cod procedură civilă, a relativizat în mod expres acest caracter, transformând-o într-o normă de competență teritorială alternativă, în unele situații, urmare valorizării manifestării unilaterale de voință a creditorului exprimată la momentul formulării cererii de executare silită. Deși textul cuprindea și anterior modificării, sintagma „*în afara cazurilor în care legea dispune altfel*”, legiuitorul a apreciat că se impune inserarea explicită a trimerii la aplicarea corespunzătoare a art. 112 Cod procedură civilă, pentru a pune capăt practicii judiciare neunitare pe acest aspect.

Mai trebuie precizat că soluția legislativă aleasă este vulnerabilă inclusiv din perspectiva introducerii unei diferențieri de regim juridic al normelor de competență teritorială în funcție de voința uneia dintre părți, de vreme ce acțiunile executorii exercitate separat de către creditor față de fiecare debitor în parte pot atrage competențele unor instanțe de executare diferite. Așadar, calea procedurală aleasă de creditor pentru valorificarea creanței sale, guvernată exclusiv de disponibilitatea acestuia devine un criteriu de calificare diferită a normelor de competență teritorială.

O dată în plus se relevă caracterul criticabil al normei legale în discuție și lipsa de acuratețe și precizie a reglementării, ca și lipsa de stăpânire a mecanismelor execuționale de către cei implicați în procesul legislativ.

3. Incidența art. 112 Cod procedură civilă în determinarea instanței de executare competente teritorial

3.1. Art. 112 alin. (1) Cod procedură civilă

Potrivit art. 112 alin. (1) Cod procedură civilă, *cererea de chemare în judecată a mai multor pârâți poate fi introdusă la instanța competentă pentru oricare dintre aceștia; în cazul în care printre pârâți sunt și obligați accesorii, cererea se introduce la instanța competentă pentru oricare dintre debitorii principali.*

Rațiunea unei atari reglementări, respectiv a unei norme de competență teritorială alternativă și, implicit, a unui caz de prorogare legală de competență, constă în necesitatea lămuririi în același cadru procesual a raportului litigios în plenitudinea implicațiilor sale juridice, inclusiv din perspectiva contextului subiectiv generat de obiectul procesului care poate fi un drept ori o obligație comună, dacă drepturile sau obligațiile părților au aceeași cauză ori dacă între ele există o strânsă legătură.

Despre posibilitatea aplicării prevederilor art. 112 alin. (1) Cod procedură civilă în faza de executare silită, în situația debitorilor obligați în mod solidar sau indivizibil ori chiar divizibil, prin același titlu executoriu, am exprimat cu alt prilej¹⁰ o rezervă argumentată pe următoarele motive:

– în materia executării silite, regulile privitoare la competența organului de executare sunt în mod expres reglementate de legiuitor, fie în norma de drept comun din art. 652 Cod procedură civilă, fie prin intermediul unor norme speciale, precum sunt cele din materia popririi (art. 782 Cod procedură civilă), din materia urmăririi imobiliare (art. 819 Cod procedură civilă) ori din materia urmăririi veniturilor generale ale imobilelor (art. 801 Cod procedură civilă);

– având o reglementare expresă, problema completării acestor norme cu cele din Cartea I a Codului intitulată „Dispoziții generale” se ridică numai în ipoteza existenței unui vid legislativ ce se impune a fi acoperit prin recursul la normele generale. Cu toate acestea, completarea normelor speciale cu cele generale se poate realiza numai în măsura compatibilității celor două categorii de norme din perspectiva rațiunii instituirii fiecăreia;

– reglementarea cuprinsă în art. 112 alin. (1) Cod procedură civilă trebuie corelată, așa cum în mod pertinent s-a susținut și în literatura de specialitate¹¹, cu prevederile art. 59 Cod procedură civilă, potrivit cărora *mai multe persoane pot fi împreună reclamante sau pârâte dacă obiectul procesului este un drept ori o obligație comună, dacă drepturile sau obligațiile lor au aceeași cauză ori dacă între*

¹⁰ Oprina E., Bozeșan V., *Ipoteze practice privind competența executorului judecătoresc în Executarea silită. Dificultăți și soluții practice*, vol. 2, Ed. Universul Juridic, București, 2017, pp. 202–217.

¹¹ Zidaru Gh.-L., în Ciobanu V. M., Nicolae M., *Noul Cod de procedură civilă comentat și adnotat*, Vol. I – art. 1–526, Ed. Universul juridic, București, 2016, p. 430.

ele există o strânsă legătură. Așadar, rațiunea unei asemenea reglementări constă în necesitatea extinderii competenței de soluționare a cauzelor în favoarea uneia dintre instanțele deopotrivă competente pentru oricare dintre pârâți în vederea soluționării într-un singur cadru procesual și în mod unitar a litigiului derivat din existența, în principal, a unor raporturi juridice de solidaritate sau indivizibilitate;

– transpunând aceste dispoziții, precum și rațiunea instituirii acestora la faza executării silită, opinam că acestea nu sunt incidente în procedeele de stabilire a competenței executorului judecătoresc întrucât, în cea de-a doua fază a procesului civil, existența titlului executoriu simplificând mult chestiunea determinării persoanei debitorului, acesta fiind bine stabilit din punct de vedere al fondului raportului juridic litigios, în executarea silită ridicându-se numai aspecte legate de aducerea efectivă la îndeplinire a obligației stabilite în titlul executoriu în sarcina debitorului. Și cum debitorul are un patrimoniu propriu, răspunderea cu averea personală este proprie fiecărui debitor în parte, chiar dacă obligația acestuia derivă dintr-un raport juridic fundamental solidar sau indivizibil.

Concluzionam, așadar, cu acel prilej că, în cazul pluralității de debitori este obligatoriu ca executarea silită să se facă deosebit pentru fiecare debitor, având în vedere unicitatea fiecărui patrimoniu urmărit, coparticiparea procesuală pe latură pasivă nefiind posibilă din acest considerent în faza executării silită. Astfel, executarea silită urmează a se face separat pentru fiecare debitor în parte, creditorul fiind obligat a iniția în mod distinct o procedură de executare pentru fiecare dintre debitorii săi, prin procedură de executare înțelegându-se modalitatea concretă de realizare a creanței, iar nu necesarmente formarea unor dosare execuționale separate.

Învederăm că, deși este de preferat ca instrumentarea procedurii execuționale să se facă în cadrul unui singur dosar de executare în ipoteza în care creanța ce trebuie satisfăcută este una la îndeplinirea căreia debitorii sunt obligați în mod solidar sau indivizibil pentru facila gestionare a acesteia și instrumentare a dosarului de executare, în realitate, o atare conduită procesuală din partea creditorului nu poate presupune o modificare a normelor de competență teritorială nici a executorului judecătoresc și nici a instanței de executare.

Cu atât mai mult argumentația se susține în ipoteza în care debitorii sunt obligați prin titlul executoriu în mod divizibil, opțiunea creditorului pentru instrumentarea împreună a modalităților de executare derulate față de fiecare debitor în parte neputând justifica o modificare legislativă de natura celei analizate.

De altfel, trebuie precizat că, în faza judecății, reglementarea normelor de competență teritorială alternativă își găsește suportul în specificitatea anumitor materii (art. 113–115 Cod procedură civilă) ori a unor anumite categorii de pârâți (art. 109 și art. 111 Cod procedură civilă), ceea ce nu pare a-și găsi corespondent și în noua teză cu care a fost completat alin. (1) al art. 650 Cod procedură civilă. Cât privește recunoașterea de către legiuitor a cazului de prorogare legală de competență din art. 112 Cod procedură civilă, acesta presupune fie existența unei obligații comune a pârâților fie necesitatea ca obligațiile pârâților să aibă aceeași cauză ori ca între obiectul și cauza cererilor îndreptate împotriva fiecărui pârât să existe o strânsă

legătură, relevându-se, astfel, legătura indisolubilă dintre instituția coparticipării procesuale și cazul de prorogare legală de competență menționat, ceea ce, de asemenea, nu se regăsește ca rațiune pentru noua prevedere legală.

Scopul reglementării prorogării de competență în ipoteza mai multor pârâți pentru faza judecării nu poate subzista și pentru faza de executare silită, față de specificul procedurii execuționale din punct de vedere al unicității patrimoniului fiecărui debitor. Astfel, faza de executare silită este incompatibilă cu instituția coparticipării procesuale care presupune existența unui titlu executoriu, a unor debitori bine determinați și a câte unei creanțe în sarcina fiecărui debitor, procedura de executare urmând a se derula în mod independent față de fiecare debitor în parte dat fiind specificul patrimonial al fiecărui debitor. Prin urmare, în faza de executare silită nu se mai ridică problema necesității instrumentării împreună a procedurii față de mai mulți debitori concomitent, nemaifiind incidentă ipoteza de soluționare interdependentă a unor raporturi juridice diferite, de existența unor cauze identice ori aflate în strânsă legătură, față de caracterul individual al obligației debitorilor.

De altfel, chiar Înalta Curte de Casație și Justiție a reținut în considerentele deciziei nr. 20/2021 dată în soluționarea unui recurs în interesul legii că, deși în temeiul principiului disponibilității, creditorul are dreptul să ceară executarea silită în același timp a mai multor debitori prin aceeași cerere de executare silită, totuși nu trebuie pus sub semnul egalității cu existența unei coparticipări procesuale pasive în faza execuțională a procesului civil. Aceasta, pentru că creditorul este obligat să inițieze, în mod separat, o procedură de executare distinctă pentru fiecare dintre debitorii săi, prin procedură de executare înțelegându-se modalitatea concretă de realizare a creanței, iar nu formarea obligatorie a unor dosare execuționale separate, întrucât, deși fizic mai mulți debitori pot figura ca părți în cadrul aceluiași dosar de executare, din punct de vedere juridic prezența fiecăruia dă naștere unor demersuri execuționale distincte și separate, în considerarea caracterului propriu al patrimoniului fiecăruia. Executarea silită își păstrează și în aceste situații caracterul unipatrimonial, actele de urmărire fiind efectuate prin raportare la patrimoniul fiecărui debitor, constituirea unui singur dosar de executare fiind doar o opțiune a creditorului, care poate stabili cadrul procesual execuțional, drept componentă a principiului disponibilității, prin raportare la limitele stabilite prin titlul executoriu (par. 77).

A mai arătat instanța de executare că trebuie făcută o distincție între incompatibilitatea coparticipării procesuale pasive în faza executării silite a procesului civil și posibilitatea existenței pluralității de debitori în faza de executare silită a procesului civil. Este posibilă existența mai multor debitori în cadrul aceleiași proceduri execuționale câtă vreme actele de executare silită urmează să fie efectuate distinct pentru fiecare debitor urmărit. Executarea urmează să fie efectuată separat pentru fiecare debitor în parte, patrimoniul fiecărui debitor fiind supus în mod separat formelor de urmărire prevăzute de lege. Cu alte cuvinte, este posibil ca prin aceeași cerere de executare silită și în cadrul aceleiași proceduri execuționale creditorul să urmărească mai mulți debitori în situația în care debitorii sunt obligați divizibil

(pentru recuperarea de la fiecare a părții de creanță pe care o datorează) sau solidar (prin urmărirea tuturor debitorilor concomitent) (par. 75).

Nu s-ar putea susține cu temei nici că există riscul pronunțării unor hotărâri judecătorești diferite referitoare la același aspect, spre exemplu o instanță să rețină că este întrunit caracterul cert al creanței, în timp ce o altă instanță să considere că aceeași creanță nu întrunește acest caracter, o asemenea chestiune problematică putând fi avută în vedere eventual numai în ipoteza obligațiilor solidare sau indivizibile, când în funcție de natura raportului juridic execuțional dintre părți ar putea să apară necesitatea evaluării unitare a condițiilor necesare pentru declanșarea executării silită. Nicidecum, însă, o asemenea necesitate nu se justifică în cazul obligațiilor divizibile, caz în care instanța va analiza particularizat la fiecare creanță în parte îndeplinirea cerințelor necesare pentru declanșarea executării silită.

Pe de altă parte, este de observat că noua optică legislativă nu vizează decât competența teritorială a instanței de executare, iar nu și pe cea a executorului judecătoresc, ceea ce înseamnă că evaluarea incidenței dispozițiilor art. 112 Cod procedură civilă se va face numai în etapa ulterioară sesizării executorului judecătoresc și deschiderii de către acesta a dosarului de executare silită. Așadar, eventuala aplicare a prevederilor art. 112 Cod procedură civilă presupune cu necesitate un organ de executare competent, stabilit conform art. 652 Cod procedură civilă, apt să instrumenteze toate creanțele pentru îndeplinirea cărora sunt obligați debitorii diferiți.

Prorogarea de competență a executorului judecătoresc operează numai prin raportare la bunurile urmăribile, mobile sau imobile ale debitorului și nicidecum relativ la voința creditorului de a formula cererea de executare silită față de mai mulți debitori deodată. Într-o asemenea situație, executorul judecătoresc competent își va verifica propria competență de instrumentare a procedurii execuționale exclusiv prin raportare la fiecare debitor în parte, urmând a se declara competent numai cu privire la cererile vizând debitorii care au domiciliul/sediul ori cel puțin un bun urmăribil în circumscripția curții de apel unde funcționează ori locul executării se află în circumscripția curții de apel unde funcționează. Căci este de precizat în mod suplimentar că o cerere de executare silită formulată față de mai mulți debitori conține în esență tot atâtea raporturi juridice execuționale câți debitori există. Așadar, deși formal există o singură cerere de executare silită, în realitate, din punct de vedere al operațiunilor juridice pe care aceasta le conține, există atâtea cereri de executare silită câte raporturi juridice execuționale sunt implicate.

În ceea ce privește situația reglementată de art. 648 Cod procedură civilă, potrivit cu care *când se urmărește numai terțul fidejutor ori garant ipotecar, toate actele de executare vor fi comunicate în același timp și debitorului principal, care va fi introdus din oficiu în procedura de urmărire silită*, apreciem că aceasta nu se încadrează în ipoteza art. 651 alin. (1) Cod procedură civilă privind prorogarea de competență, având în vedere că introducerea debitorului principal în procedură nu se face decât în scop de opozabilitate față de acesta a procedurii, în privința lui neefectuându-se acte de executare.

Prin urmare, în ipoteza unui executor judecătoresc competent să instrumenteze un dosar de executare în care există mai mulți debitori, înseamnă că s-a stabilit că toate creanțele pentru a căror realizare creditorul a sesizat acel executorul judecătoresc sunt în căderea respectivului organ de executare.

Se deschide, astfel, calea procedurii de încuviințare a executării silite, sens în care, în condițiile reglementării anterioare modificării aduse prin Legea nr. 336/2022, executorul judecătoresc avea obligația de a se adresa acelor instanțe de executare în circumscripțiile cărora se afla, la data sesizării organului de executare, domiciliul sau, după caz, sediul fiecărui debitor, ceea ce putea presupune obligativitatea sesizării unor instanțe diferite, în funcție de criteriul anterior menționat.

De lege lata, se constată, însă, o schimbare de paradigmă, în sensul recunoașterii posibilității executorului judecătoresc de a sesiza oricare dintre instanțele de executare în a căror circumscripție se află, la data sesizării organului de executare, oricare dintre debitorii menționați în cererea de încuviințare a executării silite, cu reiterarea precizării că respectivul executor judecătoresc trebuie cu precădere să se declare el însuși competent să instrumenteze toate procedurile.

Sub acest aspect, se naște o problemă relativă la persoana care face alegerea de competență de vreme ce cererea de încuviințare a executării silite are drept titular executorul judecătoresc, iar nu creditorul. Se ridică, astfel, întrebarea dacă determinarea instanței de executare se face prin alegerea operată de organul de executare sau această alegere este rezultatul unei opțiuni anterioare a creditorului, căreia organul de executare trebuie să i se subordoneze? În ceea ce ne privește, opinăm că alegerea instanței de executare competentă teritorial să supravegheze și să cenzureze toate eventualele incidente ivite pe parcursul procedurii trebuie să fie de resortul exclusiv al creditorului, procedura execuțională fiind guvernată de principiul disponibilității părților, calitatea procesuală activă a organului de executare în cererea de încuviințare a executării silite fiind circumscrisă doar unei formalități de natură a simplifica procedura. De altfel, se observă că, în eventuala cale de atac împotriva încheierii de respingere a cererii de încuviințare a executării silite, creditorul este singurul titular al acțiunii de control judiciar [art. 666 alin. (7) Cod procedură civilă].

Așadar, unica ipoteză care justifică modificarea normei de competență analizate este aceea a titlului executoriu care cuprinde o obligație solidară sau indivizibilă în sarcina mai multor debitori, caz în care pentru eficiența instrumentare a dosarului de executare și pentru posibilitatea oferită executorului judecătoresc de a putea urmări îndeplinirea creanței de către creditor, putem accepta rațiunea noii viziuni a legiuitorului. În privința obligațiilor divizibile, fiecare debitor este îndatorat numai la o parte a prestației, fiind în prezența mai multor raporturi juridice independente, fiecare debitor putând fi urmărit numai pentru partea ce îi revine din datorie în mod distinct față de ceilalți debitori.

Specificitatea raportului juridic ce a generat litigiul a încetat odată cu emiterea titlului executoriu, caz în care, de principiu, obligațiile fiecărui debitor în parte sunt individuale și tot astfel trebuie derulată procedura execuțională. Împrejurarea existenței

unui singur titlu executoriu în mâinile creditorului față de mai mulți debitori nu ar putea justifica sub nicio formă obligativitatea instrumentării împreună a tuturor creanțelor, existând doar o asemenea posibilitate pentru creditor.

Opinăm, în concluzie, că noua soluție legislativă care permite alegerea instanței de executare competente pe temeiul art. 112 Cod procedură civilă este nu doar neinspirată, ci și susceptibilă de cenzură pe calea contenciosului constituțional.

În ceea ce ne privește, în vederea aplicării principiului *actus interpretandus est potius ut valeat quam ut pereat* (actul trebuie interpretat în înțelesul în care el poate produce efecte, nu în al-lasa fără niciun efect) și în scopul identificării acelor componente ale normei la care se face trimitere a căror aplicare corespunzătoare să poate fi luată în considerare, apreciem că, procedeul de determinare a instanței de executare competente teritorial poate presupune raportarea la aceeași rațiune care guvernează faza judecătii și anume incidența normei de trimitere numai la cazul obligațiilor solidare sau indivizibile conținute de același titlu executoriu. Numai într-o asemenea interpretare și aplicare considerăm că se dă pe deplin eficiență tuturor principiilor care guvernează faza de executare silită și asigură și implementarea cu eficiență și în deplină legalitate a normei modificate prin Legea nr. 336/2022.

3.2. Art. 112 alin. (2) Cod procedură civilă

Se observă că recenta modificare adusă art. 651 alin. (1) Cod procedură civilă în sensul reglementării trimiterii la norma înscrisă în art. 112 Cod procedură civilă nu face distincție în raport de alineatele textului la care se face trimitere, ceea ce înseamnă că urmează a se aplica în faza de executare silită, în mod corespunzător, și dispozițiile alin. (2) al art. 112 Cod procedură civilă.

Potrivit alin. (2) al art. 112 Cod procedură civilă, *dacă un pârât a fost chemat în judecată numai în scopul sesizării instanței competente pentru el, oricare dintre pârâți poate invoca necompetența la primul termen de judecată la care părțile sunt legal citate în fața primei instanțe.*

Cât privește acest alineat, observăm că situația premisă a textului are în vedere chemarea în judecată a unui pârât numai în scopul sesizării instanței competente pentru el. O asemenea teză ar putea fi, însă, greu de imaginat în faza executării silite, dat fiind că existența titlului executoriu simplifică chestiunea cadrului procesual execuțional subiectiv și obiectiv, nemaexistând riscul a cărui contracarare a generat reglementarea normei din alin. (2) al art. 651 Cod procedură civilă. În faza de executare silită, calitatea de debitor nu o poate avea decât cel obligat în raportul juridic soluționat prin titlul executoriu, astfel că nu se poate închipui formularea unei cereri de executare silită în raport de un debitor fictiv.

Pe de altă parte, reglementarea momentului de invocare a necompetenței nu poate cunoaște o aplicare corespunzătoare în faza de executare silită, necompetența teritorială a instanței care a încuviințat executarea silită constituind în mod exclusiv motiv de anulare a încheierii de încuviințare a executării silite, pe calea contestației la executarea propriu-zisă, în condițiile art. 666 alin. (6) coroborat cu art. 712 alin. (3) Cod procedură civilă.

Ar putea fi totuși imaginată o posibilă situație de aplicare practică a textului în ipoteza în care creditorul înțelege să formuleze cererea de executare silită în contradictoriu cu doi debitori, cu unul dintre aceștia exclusiv în scopul sesizării instanței de executare competente pentru el, iar ulterior înțelege să renunțe la executarea silită în contradictoriu cu acesta. O astfel de conduită din partea creditorului ar putea fi sancționată numai în condițiile dovedirii realei intenții a creditorului de a sesiza respectiva instanță de executare și posibilității de respectare a termenului de formulare a contestației la executare prin invocarea necompetenței instanței. În caz contrar, depășirea termenului de contestare a executării silite înseși acoperă neregularitatea procedurală, instanța de executare unică rămânând cea care a încuviințat executarea silită.

Așadar, norma de trimitere la art. 112 Cod procedură civilă în întregul său nu este o soluție riguroasă și judicioasă, legiuitorul dând dovadă de lipsă de precizie și înțelegere a specificului executării silite, astfel cum a evidențiat și Guvernul României în punctul de vedere transmis Parlamentului în procedura legislativă.

4. Principiul unicității instanței de executare

Deși nereglementat ca atare, principiul unicității instanței de executare se impune a fi evocat în cuprinsul acestei analize, în considerarea conținutului normativ al art. 651 alin. (3) Cod procedură civilă, potrivit cu care *instanța de executare soluționează cererile de încuviințare a executării silite, contestațiile la executare, precum și orice alte incidente apărute în cursul executării silite, cu excepția celor date de lege în competența altor instanțe sau organe* și a considerentelor deciziei Înaltei Curți de Casație și Justiție nr. 20/2021 dată în soluționarea unui recurs în interesul legii.

Unicitatea instanței de executare se impune prin raportare la nevoia de implicare în supravegherea și cenzura eventualelor incidente ivite pe parcursul procedurii de executare de către una și aceeași instanță, în considerarea unei unități și omogenități de evaluare și apreciere asupra aceleiași proceduri.

Relativ la ipotezele de excepție ce pot apărea și susținute de sintagma finală: *„cu excepția celor date de lege în competența altor instanțe sau organe”*, acestea sunt cele prevăzute de art. 714 alin. (2) Cod procedură civilă care prevede că *în cazul urmării silite a imobilelor, al urmării silite a fructelor și a veniturilor generale ale imobilelor, precum și în cazul predării silite a bunurilor imobile, dacă imobilul se află în circumscripția altei curți de apel decât cea în care se află instanța de executare, contestația se poate introduce și la judecătoria de la locul situării imobilului.*

De asemenea, teza I din alin. (3) al art. 714 Cod procedură civilă statuează că *contestația privind lămurirea înțelesului, întinderii sau aplicării titlului executoriu se introduce la instanța care a pronunțat hotărârea ce se execută.*

Așadar, legiuitorul însuși recunoaște posibilitatea ca unicitatea instanței de executare să se dilueze pe parcursul executării silite în funcție de specificitățile anumitor proceduri și de necesitatea instrumentării acestora într-o manieră mult mai

eficientă de alte instanțe decât de către unica instanță de executare, adică prin scoaterea în afara competenței instanței unice de executare a anumitor cereri.

Revenind la chestiunea ce formează obiect de analiză în prezentul studiu, reținem că, în regulă generală, principiul unicității instanței de executare se configurează în funcție de cererea de executare silită care presupune un singur raport juridic execuțional, chiar și în ipoteza pe care am acceptat-o ca fiind singura plauzibilă de aplicare legală a normei din alin. (1) al art. 651 Cod procedură civilă, adică în ipoteza titlului executoriu care conține obligații solide sau indivizibile, când vor exista atâtea raporturi juridice câți debitori sunt (finalmente fiecare debitor fiind ținut față de creditor la îndeplinirea obligației). Împrejurarea că un creditor poate opta pentru urmărirea concomitentă a tuturor debitorilor până la îndeostularea integrală a creanței, cazuri în care indivizibilitatea sau solidaritatea prezintă interes practic de desocotire ulterioară doar între debitori, ar putea, însă, să constituie așa cum am arătat deja o unică ipoteză de aplicare a noii soluții legislative.

Apreciem, astfel, eronat raționamentul care pare să fi stat la baza modificării aduse de Legea nr. 336/2022 în sensul că având drept justificare principiul unicității instanței de executare, corect în substanța sa, să se poată considera că indiferent de domiciliul/sediul debitorilor, cererile formulate ab initio de către creditor în contradictoriu cu aceștia să fie supuse încuviințării și cenzurii ulterioare a unei așa-numite instanțe unice de executare. Instanța de executare trebuie pusă într-o necesară relație cu cererea formulată în contradictoriu cu un anumit debitor, unicitatea acesteia raportându-se la nevoia de supraveghere și cenzură a procedurii vizând respectiva cerere de către unul și același organ de jurisdicție, iar nu de mai multe asemenea organe. Or, este greșit a face o raportare la competența unicei instanțe de executare pentru a o greva cu cereri și incidente ce nu fac parte în mod normal din portofoliul său pentru a valida, din punct de vedere al competenței, ca legală o conduită discreționară a creditorului, care, deși neinterzisă de lege, nu poate susține o derogare de la principiile executării silite.

În momentul în care legiuitorul a reglementat virtual instanța unică de executare a urmărit ca toate incidentele procedurale referitoare la executarea silită să fie de competența aceleiași instanțe. Or, prin procedură de executare trebuie să înțelegem nu dosarul de executare, care poate cuprinde instrumentarea mai multor proceduri diferite prin specificul patrimoniului fiecărui debitor, ci acea procedură declanșată în baza unei cereri de executare silită ce vizează un singur raport juridic dintre creditor și debitor. Dacă, însă, cererea de executare silită privește mai multe raporturi juridice (un creditor și doi sau mai mulți debitori), fiecare raport juridic se bucură de individualitatea proprie, cu toate consecințele ce decurg dintr-o asemenea calificare, reunirea lor în același context procedural execuțional nefiind de natură să schimbe această natură juridică. Cu atât mai mult cu cât, nu calea procedurală aleasă de creditor pentru îndeostularea creanței sale este cea care conferă o anumită calificare cererii, ci, dimpotrivă, conținutul acesteia și, specific fazei executării silite, raportul juridic pe care aceasta îl presupune.

Întrebările care se ridică în acest context, evident retorice și care demantelează sau cel puțin tulbură întregul construct al legiuitorului, sunt: de ce în ipoteza în care creditorul alege să investească separat și succesiv, iar nu concomitent, organele de executare competente cu cereri de executare silită îndreptate împotriva fiecărui debitor în parte, se vor aplica regulile de drept comun care vizează competența instanței de executare, adică judecătoria în a cărei circumscripție se află, la data sesizării organului de executare, domiciliul sau, după caz, sediul debitorului, iar în cazul în care alege să-i acționeze silit pe toți debitorii concomitent, se schimbă regulile de determinare a competenței? Există vreo rațiune logică care să susțină instituirea unui asemenea tratament juridic diferențiat întemeiat exclusiv pe conduita potestativă a creditorului? Mai sunt asigurate garanțiile unui proces echitabil în toate componentele acestuia?

În concluzie, unicitatea instanței de executare presupune ca aceeași instanță să fie cea care soluționează toate incidentele procedurale ivite pe parcursul executării declanșate în vederea îndeplinirii unei creanțe unice.

Cu toate acestea, depărtându-se de la rațiunea unicității instanței de executare, legiuitorul a introdus un insert normativ nou recunoscând prorogarea competenței de soluționare a unei instanțe de executare cu privire la incidentele procedurale ce vizează și o altă procedură. În mod practic, principiul își vede extinsă aplicabilitatea dincolo de cauza ce a stat la baza recunoașterii lui, alterând scopul urmărit, instanței de executare trebuind să-i fie străină implicarea în rezolvarea incidentelor ce privesc cereri de executare silită ce nu sunt în mod normal de competența sa.

Concluzii

Față de toate considerentele arătate, apreciem că noua soluție legislativă care permite alegerea instanței de executare competente pe temeiul art. 112 Cod procedură civilă este nu doar neinspirată, ci și susceptibilă de cenzură pe calea ulterioară a contenciosului constituțional. Această modificare a apărut ulterior deciziei Înaltei Curți de Casație și Justiție nr. 20/2021 dată în soluționarea unui recurs în interesul legii care, la rândul său, produsese destul de multă confuzie și generase critici în doctrina de specialitate¹².

Competența instanței de executare cunoaște, așadar, la împlinirea a zece ani de la aplicarea sa, o schimbare de paradigmă nenecesară, care, deși în rațiune și-a propus a aduce o clarificare pentru derularea procedurilor execuționale, în realitate a presupus o îndepărtare de la principii fundamentale și o aplicare „corespunzătoare” la rațiuni diferite.

¹² Țiț N.-H., *Actualitatea principiului caracterului unipatrimonial al executării silite – o analiză critică a Deciziei nr. 20/2021 a Înaltei Curți de Casație și Justiție, Completul pentru soluționarea recursului în interesul legii* în Volumul In Memoriam Viorel Mihai Ciobanu, *Dreptul procesual și dreptul substanțial la începutul mileniului al III-lea*, Ed. Universul Juridic, București, 2023, pp. 955–968.

SOLUȚIONAREA DISPUTELOR GENERATE DE PROGRESUL NOILOR TEHNOLOGII INFORMAȚIONALE*

Conf. univ. dr. Cristina-Ioana FLORESCU**

Abstract: *Understanding the ever-evolving nature of the industry, society in general, and financial and economic realities in particular, as well as the importance of keeping up with the latest trends and technological developments (and not only) is a must for legal professionals. The use of artificial intelligence (AI) in the legal sector is growing exponentially and is revolutionizing the way legal services are delivered. In this paper we aim to discuss the impact of AI on the future of the legal field, exploring the challenges and opportunities it presents and we will provide information on the current state of new technologies, the impact they have on law and the resolution of possible disputes that will arise from the use of these technologies. It is indisputable that new approaches and technologies have been developed in the field of justice, and also in arbitration, to meet the demands of end users who are looking for increasingly efficient and cost-effective dispute resolution processes adapted to the law of new technologies, to the disputes they are about, have as their object and use the new technologies. In order to be able to respond to these requests, lawyers, arbitrators and in general all practitioners and specialists in the field must be informed and up to date with the trends and how to use these working tools, which increasingly based on modern technology that uses AI. Therefore, through this approach we aim, above all, to draw attention to the imperative need to be permanently interested in how to stay informed and up to date with all this progress, to be in step with the evolution, to identify the current state of knowledge in the modern technologies and its practical application in everyday life and in the profession, as well as to benefit from the advantages these innovative tools can offer.*

Keywords: *new technologies; artificial intelligence; arbitration.*

Introducere

Recentele dezvoltări tehnologice au marcat anul 2022, care a fost unul încărcat de progresul tehnologic care conturează societatea în care trăim. Se discută tot mai mult despre inteligența artificială (AI), contractele inteligente (smart contracts), blockchain, criptomonede (cryptocurrency), NFT (non-fungible token), realitate virtuală și augmentată, Metavers și Web 3.0, noțiuni aflate la intersecția tehnologiei și a dreptului,

* Acest studiu a fost prezentat la sesiunea anuală de comunicări științifice „Dreptul și societatea în tranziție”, organizată de Institutul de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române, în 20–21 aprilie 2023.

** Universitatea „Spiru Haret”, Facultatea de Științe Juridice și Științe Administrative; cristina.florescu@spiruharet.ro

atât pentru domeniul juridic, comunitatea de arbitraj, cât și pentru utilizatorii de internet în general. Penetrarea rapidă și accelerată a internetului în viața oamenilor a condus la problematica apariției unor noi paradigme în viața cotidiană. De aceea reglementarea și modalitatea de soluționare a litigiilor ce pot apărea ca urmare a utilizării acestor inovații au devenit aspecte centrale al preocupărilor din societate.

Trăim vremuri ce se schimbă rapid, pline de incertitudine și tranziții, care vor evolua către un real boom al metaversului. De aceea, este nevoie să conștientizăm că sustenabilitatea dezvoltării noilor tehnologii este necesar să se realizeze în acord cu păstrarea biodiversității și a sănătății mediului înconjurător.

Totodată, se impune o perspectivă unitară, integrativă, de globalizare și uniformizare responsabilă, omogenă, armonios îmbinată cu modelele de *business* ce se dezvoltă pe plan internațional, în plan privat, în acord și cu inițiativele guvernamentale.

O reglementare conștientă, dezvoltată în jurul noțiunilor de cooperare, compasiune și determinare conștientă asupra impactului pe care dreptul noilor tehnologii îl va aduce, este mai mult decât o cerință minimală. Altfel se poate denatura buna intenție și utilizarea etică a inovațiilor.

Pe măsură ce societatea se schimbă, se va schimba și soluționarea disputelor. Practicienii soluționării litigiilor trebuie să fie conștienți de acest lucru și să facă eforturi de a fi la curent cu noile practici și instrumente tehnologice aplicabile în materie.

Pe de altă parte, considerăm că educarea în materie, pentru a înțelege conceptele și modul eficient și concret de aplicare, este un deziderat care nu poate fi îndeplinit fără dezvoltarea unor programe vizionare și integrative. Aceste sunt menite să creeze baza și să asigure absorbția inovațiilor tehnice de către întreaga populație, ca cei mai în vârstă, care nu s-au născut în era nativilor digitali (cum mai este denumită tânăra generație) să poată fi sistematic incluși într-o formare și educație continuă, întrucât tehnologia va evolua constant și cine nu va ține pasul va deveni desuet.

Drepturile fundamentale ale omului pot fi periclitate dacă se va ajunge la o fragmentare generațională profundă a populației, ce poate avansa într-un conflict intergenerațional de evitat.

1. Scurte considerații despre audierile virtuale

Pe marginea acestui subiect am mai scris¹, astfel că acum doar vom face câteva precizări de actualitate privind utilizarea pe scară largă a audierilor virtuale, ce a

¹ Cristina Florescu, *Receptive and Rapid Adaptation of Arbitration to Pandemic Conditions: Virtual Hearings*, Revista Română de Arbitraj nr. 4/2021, Ed. Wolters Kluwer, p. 67–91; *Arbitrajul internațional – audierile virtuale la un an după provocările pandemiei de coronavirus* (International Arbitration – Virtual Hearings a Year After the Coronavirus Pandemic Challenges), Editura Universul Juridic, București, 2021, Revista Studii și Cercetări Juridice, Anul 10 (66), nr. 3 Iulie – Septembrie 2021; *Soft law în arbitrajul internațional: instrumente cheie și evoluții* (Soft Law in International Arbitration: Key Instruments and Evolution), Vol. I, In Honorem Flavius Antoniu Baias, Aparența în drept, coord: Adriana Almasan, Ioana Varsta, Cristina Elisabeta Zamsa, Ed. Hamangiu 2021, p. 196–220; *Provocări practice și juridice determinate de audierile virtuale în arbitraj*, In Memoriam Viorel Mihai Ciobanu, Dreptul procesual și dreptul substanțial la începutul mileniului al III-lea, coord: Traian Cornel Briciu, Marian Nicolae, Paul Pop, Ed. Universul juridic 2023, p. 564–579.

devenit o obișnuință printre practicienii arbitrajului, atât pe plan național cât și internațional.

Revenind la problematicile care se ridică în cadrul utilizării noilor tehnologii în arbitraj, facem precizarea că audierile virtuale și-au consolidat și mai mult statutul de pilon al practicii arbitrale.

Am asistat la o nouă normalizare a utilizării tehnologiilor de videoconferință pentru a desfășura procedurile arbitrale și a organiza reuniuni ale instituțiilor arbitrale, ca să nu mai menționăm organizarea de întâlniri, cursuri, seminarii (webinarii), conferințe, work-shopuri, proiecte și programe de tot felul, chiar de practică și instruire.

În mai 2022, ICCA a publicat concluziile proiectului „Right to a Physical Hearing”². În analiza³ dacă audierile orale semnifică în format fizic sau online și dacă dreptul părților de a solicita o audiere orală se traduce prin dreptul de a solicita o audiere neapărat fizică, este expres prevăzut că, dintre cele 78 de jurisdicții chestionate, nicio lege arbitrală nu a oferit în mod expres părților la un arbitraj dreptul la o audiere neapărat fizică când s-a menționat audierea orală. Majoritatea reporterilor naționali au mai constatat că dreptul la o audiere fizică este, de fapt, implicit inclus. După cum a comentat un panelist la cea de-a 17-a Conferință ICC din New York privind arbitrajul internațional, „audierile virtuale sunt aici pentru a rămâne”⁴.

În mai 2021 s-a lansat Protocolul pentru audieri arbitrale la distanță sau virtuală de către Asociația Latino-Americană de Arbitraj⁵, un instrument care încorporează cele mai bune practici pentru a se asigura că drepturile procedurale ale utilizatorilor de arbitraj sunt protejate⁶. Abordând această temă la Conferința Internațională de la Taipei din 2022⁷, membrii panelului au subliniat că, deși audierile virtuale nu pot duce la anularea unei hotărâri, în evaluarea rolului tehnologiei în procedurile arbitrale, arbitrii vor plasa în primul rând procesul echitabil și accesul la tehnologie.

Tot în anul 2021 s-a lansat versiunea a doua a unui alt Protocol de utilizare a tehnologiei în audierile arbitrale internaționale⁸. Versiunea 2.0 a Protocolului pentru

² <https://www.arbitration-icca.org/right-to-a-physical-hearing-international-arbitration>.

³ *Right to a Physical Hearing Project: Release of the General Report*, 19 mai 2022, <https://www.arbitration-icca.org/right-to-a-physical-hearing-general-report#:~:text=In%20most%20surveyed%20jurisdictions%20rules,have%20any%20repercussions%20on%20arbitration>.

⁴ 2022 Year in Review: Technology – Kluwer Arbitration Blog, <https://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2023/01/06/2022-year-in-review-technology/>.

⁵ *Protocolo de Audiencias Remotas o Virtuales-Observatorio-ALARB-min.pdf*, mai 2021.

⁶ 17th ICC New York Conference on International Arbitration: Building Resilience – Part 1 – Kluwer Arbitration Blog; <https://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2022/10/09/17th-icc-new-york-conference-on-international-arbitration-building-resilience-part-1/>.

⁷ 2022 Taipei International Conference: Past, Present and Future of International Dispute Resolution – Part 1 – Kluwer Arbitration Blog, <https://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2022/12/01/2022-taipei-international-conference-past-present-and-future-of-international-dispute-resolution-part-1/>

⁸ *Protocol for the use of technology in international arbitration hearings*, versiunea a doua, publicat de Hogan Lovells, februarie 2021, <https://www.engage.hoganlovells.com/knowledgeservices/news/hogan-lovells-protocol-for-the-use-of-technology-in-international-arbitration-hearings-version-20>.

utilizarea tehnologiei în audierile arbitrale internațional este menită să promoveze și să permită în continuare prezentarea corectă și transparentă a probelor și să acorde prioritate transiterii fără întreruperi și sigure a documentelor, video și audio din diferite locații, limitând în același timp întreruperile tehnice, atât pentru audieri complet la distanță, în care toți participanții se află în locații diferite, cât și pentru audieri semi-la distanță sau hibride, în care unii participanți sunt într-o locație principală de audiere, iar alții participă din una sau mai multe locații îndepărtate. Protocolul intenționează să sprijine asigurarea unui proces fără probleme pentru toți cei implicați în audierile arbitrale internaționale. Versiunea actualizată oferă recomandări revizuite și cele mai bune practici, care sunt opționale și pot necesita personalizare suplimentară de la caz la caz. Revizuirile suplimentare ale acestei versiuni includ o prezentare generală a considerentelor cheie pe care părțile ar fi necesar să fie abordate înainte de a desfășura și de a participa la o audiere la distanță, inclusiv locația, fuzurile orare, sesiunile de testare, securitatea etc.. Se discută despre utilizarea platformelor auditive, video și se includ liste de verificare valoroase pentru a înlesni audierea la distanță pentru participanți.

Este neîndoiește că am asistat la o explozie de îndrumare, instrumente de drept neobligatoriu și normare, activitate de stabilire a regulilor, prin care comunitatea arbitrală își propune să țină ritmul de implementarea și aplicarea noilor tehnologii în toate domeniile, mai ales că utilizatorii sunt dornici să le folosească pentru a încerca eficientizarea procedurilor.

2. Despre apariția Metaversului și previziuni despre utilizarea sa

A apărut și un instrument de informare și analiză a aparițiilor și utilizării noilor tehnologii în materia arbitrajului, proiect susținut și desfășurat pe Blogul Wolters Kluwer Arbitration denumit Arbitration Tech Toolbox⁹, care a crescut la 15 postări până la finele lui februarie 2023, acoperind aspecte la fel de diverse precum aplicarea hotărârilor arbitrale automatizate, instruirea în domeniul securității cibernetice și desfășurarea procedurilor arbitrale în Metaverse.

Pe măsură ce părțile, avocații, arbitrii și instituțiile s-au obișnuit deja cu videoconferințele, tehnologiile în curs de dezvoltare nu ne dau pace și evoluează, propunând noi abordări: avatururi în metavers și holograme pentru martori. În februarie 2022, a avut loc prima întâlnire internațională de arbitraj din metavers. Evenimentul susținut de ArbTech¹⁰ a inclus un amestec de participanți video și avatare cu căști de realitate virtuală (VR) care a stârnit mai multe reacții cu privire la cazurile de utilizare a VR în arbitrajul internațional.

În octombrie 2022, un panel la conferința Future of Technology in Arbitration (FOTA22), intitulat în mod adecvat „Help me Sophie Wan Kenobi, You’re My Only

⁹ Arbitration Tech Toolbox Archives – Kluwer Arbitration Blog, <https://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/category/arbitration-tech-toolbox/>.

¹⁰ O comunitate la nivel mondial care promovează dialogul interdisciplinar privind tehnologia, soluționarea disputelor și viitorul justiției. (47) ArbTech: Overview | LinkedIn, <https://www.linkedin.com/company/arbtechhub/>.

Hope”¹¹, panelul a prezentat un participant la hologramă care a raportat că a putut să vadă, și să se adreseze atât publicului, cât și colegilor paneliști prezenți fizic pe scenă. Participanții au fost atât de impresionat încât, într-un vot, majoritatea a considerat că apariția prin hologramă este potrivită pentru audieri la distanță și a prezis că până în 2030 vom avea martori cu hologramă.

Metaversul prezintă un interes deosebit, căci nu este de neglijat impactul pe care universul virtual alternativ l-ar putea avea asupra arbitrajului, în teorie și în practică. S-a menționat¹² că cererile arbitrale în metavers – în special prin utilizarea convențiilor arbitrale cu auto-execuție (tehnica blockchain, smart-contract) – poate pune probleme de recunoaștere și executare a hotărârilor în conformitate cu Convenția de la New York, „regula mai favorabilă” din articolul VII(1) ar putea fi considerat ca un pas înainte pentru permiterea încorporării unor prevederi prietenoase cu digitalul în Legea model a UNCITRAL privind comerțul electronic și Convenția Națiunilor Unite privind utilizarea comunicațiilor electronice în contractele internaționale.

Așadar, un lucru este cert. Tehnologia se mișcă într-un ritm din ce în ce mai accelerat. Pe măsură ce noile tehnologii sunt dezvoltate, membrii comunității arbitrale par pregătiți să profite din plin de oportunitățile prezentate.

În ceea ce privește posibilele previziuni privind utilitatea și modul de utilizare a metaversului, putem aprecia că deja trăim timpuri de un adevărat boom pentru metavers – în ultimele luni, giganți ai tehnologiei, mărci de îmbrăcăminte și persoane anonime au investit sute de milioane de dolari SUA în metavers. Prețurile imobiliare virtuale au explodat. Și acesta este doar începutul erei metaversului. De aceea una dintre cele mai importante și legitime întrebări este cum vor putea conceptele juridice create pentru lumea fizică să protejeze investitorii în acest sens în cadrul acestui mediu virtual nou? Sau probabil timpul ne va îndruma spre noi abordări, paradigme diferite, adaptate special acestei noi lumi virtuale în care ne vom scufunda, modele și noțiuni încă neinventate!

Metaversul va da, fără îndoială, naștere la noi probleme juridice complexe, iar investitorii ar trebui să ia toate măsurile preventive pentru a își proteja drepturile de pe acum. Arbitrajul internațional, ca alternativă la sistemele judiciare naționale, flexibilă și adaptată, va juca un rol cheie în soluționarea litigiilor digitale. Arbitrajul este deocamdată limbajul universal cel mai decentralizat și internaționalizat care să soluționeze dispute, mai ales de acest gen, care implică o nevoie acută și masivă de autonomie, eficiență și liberalizare, deschidere spre nouitate și care să câștige încrederea utilizatorilor datorită avantajelor atât de cunoscute ale arbitrajului internațional.

¹¹ Future of Technology in Arbitration 2022 (fotaglobal.com), 16 septembrie 2022; #FOTA22: To Boldly Go Where No Arbitration Conference Has Gone Before – Kluwer Arbitration Blog, <https://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2022/10/03/fota22-to-boldly-go-where-no-arbitration-conference-has-gone-before/>.

¹² Arbitration Tech Toolbox: Can the New York Convention Stand the Test of Technology Posed by Metaverse Awards? – Kluwer Arbitration Blog, <https://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2022/12/20/arbitration-tech-toolbox-can-the-new-york-convention-stand-the-test-of-technology-posed-by-metaverse-awards/>.

După cum ar spune CEO-ul Facebook Mark Zuckerberg, metaversul este „următoarea generație de internet”¹³. Este practic un mediu virtual în care deja se poate intra în loc doar să fie observabil pe un ecran, unde se poate (sau în curând se va putea) să te imersezi ca să lucrezi, să joci, să socializezi, să cumperi mărci de designeri, să cumperi virtual active digitale, să cumperi pământ virtual sau să construiești clădiri sau zgârie-nori și multe altele. Ceea ce face metaversul special în zilele noastre, în comparație cu universurile de jocuri video interactive sau social media existente, este capacitatea de a cumpăra, deține și revinde active digitale, o caracteristică care a fost permisă de dezvoltarea tehnologiei blockchain.

De asemenea, metaversul permite oamenilor să scape de limitările individuale, geografice și sociale care îi leagă. Deși este încă într-un stadiu de dezvoltare incipient, se așteaptă ca piața globală de metaverse să ajungă la 758 miliarde USD până în 2026¹⁴.

Se estimează că valoarea metaversului va ajunge la 800 de miliarde de dolari, generând venituri de 1 trilion de dolari, și asta nu mai departe de 2024¹⁵! Companiile de tehnologie se străduiesc să furnizeze instrumente necesare pentru crearea acestuia. Remarcând oportunitățile industriei juridice de a se muta în această lume digitală, deja metaversul este descris chiar de către comunitatea juridică¹⁶ ca fiind o lume digitală captivantă, în evoluție, în care putem trăi, lucra și juca împreună. Metaversul promite o colecție de universuri, de lumi digitale 3D care acceptă continuitatea numelor, obiectelor, datelor achiziționate și create și care pot fi experimentate simultan de un număr nelimitat de utilizatori¹⁷.

S-a prezis că o proporție mare de oameni vor fi în metavers până în 2030, într-un fel. Creșterea metaversului indică adoptarea activelor virtuale și a monedelor de către mase. Ca și în cazul oricărei tehnologii inovatoare dezvoltate, metaversul va da naștere la probleme juridice complexe.

În consecință, părțile vor avea nevoie de o alternativă rapidă și adaptată la soluționarea disputelor ce se vor ivi în legătură cu metaversul, dispute care pot fi legate de diverse aspecte. În prezent, considerăm că cea mai potrivită metodă este

¹³ The-Metaverse-and-Intl.-Arbitration-How-to-Anticipate-and-Resolve-Web-3.0-Disputes.pdf (lalive.law), <https://www.lalive.law/wp-content/uploads/2022/03/The-Metaverse-and-Intl.-Arbitration-How-to-Anticipate-and-Resolve-Web-3.0-Disputes.pdf>.

¹⁴ Metaverse – Market Study by Global Industry Analysts, Inc. (strategyr.com), <https://www.strategyr.com/market-report-metaverse-forecasts-global-industry-analysts-inc.asp>.

¹⁵ Paris Arbitration Week Recap: Blockchain, NFTs and the Metaverse – Kluwer Arbitration Blog, <https://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2022/05/14/paris-arbitration-week-recap-blockchain-nfts-and-the-metaverse/>.

¹⁶ Ce înseamnă dreptul de proprietate în Metavers? – JURIDICE, 19 septembrie 2022, <https://www.juridice.ro/801900/ce-inseamna-dreptul-de-proprietate-in-metavers.html>.

¹⁷ Metaverse, promisiunea unei lumi digitale: Ce ar trebui să știe și să facă liderii din companii > Romania Blog (pwc.ro), 18 martie 2022, <https://blog.pwc.ro/2022/03/18/metaverse-promisiunea-unei-lumi-digitale-ce-ar-trebuie-sa-stie-si-sa-faca-liderii-din-companii/>; Metaversul – CursDeGuvernare.ro, 13 decembrie 2021, <https://cursdeguvernare.ro/metaversul-facebook-retele-sociale-lume-virtuala.html>; Metaverse: o nouă ușă către viitor – Age of Audio, 24 martie 2022, <https://www.ageofaudio.com/ro/metaverso-una-nuova-porta-per-il-futuro/>.

accesarea arbitrajului autonom fără intervenția statului. Pentru a facilita acest lucru, este esențial să contribuim la creșterea platformelor de arbitraj descentralizate, care oferă servicii la prețuri accesibile maselor prin valorificarea tehnologiei și a participării comunității.

Pe măsură ce granițele metaversului devin înceteșate și se disipează, iar tranzacțiile transfrontaliere între mase devin norma, un mecanism accesibil și eficient de soluționare a disputelor este indispensabil. Răspunsul la aceasta este deocamdată arbitrajul *blockchain*, care, de altfel, poate fi și cheia pentru a debloca arbitrajul autonom total. Platformele de arbitraj *blockchain*, pe lângă crearea unei alternative viabile la arbitrajul convențional, construiesc comunități de arbitraj comercial autosuficiente, în care toată lumea are oportunitatea de a face dreptate și de a se angaja în promovarea comerțului.

Pe măsură ce se creează, transformă și utilizează acest nou spațiu virtual, serviciile ce se accesează în prezent prin Web 2.0, cum ar fi rețelele sociale și comerțul electronic, vor fi înlocuite cu servicii accesibile prin Web 3.0. De exemplu, întâlnirile online, videoconferințele pot fi înlocuite cu întâlniri virtuale într-un metavers, în care se vor purta haine NFT și se va închiria o sală de consiliu NFT. În consecință, interacțiunile în Web 3.0 vor da naștere unei noi clase de dispute comerciale, exclusiv acestei lumi noi, extinzând sfera arbitrajului autonom.

3. Posibile dispute legate de folosirea noilor tehnologii

Pot apărea mai multe tipuri de posibile litigii legate de utilizarea metaversului și în general, a noilor tehnologii, ce implică noțiunile de smart contract, *blockchain*, *cryptocurrency*, NFT, metavers, Web 3.0 și altele care probabil vor mai apărea în timp, pe care deocamdată nu le putem încă prefigura. Dar odată schimbată paradigma, cu siguranță vor fi necesare alte noțiuni care să le completeze pe cele existente și să sprijine o reglementare etică și sustenabilă.

Astfel, previziunile sunt legate de faptul că se vor declanșa dispute privind criptomonede, cele legate de NFT, cele împotriva platformelor metavers și între utilizatorii de metavers și de aceste tipuri de noi tehnologii avansate. Deja există unele dispute privind criptomonede și NFT, mai ales în lumina declinului generat de căderea FTX¹⁸.

Sub auspiciile statusului actual al normelor arbitrale se pune problema arbitrabilității acestor tipuri de dispute și recunoaștere a hotărârilor arbitrale pe motive de ordine publică. Desigur că și alte concepte sunt pe muchie, cum ar fi aplicabilitatea arbitralului de urgență, alte proceduri speciale și în special modul de

¹⁸ Piața crypto se zguduie după tranzacția surpriză prin care platforma de exchange FTX acceptă să fie preluată de Binance. BTC scade cu aproape 12%, Ethereum cu peste 17%. Capitalizarea totală a pieței a scăzut cu 12% în 24 de ore (zf.ro), 8 noiembrie 2022, <https://www.zf.ro/cryptobusiness/piata-crypto-zguduie-dupa-tranzactia-surpriza-platforma-exchange-ftx-21306810>; CNBC: "Dezastrul FTX a dat înapoi industria crypto cu câțiva ani" – 20.12.2022 | BURSA.RO, <https://www.bursa.ro/cnbc-dezastrul-ftx-a-dat-inapoi-industria-crypto-cu-cativa-ani-66285843>.

punere în aplicare a deciziilor privind aceste proceduri, ca să nu mai menționăm problemele actuale legate de posibilitatea de a identifica clar părțile la dispută. Se pun o varietate largă de probleme în ceea ce privește corecta identificare și a problemei în dispută, a tipului de litigiu, căci în practică se pot amalgama calificările, dacă este vorba despre investiții; tranzacții financiare, colaterale altor tipuri de contracte și operațiuni; vânzări de bunuri sau furnizarea de servicii; datorii restante; proprietate intelectuală; fraudă, corupție sau deturnare a vânzării șamd. Deși problemele juridice de fond care apar în astfel de litigii (mai ales cele cripto) pot fi, prin urmare, familiare avocaților, deseori nu același lucru va fi valabil și în cazul problemelor de fapt disputate. De exemplu, contribuția experților din industrie poate fi necesară pentru ca avocații să înțeleagă cum funcționează sistemul de gestionare a riscurilor unei platforme financiare specializate în noile tehnologii și dacă este în conformitate cu practica pieței și dacă aceasta este uniform reglementată și care ar fi legea aplicabilă. În consecință, ca și în litigiile în domeniul construcțiilor, avocații și arbitrii pot considera necesar să obțină consultanță de specialitate pentru a evalua pe deplin fondul cazului. Și toate acestea pot fi posibile dacă există introduse convenții arbitrale (clauze compromisorii) în cadrul contractelor utilizate, căci în principiu deocamdată este vorba despre piețe descentralizate, unde evident că este de preferat arbitrajul față de interferența instanțelor judecătorești statale. Există câteva analize privind implicațiile disputelor privind criptomonedele și posibilitatea de a soluționa aceste dispute prin arbitraj¹⁹.

4. Automatizarea prin intermediul arbitrajului Blockchain pentru a autonomiza corect arbitrajul

Se pare că deocamdată cheia pentru facilitarea autonomiei arbitrale totale și, în consecință, a justiției accesibile, este tehnologia blockchain²⁰.

O dezvoltare semnificativă care a facilitat autonomia arbitrală a fost crearea de platforme de arbitraj blockchain construite pe ideea descentralizării, oferind maselor servicii de soluționare a litigiilor la prețuri accesibile și eficiente.

Realizând potențialul blockchain, mai multe platforme au început să ofere servicii de arbitraj, valorificând această tehnologie, inclusiv Kleros, Jur și Aragon. Aceste platforme facilitează executarea automată a deciziilor arbitrale prin formularea de atribuiri ca contracte inteligente pe blockchain. Contractele inteligente sunt coduri informatice, redactate ca un set de promisiuni care se execută automat la îndeplinirea anumitor condiții²¹.

¹⁹ Crypto Arbitration: A Survival Guide – Kluwer Arbitration Blog, <https://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2022/09/29/crypto-arbitration-a-survival-guide/>.

²⁰ 2018 In Review: Blockchain Technology and Arbitration – Kluwer Arbitration Blog, <https://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2019/01/27/2018-in-review-blockchain-technology-and-arbitration/>.

²¹ Autonomous Arbitration in the Era of the Metaverse – Kluwer Arbitration Blog, <https://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2022/03/11/autonomous-arbitration-in-the-era-of-the-metaverse/>.

Întrucât automatizarea prin contracte inteligente²² este în întregime digitală, remediul prevăzut în decizie trebuie să fie și executabil digital. De exemplu, o decizie pentru compensație monetară poate fi aplicată printr-un contract inteligent, deoarece banii pot fi reprezentați digital. Acest contract inteligent va direcționa fondurile reprezentate digital pentru a fi transferate părții câștigătoare dintr-un cont asociat contractului menționat.

În cele mai multe cazuri, contractul inteligent este legat de un cont escrow în care părțile ar fi transferat o sumă prestabilită. Acest lucru face ca domeniul de aplicare a arbitrajului autonom să fie limitat. Spre deosebire de hotărârile convenționale în care părțile au opțiunea de a se adresa instanțelor judecătorești statale pentru a recupera activele unei părți căzute în pretenții, aici, părțile sunt constrânse să se bazeze pe suma escrow prestabilită sau pe un cont personal cu fonduri limitate²³.

În consecință, în cazul în care hotărârea obligă să fie plătită o sumă mai mare decât cea disponibilă în conturile escrow sau asociate, părțile vor fi nevoite să solicite intervenția instanței. Cu toate acestea, această problemă poate fi remediată dacă arbitrajul blockchain, precum arbitrajul convențional, ajunge să aibă mijloacele de a controla activele părților. Acest lucru poate fi facilitat prin reprezentarea digitală a activelor, care pot fi apoi legate de contractul inteligent. De exemplu, jetoanele nefungibile (NFT)²⁴ sunt o clasă de active digitale, care pot fi utilizate pentru arbitrajul blockchain. Sunt jetoane (active, bunuri) digitale înregistrate în blockchain, care reprezintă proprietatea asupra unor articole unice.

Boom-ul NFT din 2021 și creșterea rapidă a metaversului indică un viitor în care proprietatea asupra proprietății digitale va fi norma. În timp ce trecutul a fost sumbru pentru arbitrajul autonom, evoluțiile tehnologice recente și previziunile privind adoptarea activelor digitale de către mase indică un viitor pozitiv. În consecință, prin valorificarea proprietății asupra activelor virtuale și a monedei pentru a impune acordarea de contracte inteligente, mecanismele de arbitraj blockchain la prețuri accesibile ar putea fi concepute pentru a fi mecanismul de soluționare a litigiilor pentru mase.

Deocamdată însă lipsa de reglementare, vremurile incerte și volatile pe care le traversăm și limitarea conceptelor existente cu care se operează în materie de soluționare a disputelor, chiar la nivelul arbitrajului internațional, demonstrează că încă nu suntem pregătiți să trecem la următorul nivel și să utilizăm pe scară largă aceste noi tehnologii.

Va fi nevoie de o mai bună cunoaștere, educare și înțelegere a acestor noțiuni și concepte care sunt legate de noile tehnologii și o reglementare cât mai unitară, deocamdată greu de realizat cât timp armonizarea pe scara socială, economică și

²² Arbitration of Smart Contracts Part 1 – Introduction to Smart Contracts – Kluwer Arbitration Blog, <https://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2018/08/23/arbitration-smart-contracts-part-1/>.

²³ Autonomous Arbitration in the Era of the Metaverse – Kluwer Arbitration Blog, <https://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2022/03/11/autonomous-arbitration-in-the-era-of-the-metaverse/>.

²⁴ Non-Fungible Token (NFT): What It Means and How It Works (investopedia.com), 28 ianuarie 2023, <https://www.investopedia.com/non-fungible-tokens-nft-5115211>.

financiară este dificil de realizat. O bună normare trebuie să țină cont de o mulțime de factori care este necesar să fie aliniați, ceea ce momentan este greu de îndeplinit.

5. Îndrumări privind tehnologia și securitate cibernetică

Anul 2022 a fost, de asemenea, un an încărcat pentru dezvoltarea și punerea în aplicare a instrumentelor soft law și a altor orientări privind utilizarea tehnologiilor noi și emergente în arbitrajul internațional., Ghidul-cadru CI Arb privind utilizarea tehnologiei în arbitrajul internațional²⁵ lansat în 2021²⁶, urmărește să introducă o serie de principii generale de îndrumare privind utilizarea tehnologiei în arbitraj și să ofere linii directoare mai detaliate privind utilizarea tehnologiilor specifice în arbitraj, atât acum, cât și în viitor. Principiile cheie includ utilizarea proporțională, echitabilă, transparentă și sigură a tehnologiei²⁷.

Comisia pentru Arbitraj și ADR a ICC a emis Raportul, „Leveraging Technology for Fair, Effective and Efficient International Arbitration Proceedings”²⁸, care identifică tehnologia predominantă utilizată pentru a sprijini arbitrajul internațional, descrie caracteristicile și funcționalitățile care pot îmbunătăți procesul arbitral și discută practici procedurale utile și capcanele de evitat²⁹. Se consideră că acest ghid raport reflectă starea actuală a modului în care tehnologia modifică interacțiunea cu arbitrajul prin prisma acestor noi tehnologii. De asemenea, reprezintă un pas spre uniformizarea și standardizarea managementului tehnologiei și aplicării în practica arbitrajului.

Chiar de pe pagina sa de suport³⁰, primele cuvinte care au determinat caracterul acestui raport sunt legate de lupta continuă pentru creșterea eficienței în arbitraj, un subiect extrem de dezbătut în ultimii 10 ani. În acest sens, pe baza tehnologiilor care sunt cel mai mult utilizate până acum pentru a susține practica arbitrajului

²⁵ ciarb-framework-guideline-on-the-use-of-technology-in-international-arbitration.pdf, 2021.

²⁶ Arbitration Tech Toolbox: Interview with Dr. Gordon Blanke on the New CI Arb Technology Guideline – Kluwer Arbitration Blog, <https://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2022/01/03/arbitration-tech-toolbox-interview-with-dr-gordon-blanke-on-the-new-ci-arb-technology-guideline/>.

²⁷ Acest Ghid abordează problemele pe care participanții la procedurile arbitrale ar trebui să le ia în considerare atunci când utilizează noile tehnologii informaționale. Prima parte acoperă principiile generale, inclusiv înțelegerea puterilor și îndatoririlor arbitrilor, asigurarea corectitudinii și utilizarea proporțională a tehnologiei. Partea a doua este dedicată îndrumărilor privind cele mai bune practici legate de securitatea cibernetică și modalități de a evita încălcarea problemelor privind datele personale.

²⁸ icc-arbitration-and-adr-commission-report-on-leveraging-technology-for-fair-effective-and-efficient-international-arbitration-proceedings.pdf (iccwbo.org), 23 noiembrie 2021.

²⁹ *New ICC report reflects how technology is transforming arbitration*, 21 februarie 2022, [tps://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/w-034-5344?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/w-034-5344?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true). Pentru detalii <https://cms-lawnow.com/en/ealerts/2022/03/icc-report-on-leveraging-technology-in-international-arbitration> și pentru un sumar <https://www.glaholt.com/resources/publications/publication/summary-of-icc-commission-report-leveraging-technology-for-fair-effective-and-efficient-international-arbitration-proceedings>, 25 iunie 2022.

³⁰ ICC Arbitration and ADR Commission Report on Leveraging Technology for Fair, Effective and Efficient International Arbitration Proceedings – ICC – International Chamber of Commerce (iccwbo.org), 18 februarie 2022, <https://iccwbo.org/publication/icc-arbitration-and-adr-commission-report-on-leveraging-technology-for-fair-effective-and-efficient-international-arbitration-proceedings/>.

internațional în zilele noastre, Raportul propune, sugerează și promovează un set de instrumente, pus la dispoziție într-o manieră organizată, menit să îmbunătățească sistemul arbitral, eficiența procesului și un management mai bun în toate etapele sale. Acest ghid identifică cele mai utilizate tehnologii pentru a sprijini practica arbitrajului internațional în prezent, descrie caracteristicile și funcționalitățile care pot îmbunătăți procesul arbitral și oferă comentarii și resurse despre practicile procedurale utile și potențialele capcane care pot fi evitate.

Acest raport transmite mesajul că jucătorii de arbitraj trebuie să fie conștienți și să înceapă din timp cu utilizarea nivelului actual de cunoștințe în acest domeniu și să rămână la curent cu caracteristicile sale în continuă schimbare. Tehnologia este mai mult ca niciodată supusă unui progres continuu, iar utilizatorii sunt nerăbdători să o aplice rapid. Prin urmare, comunitatea de arbitraj este sub presiune pentru a se adapta la cerințele viitoare din cauza instrumentelor inovatoare constante care apar. Deci, așa cum descrie titlul, este important să fim conștienți de noua dezvoltare a tehnologiei și să folosim cele care sunt mai potrivite domeniului în care fiecare dintre noi este activ.

Raportul se concentrează pe procese eficiente de gestionare a cazurilor, evitarea utilizării hârtiei în proceduri și încurajarea utilizării formatelor și platformelor electronice, cu accent deosebit pe audierile virtuale. Conținutul Raportului este de interes pentru toți actorii din arbitraj, chiar și pentru practicienii ADR, cu un scop special pentru arbitri, instituții arbitrale, avocați, consilieri, martori, experți și cadre universitare, toți încurajați să revizuiască materialul și să utilizeze mai bine tehnologiile digitale inovatoare apărute.

Importanța securității cibernetice a fost subliniată în majoritatea publicațiilor și ghidurilor în materie, fiind preluată într-un articol *Arbitration Tech Toolbox*³¹, care a introdus o nouă formă *CyberArb* pe această temă. Articolul este foarte interesant, deoarece începe cu un presupus mesaj a unui hacker care amenință cu distrugerea printr-un simplu click pur potestativ, pentru a accesa datele deținute pe laptop de un utilizator de arbitraj care a fost identificat ca veriga slabă din lanțul furnizorilor de servicii arbitrale. Este amuzant, dar și terifiant și ne arată cât de fragil și sensibil este acest echilibru care se poate frânge într-o clipită prin neștiință și delăsarea în luarea unor măsuri de securitate pentru protejarea utilizării noilor tehnologii informatice.

Creșterea utilizării datelor și progresele tehnologice, cum ar fi videoconferințele și e-filing, au făcut din securitatea cibernetică o problemă mai presantă. Implicarea părților situate în diferite jurisdicții care utilizează diferite tehnologii a creat presiune asupra infrastructurii digitale, făcând-o mai vulnerabilă la atacurile cibernetice. Orice încălcare a securității cibernetice ar putea conduce la prejudicierea reputației părților și arbitrilor. Acest lucru poate duce, de asemenea, la probleme în executarea unei hotărâri, deoarece astfel de încălcări ar afecta datele și confidențialitatea implicate în procedura arbitrală.

³¹ Arbitration Tech Toolbox: Training Arbitration Practitioners to Resist Cyber Attacks – Kluwer Arbitration Blog, <https://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2022/10/02/arbitration-tech-toolbox-training-arbitration-practitioners-to-resist-cyber-attacks/>.

Aceste riscuri au stimulat formularea diferitelor ghiduri sub formă de linii directoare și protocoale în arbitrajul internațional. Astfel de orientări includ Protocolul ICCA-NYC Bar-CPR privind securitatea cibernetică în arbitrajul internațional³² (a cărei ultimă versiune a fost prezentată recent în cadrul Conferinței ICCA din 2022 de la Edinburgh), care își propune să crească gradul de conștientizare a securității cibernetică în arbitrajele internaționale și să ofere un cadru pentru încorporarea măsurilor de securitate cibernetică în procedurile arbitrale. Ghidul de bune practici AAA-ICDR pentru menținerea securității cibernetică și a confidențialității (2020)³³, oferă îndrumări utile părților, reprezentanților acestora și arbitrilor cu privire la măsurile de securitate cibernetică pe care ar trebui să ia în considerare să le adopte. Ghidul-cadru CIARB privind utilizarea tehnologiei în arbitrajul internațional (2021)³⁴, care acoperă o serie de principii privind utilizarea tehnologiei, cum este mai sus amintit, introduce și cele mai bune practici pentru a asigura securitatea cibernetică în arbitraj³⁵. Inclusiv Raportul Comisiei de Arbitraj și ADR ICC privind utilizarea tehnologiei pentru proceduri de arbitraj internaționale corecte, eficiente și eficiente (2022)³⁶, și el mai sus amintit, conține la rândul său o varietate de resurse pentru a promova utilizarea în siguranță a tehnologiei în arbitraj, inclusiv un exemplu de limbaj procedural legat de instrumentele tehnologice, liste de verificare pentru audieri virtuale și diverse alte instrumente utile.

6. Arbitri/avocați roboți

Oportunitățile de aplicare ale inteligenței artificiale (AI)³⁷, cum mai nou tocmai a apărut ChatGPT³⁸, și a noilor tehnologii în domeniu juridic³⁹ sunt de necontestat,

³² The ICCA Reports No. 6: ICCA-NYC Bar-CPR Protocol on Cybersecurity in International Arbitration | ICCA (arbitration-icca.org), <https://www.arbitration-icca.org/icca-reports-no-6-icca-nyc-bar-cpr-protocol-cybersecurity-international-arbitration>.

³³ AAA258_Best_Practices_Cybersecurity_Privacy.pdf (adr.org), https://www.adr.org/sites/default/files/document_repository/AAA258_Best_Practices_Cybersecurity_Privacy.pdf.

³⁴ ciarb-framework-guideline-on-the-use-of-technology-in-international-arbitration.pdf

³⁵ CIARB – International Arbitration, <https://www.ciarb.org/resources/guidelines-ethics/international-arbitration/>.

³⁶ ICC Arbitration and ADR Commission Report on Leveraging Technology for Fair, Effective and Efficient International Arbitration Proceedings – ICC – International Chamber of Commerce (iccwbo.org)

³⁷ <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20200918STO87404/artificial-intelligence-threats-and-opportunities>; <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/artificial-intelligence-applications>.

³⁸ What does ChatGPT mean for arbitration? – ArbTech | Online Tech & Law Community, 6 februarie 2023, <https://www.arbtech.io/blog/practical-implications-of-chatgpt-for-arbitration-practitioners>; https://www.juridice.ro/822123/repercusiunile-unei-possible-implementari-a-avocatului-robot.html?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=juridice_news&utm_term=2023-02-27.

³⁹ <https://sussmanadr.com/wp-content/uploads/2018/12/artificial-intelligence-in-arbitration-NYSBA-spring-2018-Sussman.pdf>; www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/92206/ICTLTHESIS---Master-Thesis.pdf?sequence=1, 1 decembrie 2021; <https://avarbitraje.com/wp-content/uploads/2021/03/ANAVI-No1-A12-pp-249-272.pdf>; <https://www.ibanet.org/article/e62b06f6-7772-458a-a6e7-1474db7136b5>; https://www.garrigues.com/en_GB/new/artificial-intelligence-international-arbitration-legal-prediction-awards-issued-robots; <https://globalarbitrationreview.com/review/the-arbitration-review-of-the-americas/2020/article/the-role-of-artificial-intelligence-in-international-arbitration>.

iar utilizarea lor și în arbitraj este cu atât mai justificată și dorită de utilizatori, căci atractivitatea aparițiilor și inovațiilor în domeniul AI și roboticii se pare că fascinează, azi mai mult decât niciodată.

Este imposibil să ne imaginăm practica juridică fără legal-tech în zilele noastre și, fără îndoială, AI va deveni din ce în ce mai sofisticată și utilă în viitor. Se pare că suntem din ce în ce mai nerăbdători și toți dorim să participăm la acest proces.

Cu toate acestea, prin natura sa, considerăm că AI nu poate decide în mod corespunzător cazurile privind litigii legale, întrucât la o succintă analiză a procesului de luare a deciziilor juridice în detaliu reiese cu evidență că nici măcar cazurile simple nu pot face obiectul judecății roboților. Oricum, cazurile pot fi rareori calificate în prealabil ca fiind „simple”. Chiar și tratarea cazurilor implicite, de exemplu, poate fi o chestiune delicată și complexă: pot apărea în cadrul procedurii multe probleme tehnice juridice, în special într-un cadru internațional, și acestea necesită o atenție deosebită din partea unui judecător sau arbitru. Analiza detaliată pas cu pas a procesului de luare a deciziilor juridice subliniază că un judecător sau un arbitru nu ar trebui niciodată înlocuit cu un robot, nici măcar în cazuri simple

Se pune problema dacă în procesul de judecare și de decizie va fi implicată și intervenția umană sau aceasta va fi eradicată total. Deocamdată, potrivit reglementărilor existente și cum este creată societatea, în stadiul actual de dezvoltare tehnologică, intervenția umană încă este necesară și de dorit.

Utilizatorii de arbitraj (și nu numai), oamenii în general, nu au renunțat la dreptul de a primi explicații, mai ales când se justifică luarea unei anumite hotărâri care produce efecte juridice, fiind necesară analiza și motivarea deciziei. Cu atât mai puțin au renunțat la empatia atât de caracteristică acestui domeniu și umanității în general. AI poate da o recomandare sau răspunde la o întrebare cu anumite soluții, dar încă nu este dezvoltat pentru a lua o decizie și a și arăta argumentația care a stat în spatele acesteia, întrucât este un algoritm, care alege dintr-o bază de date. Deci în funcție de ce a fost învățat și ce acces are la cunoștințe și informații, adică în funcție de baza sa de date, va aplica algoritmul său, dar nu poate emite judecăți motivate, analize de caz și explica de ce o anumită soluție este cea aleasă.

Caracteristica umană a inteligenței și posibilității de argumentare nu a fost încă algoritimizată și introdusă în sistemul AI, chiar dacă acești roboți au devenit machine-learning, adică au ajuns să facă singuri sinapse și să ducă mai departe posibilitățile de găsire a noi soluții la o anumită problemă.

Concluzii

Experiența din ultimii ani ne-a învățat și familiarizat cu diverse platforme de comunicare virtuală și cu tehnologia modernă de lucru, socializare și financiară. S-au dezvoltat deja prin prisma tehnologizării și digitalizării o serie de instrumente care au produs un efect deosebit asupra accesului la gestionarea procedurilor judecătorești și mai ales arbitrale. În cazul arbitrajului, dezvoltarea și adaptarea au fost mai rapide și mai facile, fiind o alternativă care datorită beneficiilor sale a avut

oportunitatea de a profita de restricțiile impuse și de a oferi imediat noi mijloace de continuare a proceselor. Aceste instrumente s-au răspândit prompt și au devenit de acum nu numai apanajul celor mai cunoscători practicieni ai marilor instituții internaționale de arbitraj, ci ai tuturor utilizatorilor de arbitraj.

Pe măsură ce noile tehnologii, cum ar fi criptomonede, blockchain-ul și metaversul își asumă un rol din ce în ce mai important în societatea noastră, vor urma cu siguranță dispute, fie în legătură cu acestea și/sau în acestea. Așa cum arbitrajul internațional a reușit să se adapteze rapid la noua normalitate provocată de pandemia de COVID-19, există motive întemeiate să credem că această formă de soluționare a litigiilor ar putea deveni un mijloc eficient de soluționare a multitudinii de dispute care sunt susceptibile să fie generate din și în legătură cu aceste tehnologii în evoluție rapidă. Rămâne de stabilit dacă principiile arbitrajului, în special cele privind procesul echitabil, vor fi considerate și pot deveni compatibile cu eficiența așteptată de utilizatorii și creatorii acestor noi tehnologii.

Cu siguranță însă, în prezent, cât mai ales în viitor, inteligența artificială va juca un rol predominant în emiterea de soft law, ca să nu mai pomenim de platformele electronice de gestionare a cazurilor, diverse alte instrumente de căutare predictivă, procesare, analizare, modelare de scenarii, vizualizare de date și chiar realitate augmentată, roboți-arbitri și roboți-avocați, procedee ce folosesc și încorporează deja cele mai noi tehnologii informaționale moderne, precum inteligența artificială adaptivă și generativă.

DREPTUL DE DEVOLUȚIUNE ȘI INSTITUȚIA CONTROLULUI JUDICIAR ÎN DREPTUL CANONIC*

Lector univ. dr. Cosmin SANTI**

Abstract: Devolution is a juridical-canonical institution, found both in ecclesiastical and civil law in Romania. The right of canonical devolution is a special right, whereby an administrative organ of superior competence, goes beyond its own jurisdiction and intervenes on organs situated in a lower hierarchical status, by exercising the prerogatives of supervision, control and guidance executed *ex officio*, in order to apply and respect the law and restore institutional order. This right of control of higher organs over those hierarchically inferior does not prejudice the independence of the units of jurisdiction or diocesan autonomy, but focuses on the link between freedom and responsibility, for the maintenance of the canonical and administrative order of the Church. Church devolution is based on the canonical principles of diocesan autonomy, subsidiarity and jurisdiction. The right of devolution is a canonical control, similar to the institution of judicial review in civil law, whereby higher courts under the direct supervision of the canonical jurisdictional authority have the obligation and power to verify, under the conditions and with the procedure established by law, the legality and soundness of decisions rendered by lower courts and to annul or modify those decisions which are erroneous or to confirm those which are legal and valid. Judicial review by the competent courts is exercised through appeals.

Keywords: devolution; judicial review; canon law; civil law.

1. Introducere. Devoluțiunea în Biserica Ortodoxă Română

În acord cu principiul ierarhic, cu practica tradițională a vieții bisericești și cu prevederile exprese ale canonului 11 al Sinodului VII Ecumenic, *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române*¹ înscris în textul său și *dreptul de devoluțiune* (art. 26, alin. 24) în vederea aplicării întocmai a acestui principiu.

* Acest studiu a fost prezentat la sesiunea anuală de comunicări științifice „Dreptul și societatea în tranziție”, organizată de Institutul de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române, în 20–21 aprilie 2023.

** Universitatea „Valahia” din Târgoviște; cosmin.santi@valahia.ro.

¹ *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române*, aprobat de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române prin Hotărârea nr. 4768/2007 și recunoscut prin H.G. nr. 53 din 16 ianuarie 2008, publicat în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 50 din 22 ianuarie 2008, republicat în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 97 din 10 februarie 2020.

Dreptul de devoluțiune este un drept de supraveghere, control și îndrumare executat *ex officio*², de către un organ administrativ de competență superioară asupra organelor situate într-o stare ierarhică inferioară, în cazul când acestea, din neglijență sau din abuz de putere, nu-și îndeplinesc sau încalcă prevederile canonice sau regulamentare (neaplicarea legii sau aplicarea greșită a legii)³. Acest drept este unul vechi în Biserică, cu temeiuri în canoanele ecumenice și locale, care sunt obligatorii pentru întreaga comunitate creștină. Utilitatea și importanța practică a acestui drept constă în restaurarea și asigurarea canonicității, în organizarea Bisericii și în aplicarea fără abuz și încălcări ale principiului ierarhic, dar și pentru a exista încredere și autoritate dreaptă între toți membrii Bisericii.

Scopul pentru care se exercită dreptul de devoluțiune în Biserică, instituție juridică prevăzută și în legislația de stat⁴, este acela de a menține autoritatea canoanelor și de a garanta că toate activitățile ecleziiale de natură dogmatică, liturgică, administrativă și organizatorică se desfășoară în cadrul ortodox al Bisericii⁵, respectându-se principiul ierarhic. Astfel, prin dreptul de devoluțiune un organ de jurisdicție superioară intervine în mod excepțional, atunci când organul competent nu-și îndeplinește obligațiile sau îndatoririle sale sau când încalcă normele canonice și legislația bisericească, substituindu-se acesteia din urmă și aplicând legea în locul ei. Acest drept special, nu reprezintă o situație curentă sau ordinară, ci o intervenție extraordinară ce trebuie motivată temeinic de către autoritatea superioară care o aplică, potrivit uzanțelor legale și în spiritul tradiției canonice, pentru a putea fi evitate eventuale măsuri discreționare sau abuzive. Astfel, trebuie împlinită mai întâi procedura biblică, prin chemarea la consultare a celui acuzat, aplicându-i-se două sau trei avertismente, potrivit textului de la Matei 18, 15–17: *„De-ți va greși ție fratele tău, mergi, mustră-l pe el între tine și el singur. Și de te va asculta, ai câștigat pe fratele tău. Iar de nu te va asculta, ia cu tine încă unul sau doi, ca din gura a doi sau trei martori să se statornicească tot cuvântul. Și de nu-i va asculta pe ei, spune-l Bisericii; iar de nu va asculta nici de Biserică, să-ți fie ție ca un păgân și vameș”*.

Dreptul de devoluțiune este unul inerent oricărei administrații organizate ierarhic, fiind statuat de prevederile canonului 11 al Sinodului al VII-lea Ecumenic de la Niceea (787): *„Fiind cu toți îndatorați să păzim dumnezeieștile canonane, suntem datori să-l ținem cu orice chip nevătămat și pe cel care zice să fie econom în fiecare biserică. Și dacă fiecare mitropolit așază econom în biserica lui, bine este. Iar de nu, episcopului Constantinopolului îi este îngăduit ca din propria sa putere să rânduiească econom în biserica aceleia. Așijderea și mitropoliților, dacă episcopii*

² Cu referire la un organ sau o autoritate care acționează din proprie inițiativă, potrivit atribuțiilor ce-i revin; a se vedea L. Săuleanu, S. Rădulețu, *Dicționar de termeni și expresii juridice latine*, ediția a II-a, Ed. C.H. Beck, București, 2011, p. 115.

³ G. Soare, *Legislația bisericească*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXIX (1951), nr. 3–6, p. 181.

⁴ A se vedea art. 964 din Codul civil privind devoluțiunea succesorală legală sau principiile generale ale devoluțiunii legale a moștenirii; devoluțiunea prevede trecerea unui drept de la o persoană la alta.

⁵ C. Pîrvu, *Dreptul de devoluțiune*, în „Studii Teologice”, VI (1954), nr. 7–8, p. 395.

*supuși lor nu voiesc să așeze economi în bisericile lor, același lucru să se păzească și în privința mănăstirilor*⁶. Interpretând prevederile acestui canon, atât Ioan Zonaras⁷, cât și Nicodim Milaș⁸, consideră că dreptul de devoluțiune al Patriarhului sau al Mitropolitului este unul extins, întinzându-se asupra tuturor cazurilor în care episcopul întârzie să aplice normele canonice în eparhia sa⁹, precum și atunci când acesta încalcă prevederile statutare și regulamentare bisericești.

Astfel, prin devoluțiune se înțelege dreptul patriarhului de a interveni în mod excepțional, *ex officio*, în treburile eparhiale ale mitropoliților și ale episcopilor, chiar fără voia chiriarhului titular¹⁰, pentru a lua măsuri canonice și disciplinare pentru bunul mers al Bisericii (Can. Ap. 34, 37; 11 Sin. VII Ec.; 52, 55 Cart.); să primească reclamații și apeluri (Can. 5 Sin. I Ec.; 9, 17, 25, 27 Sin. IV Ec.; 6, 14 Ant.; 11, 14 Sard.; 11, 19 Cart.; 4 Teofil) și să facă vizite canonice (Can. 52 Cart.). Dreptul de devoluțiune îl au și mitropoliții față de episcopii sufragani, precum și episcopii față de conducătorii unităților bisericești în subordine sau jurisdicție, când aceștia nu se îngrijesc de îndatoririle lor canonice.

Acțiunea de control și supraveghere pe care episcopul o exercită asupra parohiilor, mănăstirilor și tuturor așezămintelor religioase din jurisdicția sa, nu trebuie privite și interpretate ca un drept *de veto* sau imixtiune bisericească, adică ca un drept universal de administrare pe care l-ar avea episcopul asupra bunurilor sau patrimoniului instituției din subordine. Acest drept de control al organelor superioare față de cele inferioare ierarhic, nu micșorează independența unităților arondate jurisdicțional și, astfel, nu creează forului superior vreun drept de administrare a averii sau bunurilor în cauză, ci ajută la păstrarea raportului dintre membrii ierarhiei, așa cum a fost stabilit de la început, pentru a sprijini realizarea scopului pământesc al Bisericii¹¹. Dreptul de devoluțiune se axează pe legătura dintre libertate și responsabilitate, adică pe autonomia proprie a fiecărei eparhii, dar și pe cooperarea sinodală între ierarhi, pentru menținerea ordinii canonice și administrative bisericești. Astfel, în slujirea Bisericii Ortodoxe nu există drepturi fără obligații și nici autonomie eparhială fără comuniune sinodală¹² și coresponsabilitate. Acest drept al controlului și supraveghere canonică nu trebuie privit ca o pretenție a primatului universal, practică străină de duhul Bisericii Ortodoxe. Fiecare autoritate canonică, și în special chiriarhul locului,

⁶ I. Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe Române. Note și comentarii*, s.n., Sibiu, 2005, p. 188.

⁷ Ioan Zonaras (în greacă Ζωναρᾶς Ἰωάννης, n. 1074 – d. 1159) a fost mare un canonist, cronicar, istoric și teolog bizantin, care a trăit la Constantinopol. În timpul împăratului Alexios I Comnen a deținut funcțiile de șef al justiției și de secretar privat (protascribit) al împăratului.

⁸ A fost un ierarh ortodox sârb, episcop de Dalmația între anii 1890–1912, cunoscut ca unul din cei mai mari canoniști ortodocși din secolul al XIX-lea, autor a multor cărți de Drept canonic, larg utilizate de specialiști.

⁹ V. Șesan, *Dreptul de devoluțiune al Patriarhului și Mitropolitului*, Institutul de arte grafice și editură Glasul Bucovinei, Cernăuți, 1937, p. 5.

¹⁰ † N. Milaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Canoanele Sinoadelor Ecumenice*, vol. I, partea a II-a, Arad, Tipografia Diecezană, 1931, p. 512.

¹¹ Idem, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. I, partea I, Tipografia Diecezană, Arad, 1930, p. 232.

¹² Adresa Patriarhiei Române, nr. 1949/19 aprilie 2021.

reprezintă un punct de reper în eparhia sa, iar în jurisdicțiile lor, mitropolitul și patriarhul exercită propriul primat¹³ în spiritul coresponsabilității și sinodalității.

Astfel, în baza dreptului de devoluțiune se exercită în Biserică dreptul de supraveghere, inspecție și îndrumare, autoritățile canonice de nivel superior intervenind în exercițiul autorităților de rang inferior, în momentul în care nu se conformează sfintelor canoane, Statutului de organizare și funcționare al Bisericii și regulamentelor lui de aplicare. Autoritatea canonică superioară poate să întreprindă și preventiv activități statutare de control și îndrumare față de unitățile din subordine, pentru a preîntâmpina încălcarea prevederilor legislației și reglementărilor bisericești.

Potrivit actualului Statut de organizare și funcționare al Bisericii Ortodoxe Române, devoluțiunea este apanajul puterii jurisdicționale bisericești a Patriarhului, respectiv, Mitropolitului, și în special al puterii judecătorești, iar dreptul de a primi apel și dreptul de devoluțiune al patriarhului și al mitropolitului derivă din responsabilitatea de a prezida sinodul patriarhal, respectiv, sinodul mitropolitan.

Mitropolitul, în materie disciplinară are următoarele prerogative: exercită dreptul de a primi apel și dreptul de devoluțiune în eparhiile sufragane în vederea restabilirii ordinii canonice și administrative; primește acuzațiile și sesizările privind mitropoliții onorifici, arhiepiscopii, arhiepiscopii onorifici, episcopii, episcopii-vicari, arhierii-vicari de la eparhiile din mitropolie, și, în consultare cu Patriarhul României, le înaintează Sinodului Permanent printr-o adresă scrisă, solicitând examinarea acestora privind trimiterea în judecata Consistoriului Arhieresc Prim; sesizează Sinodul mitropolitan în situația unor presupuse abateri atribuite ierarhilor, în vederea clarificării cazului; emite decizia mitropolitană de numire a președintelui Consistoriului mitropolitan și a Consistoriului mitropolitan monahal; comunică Patriarhiei Române numele clericilor de mir, ale exarhilor de mănăstiri și ale altor clerici din rândul cinului monahal din mitropolie, desemnați de Sinodul mitropolitan de a fi membri titulari și supleanți în Consistoriul Superior Bisericesc și Consistoriul Superior Bisericesc Monahal; aprobă, modifică și respinge hotărârile propuse de Consistoriul mitropolitan și Consistoriul mitropolitan monahal pentru cauzele privind caterisirea¹⁴.

Patriarhul României, în materie de disciplină bisericească are următoarele prerogative: sesizează Sinodul Permanent, printr-o adresă scrisă, cu privire la abaterile mitropoliților, ale ierarhilor aflați sub directa autoritate a Patriarhiei Române și ale episcopilor-vicari patriarhali, solicitând cercetarea respectivei sesizări în vederea trimiterii în judecata Consistoriului Arhieresc Prim; primește apelul motivat al unui ierarh sancționat printr-o hotărâre a Consistoriului Arhieresc Prim aprobată de către Sinodul Permanent și îl trimite spre rejudecare Consistoriului Arhieresc Ultim; exercită dreptul de a primi apel și dreptul de devoluțiune în mitropolii și în eparhiile aflate sub directa autoritate a Patriarhiei Române, în vederea restabilirii ordinii

¹³ R. Coresciuc, *Pastorație și politică. Răspunsuri teologice ale Sfântului Grigorie Palama la dilemele contemporane*, Editura Astra Museum, Sibiu, 2017, p. 136.

¹⁴ Art. 114, alin. 4, lit. g, j, k, l, m din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, republicat.

canonice și administrative¹⁵. În baza dreptului de devoluțiune, adică prin atributul transferului de competențe, patriarhul are îndatorirea și responsabilitatea de a supraveghea modul în care se face administrarea întregului patrimoniu bisericesc, luând măsuri legale de îndreptare acolo unde demnitatea, interesul și buna chivernisire a Bisericii o cer¹⁶. Tot în calitatea sa de Întâistătător, patriarhul are și drept de apel la conducerea supremă a statului împotriva unor decizii judecătorești și împotriva unor hotărâri luate de guvern, care ar atinge ordinea canonică și interesele superioare ale Bisericii¹⁷, în baza principiului fundamental al libertății religioase, al autonomiei cultelor religioase și al neutralității statului democratic.

2. Principiile canonice – fundament al dreptului de devoluțiune

Devoluțiunea în Biserică nu încalcă și nu restrânge cu nimic prerogativele de conducere ale chiriarhilor eparhioți, fiind respectat astfel, *principiul autonomiei interne* eparhiale, autonomie care trebuie să fie înțeleasă și aplicată doar în coresponsabilitate sinodală și ierarhică, iar nu ca o independență totală și în afara cadrului canonicostatutar bisericesc. Principiul autonomiei interne este unul constitutiv Bisericii, deoarece prin acesta se garantează deplina libertate de mărturisire a credinței proprii și de conducere după rânduielile și canoanele ei. Prin acest principiu canonic se reglementează viața internă a Bisericii, adică anumite unități ale Bisericii se conduc de sine, prin organe proprii, fiind totuși supuse supravegherii, controlului și îndrumării din partea autorităților bisericești superioare (*drept de devoluțiune*).

Conform prescripțiilor acestui principiu, în viața Bisericii există două cazuri de aplicabilitate a autonomiei interne:

– raportul dintre unitățile teritoriale mai mari sau situate la mari distanțe unele de altele (unitățile numite Biserici autonome, mitropolii sau numai eparhii autonome), care se bucură de o independență mai restrânsă în raport cu cea a Bisericilor autocefale, fiind, într-o anumită măsură, subordonate Bisericilor autocefale;

– raportul dintre unitățile și chiar dintre așezămintele sau instituțiile unei Biserici locale (mitropoliile, arhiepiscopiile, episcopiile, protopopiatele, parohiile, mănăstirile și orice alte așezăminte din cuprinsul unei Biserici locale autocefale sau autonome)¹⁸, adică autonomia eparhială sau a unităților administrative bisericești. Și tocmai, ca această autonomie bisericească să nu îmbrace forme discreționare, prin edictarea unor hotărâri sau decizii necanonice și abuzive din partea autorității jurisdicționale, ca instrument preventiv și corector, lucrează *instituția controlului bisericesc*, prin organismele sinodale

¹⁵ Art. 26, alin. 20, 21, 24 din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, republicat.

¹⁶ Art. 39, alin. 1 din *Regulamentul administrării bunurilor bisericești*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2019, p. 48; text juridico-canonic aprobat de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române prin Hotărârea nr. 6332/2019 în ședința de lucru din 19 iunie 2019.

¹⁷ N. Dură, *Întâistătătorul în Biserica Ortodoxă. Studiu canonic*, în „Studii Teologice”, XL (1988), nr. 1, p. 49.

¹⁸ I. Floca, *Drept canonic ortodox. Legislație și administrație bisericească*, vol. I, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990, p. 201.

și prin autoritatea canonică competentă în baza dreptului de devoluțiune, prevăzut în sfintele canoane și în tradiția istorică a reglementărilor bisericești.

Astfel, autonomia internă, ca expresie a autocefaliei, reprezintă și independența unei unități bisericești organizate pe baza principiului etnic, principiu de mare importanță în Ortodoxie, datorită legăturii intrinseci dintre Biserică și popor. Universalitatea și etnicitatea își au baza în actul Cincizecimii¹⁹, iar etnicitatea și autocefalia sunt cele două realități ale Bisericii Apostolice²⁰.

Canoanele 34 și 35 Apostolic constituie temei juridico-canonic atât pentru exercitarea puterii bisericești și păstrarea unității Bisericii în autonomia eparhială, cât și pentru autonomia unei Biserici în cadrul relațiilor interortodoxe. De aceea, autonomia internă în Biserica Ortodoxă este o realitate funcțională potrivit căreia Bisericile locale se bucură de independență administrativă în relația cu Biserica mamă (Patriarhia), cu care rămân permanent într-o legătură indisolubilă²¹.

La baza dreptului de devoluțiune stă și *principiul subsidiarității*. Acesta este un principiu filozofico-politic al cărui obiectiv este descentralizarea luării deciziilor. Sensul general și scopul principiului subsidiarității constă în acordarea unui anumit grad de independență unei autorități subordonate față de o autoritate de nivel superior, în special o autoritate locală în relație cu autoritatea centrală²² – (descentralizarea). Conform principiului subsidiarității, puterea centrală deținută de stat trebuie să acorde inițiative autorităților regionale și locale, pentru ca cetățenii să participe la deciziile referitoare la viața lor de zi cu zi. În ceea ce privește aspectul antropologic, acest principiu consideră omul ca o persoană care tinde să se realizeze pe deplin în diverse medii – familie, comunitate, asociații – și nu ca un individ deznăscut și ignorant al problemelor comunității.

Raportul dintre stat și culte este formulat în spiritul principiului subsidiarității care stă la baza întregii construcții europene, o traducere politică modernă a vechiului principiu eclesiologic al sinodalității, adică al responsabilității colective și distincte în același timp²³.

Principiul subsidiarității nu se referă doar la distribuirea competențelor între diferitele niveluri ierarhice și/sau funcționale ale unei structuri sociale, ci constituie expresia unui anumit concept participativ al tuturor grupurilor din structura respectivă. Subsidiaritatea implică, în primul rând, recunoașterea autonomiei fiecărui grup al structurii pentru a-și stabili obiectivele și a decide procesele pe care încearcă să le atingă, dar implică, de asemenea, dialogul și participarea tuturor membrilor grupului

¹⁹ D. Stăniloae, *Universalitatea și etnicitatea Bisericii în concepția ortodoxă*, în „Ortodoxia”, XXIV (1979), nr. 1–4, pp. 143–152.

²⁰ N. Dură, *Întâistătătorul în Biserica Ortodoxă...*, p. 17.

²¹ G. Grigoriță, *Il concetto di «Ecclesia sui iuris»*. Un 'indagine storica, giuridica e canonica, Città Nuova, Roma, 2007, p. 23.

²² J. Barroche, *La subsidiarité. Le principe et l'application*, în „Études”, t. 408, (2008), no. 6, pp. 777–788.

²³ R. Preda, *Parteneriatul social dintre stat și cultele religioase. Marginalii la un proiect actual de lege*, în „TABOR-Tradiție și Actualitate în Biserica Ortodoxă Română”, III (2009), nr. 5, p. 29.

social în conceperea strategiilor de realizare a acestora, în execuția și evaluarea lor²⁴, precum și respectarea instrumentelor de autoreglare și coreglare.

Referitor la societatea religioasă, principiul subsidiarității asigură o bună colaborare și interrelaționare între Bisericile locale în cadrul comuniunii ecleziiale regionale, autocefale și ecumenice²⁵, și ajută la diferențierea care trebuie făcută între dimensiunea eclesiologic-eschatologică a Bisericii și aspectul instituțional de organizare eclezială, distincția dintre Biserica locală și cea Universală.

În dreptul canonic ortodox „subsidiaritatea se bazează pe canoanele sinoadelor ecumenice primare care stabileau atribuții autorităților ecleziastice inferioare, atât în ceea ce privește edictarea de dispoziții normative aplicabile în raza lor de competență, cât și prin emiterea de reguli locale de administrare a patrimoniului bisericesc”²⁶, practică pe care o regăsim în întreaga tradiție canonică până astăzi. Astfel, structurile inferioare bisericești trebuie să acționeze și să intervină pentru a rezolva de o manieră potrivită problemele oamenilor, fără a se substitui organelor superioare bisericești, deoarece potrivit *dreptului de devoluțiune*, organele superioare intervin în mod excepțional în treburile organismelor inferioare pentru a lua măsuri canonice în vederea bunului mers al Bisericii.

Subsidiaritatea se manifestă în plan eclezial intern prin raportarea Bisericii locale (eparhia la sistemul mitropolitan și patriarhal), prin raportarea sistemului autocefal la comuniunea și coresponsabilitatea panortodoxă; în plan extern prin asumarea autonomiei în cadrul relațiilor dintre Biserică și Stat și în raporturile dintre Biserică și celelalte instituții care se manifestă în societate²⁷. Bisericile particulare și Biserica Universală trebuie să își respecte competențele reciproc²⁸, iar acest principiu oferă echilibru în interiorul comuniunii organice ecleziiale, între sacramental și instituțional, între cler și credincioși, ținând cont de realitatea eclezială existentă și de actul jurisdicțional, care trebuie să se fundamenteze pe relația și raportul de coresponsabilitate sinodală.

Diferența drepturilor jurisdicționale, mai restrânse sau mai extinse, în funcție de unitatea bisericească la care se raportează, nu influențează cu nimic egalitatea în puterea spirituală a episcopilor, indiferent de rangul onorific sau administrativ, ceea ce duce la nașterea și respectarea principiului egalității în putere²⁹. Egalitatea în putere întărește principiul autonomiei interne și al sinodalității, care prevede această egalitate în puterea harică a tuturor ierarhilor și care se materializează prin dreptul fiecărui chiriarh de a-și conduce propria eparhie și de a lua hotărâri definitive în

²⁴ L. G. Sarasa, *La subsidiariedad en el Evangelio de Juan*, în „Theologica Xaveriana”, 59 (2009), no. 168, pp. 473–474, 477.

²⁵ P. Vlaicu, *Canon și libertate: împărtășirea continuă din experiența Bisericii*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2013, p. 66.

²⁶ L. M. Harosa, *Drept canonic*, Editura Universul Juridic, București, 2013, p. 42.

²⁷ P. Vlaicu, *Canon și libertate...*, pp. 67–68.

²⁸ A. Leys, *Ecclesiological Impacts of the principle of subsidiarity*, Uitgeverij Kok Pharos, Kampen, 1995, p. 201.

²⁹ I. D. Ivan, *Patriarhia Ortodoxă Română la a 60-a aniversare*, în „Glasul Bisericii”, XLIV (1985), nr. 10–12, p. 641.

conlucrare și coresponsabilitate sinodală, adică chiriarul își exercită întreaga slujire în comuniune cu Sfântul Sinod³⁰. Însă această autonomie eparhială nu trebuie înțeleasă ca o independență totală, infailibilitate decizională sau ca o entitate ruptă de corpul bisericesc, ci aceasta se realizează și se înțelege doar prin colegialitate și coresponsabilitate sinodală, iar atunci când situația o impune, autoritatea canonică superioară intervine în baza dreptului de devoluțiune, spre îndreptarea și restabilirea ordinii interne ecleziale, acționând mai mult ca un instrument de coreglare a sistemului de management bisericesc.

Astfel, episcopii sunt autonomi sau independenți în jurisdicția lor³¹ și fiecare își exercită în mod deplin dreptul de conducere a propriei eparhii (can. 35 Apostolic)³², conform *principiului jurisdicțional*. Aceștia nu pot săvârși nici o lucrare în eparhia altui ierarh fără învoirea sau acceptul ierarhului titular al acelei jurisdicții³³. Potrivit Canonului 41 Apostolic autoritatea canonică individuală (episcopul) este conducătorul eparhiei sale (jurisdicției) în toate privințele exercitării puterii cu care a fost investit³⁴ (puterea învățătoarească, puterea sfințitoare și puterea conducătoare sau jurisdicțională)³⁵. Astfel, episcopul are libertate deplină în problemele spirituale și materiale (administrative)³⁶, putând aplica clericilor din jurisdicția sa, sancțiuni pentru abateri morale și disciplinare, în mod direct, fără a exista posibilitatea atacării sau contestării hotărârilor edictate, fie în mod indirect, prin intermediul instanțelor bisericești de judecată, care funcționează cu acordul și sub directa supraveghere a autorității canonice competente.

Dreptul canonic prevede sancțiuni și pentru cei care sunt delegați de autoritatea canonică să funcționeze în Consistoriile bisericești (judecători, acuzatori și apărători)

³⁰ Art. 86, alin. 1 din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, republicat.

³¹ Șt. Berechet, *Judecata bisericească la primii creștini*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XLI (1923), nr. 11, p. 770.

³² Nicodemus the Hagiorite, Agapius the Monk, *The Rudder (Pedalion) of the Metaphorical Ship of the One Holy Catholic and Apostolic Church of the Orthodox Christians, or All the Sacred and Divine Canons Hardcover*, translated by Denver Cummings, Publisher The Orthodox Christian Educational Society, Chicago, 1957, p. 52.

³³ Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române prin Hotărârea nr. 1456 din 5–7 martie 2008 a hotărât următoarele: „Ierarhul care va hirotoni un candidat aparținând altei eparhii decât cea pe care o păstorește, fără încuviințarea ierarhului de la care a plecat candidatul, să fie supus judecății Sfântului Sinod, iar hirotonia să fie declarată nulă. Chiriarul care nu va pune în aplicare prezenta hotărâre, încălcând disciplina canonică sinodală, intră sub incidența prevederilor canonice și statutare fiind supus judecății Sfântului Sinod”. Această problemă a fost repusă în discuție în ședința sinodală din data de 21 iulie 2021, primind amendamentul că, ierarhul vinovat de încălcarea jurisdicțională, va fi trimis în judecata Consistoriului arhieresc prim, ca instanță de fond, aflată sub autoritatea canonică a Sinodului Permanent al Bisericii Ortodoxe Române.

³⁴ Nicodemus the Hagiorite, Agapius the Monk, *The Rudder (Pedalion) of the Metaphorical...*, p. 62.

³⁵ Art. 88, alin. 1 din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, republicat.

³⁶ S. Marinescu, *Competența și atribuțiile judiciare ale clericilor în secolele XIV–XVIII*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXVIII (1970), nr. 7–8 p. 796.

și care se fac vinovați de încălcări ale Regulamentului de procedură. Aceștia răspund personal, canonic și disciplinar în fața autorității bisericești din încredințarea căreia activează în instanța respectivă, iar în caz de neîndeplinire a îndatoririlor, instrumentare defectuoasă și hotărâri viciate procedural, întreaga instanță răspunde în fața autorității superioare³⁷, potrivit dreptului de control și inspecție sau dreptului de devoluțiune. Astfel, potrivit art. 48, alin. 2 din Reg. aut. can., în cazul neîndeplinirii obligațiilor de judecător, acuzator sau chiar apărător bisericesc, sau în cazul de cercetare și întocmire defectuoasă a rechizitoriului, precum și a pronunțării unor hotărâri viciate sau abuzive, fapte constatate de către instanțele superioare de apel și/sau recurs sau direct de către autoritatea canonică superioară, devoluțiunea este activată prin tregerea la răspundere a celor vinovați de către autoritățile canonice superioare competente, după cum urmează:

a) la sesizarea Consistoriului mitropolitan sau din oficiu, mitropolitul poate propune Sinodului mitropolitan să dispună Chiriarhului respectiv sancționarea individuală a membrilor necorespunzători sau dizolvarea Consistoriului eparhial incompetent și reconstituirea într-o nouă componență;

b) la sesizarea Consistoriului Superior Bisericesc sau din oficiu, Patriarhul României poate propune Sfântului Sinod să dispună Sinodului mitropolitan respectiv sancționarea individuală a membrilor necorespunzători sau dizolvarea Consistoriului mitropolitan incompetent și reconstituirea într-o nouă componență;

c) la sesizarea Cancelariei Sfântului Sinod sau din oficiu, Patriarhul României poate propune Sfântului Sinod să dispună sancționarea individuală a membrilor necorespunzători sau dizolvarea Consistoriului Superior Bisericesc incompetent și reconstituirea într-o nouă componență.

Prin acest mod de verificare și autoreglare internă, Biserica și procedura canonică prevede sancțiuni pentru un eventual abuz de drept sau de putere din partea celor care trebuie să vegheze la respectarea procedurii canonice și la îndeplinirea corectă a actului de justiție. Abuzul de putere reprezintă exercitarea excesivă a unei puteri conferite de un statut, adică utilizarea capacităților sau competențelor în afara domeniului de acțiune primit, prin încălcarea drepturilor unei persoane. Utilizarea anormală a puterilor conferite de o funcție este o eroare. Abuzul puterii ecleziastice³⁸

³⁷ Art. 48, alin. 2 din Regulamentul autorităților canonice disciplinare și al instanțelor de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române; text juridico-canonic aprobat de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române prin Hotărârea nr. 937/2015 în ședința de lucru din 5–6 februarie 2015.

³⁸ Este cunoscut cazul de abuz de putere prezentat în Epistola a 22-a a Patriarhului Fotie, care prezintă excesul unui episcop ce a luat multe hotărâri nedrepte în cadrul instanțelor de judecată, din cauza lipsei de experiență și din ignorarea Sfintelor Canoane, caterisind, în mod abuziv, mai mulți slujitori, și pedepsind greșit o seamă de credincioși. În baza dreptului de devoluțiune, mitropolitul competent s-a autosesizat și a cerut ajutorul superiorului său, Patriarhul Fotie al Constantinopolului. Patriarhul, în calitate de autoritate canonică competentă, ale cărui hotărâri nu sunt susceptibile, nici de apel, nici de recurs, a hotărât în privința celor condamnați pe nedrept să fie eliberați de sub pedeapsă și să li se ofere restabilirea cea dreaptă sau reabilitarea canonică, iar episcopului care a greșit, i s-a transmis un avertisment, o scrisoare de dojenire și i s-a pus în vedere, că în caz de recidivă, va fi oprit de la duhovnicie, de la dreptul de a judeca în eparhia sa, până la dobândirea cunoștințelor necesare în materie de legislație conciliară; a se vedea L. M. Pătru, *Epistolele canonice ale Patriarhului Fotie. Considerații și evaluări*, în „Ortodoxia”, SN, X (2018), nr. 4, p. 162.

trebuie să fie pedepsit de autoritatea canonică competentă, în conformitate cu sfințele canoane³⁹ și cu regulamentele de disciplină internă bisericească.

Așadar, dreptul de devoluțiune a fost introdus ca remediu necesar pentru a corecta și totodată a sancționa neglijența instanțelor bisericești și a îndrepta hotărârile eronate pe care le pronunțau, iar scopul existenței și adoptării acestuia de către Biserică este acela de a menține autoritatea sfințelor canoane, a legislației bisericești și de a garanta faptul că normele dogmatice, liturgice și administrative se aplică uniform în cadrul ortodox al Bisericii, respectându-se astfel, principiile ierarhice.

3. Instituția controlului judiciar în procesul civil și dreptul de devoluțiune în justiția eclezială

În vederea înfăptuirii unei justiții corecte, echitabile și juste, sistemul de drept a reglementat posibilitatea îndreptării hotărârilor judecătorești eronate, prin contestarea sau atacarea acestora în fața altor instanțe de judecată superioare celor dintâi, dorindu-se astfel, desființarea hotărârilor nelegale sau netemeinice.

Pentru ca justiția civilă să-și poată realiza obiectivele propuse și anume, restabilirea drepturilor subiective și a ordinii de drept încălcate, este necesar ca procedura nu numai să asigure condițiile unei bune judecăți de fond, dar și să organizeze căile de atac prin mijlocirea cărora erorile de judecată comise în orice fază a procesului să poată fi reparate, astfel încât, fie și cu întârziere, dreptatea să triumfe⁴⁰. Un bun sistem procedural trebuie să asigure un climat și o corelație potrivită pentru ca prin controlul judiciar exercitat prin căile de atac, să se poată realiza o corecție și o ameliorare a actului de justiție eronat.

În doctrină controlul judiciar este definit, ca fiind dreptul și obligația pe care le au în cadrul unui sistem judiciar instanțele judecătorești superioare de a verifica, în condițiile și cu procedura stabilită de lege, legalitatea și temeinicia hotărârilor pronunțate de instanțele judecătorești inferioare și de a casa sau modifica acele hotărâri ce sunt greșite sau de a le confirma pe cele ce sunt legale și temeinice; este controlul exercitat de instanțele superioare asupra actelor de jurisdicție ale instanțelor inferioare⁴¹. Un bun sistem procedural trebuie să asigure un climat și o corelație potrivită pentru ca prin controlul judiciar exercitat prin căile de atac, să se poată realiza o corecție și o ameliorare a actului de justiție eronat.

Controlul judiciar îl întâlnim și în dreptul bisericesc, sub numele de *drept de devoluțiune*⁴² sau îl putem numi chiar *control canonic*, reprezentând dreptul de

³⁹ P. Trudel, *A Dictionary of Canon Law*, B. Herder Book Co., London, 1920, p. 4.

⁴⁰ V. Daghe, *Căile de atac de reformare în procesul civil*, Ed. Național, București, 1997, p. 179.

⁴¹ I. Stoenescu și S. Zilberstein, *Drept procesual civil: Căile de atac și procedurile speciale*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1981, p. 9.

⁴² În Hotărârea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române nr. 4780 din 7 iulie 2010, în baza dreptului de devoluțiune, se prevede faptul că „la soluționarea unor cazuri de indisciplină în rândul clerului, care dau naștere unor evenimente ce implică și influențează negativ viața bisericească din eparhie și din afara ei, eparhiile trebuie să se consulte cu autoritățile bisericești superioare (Mitropolit, Patriarh). În situația apariției la nivelul eparhiei a unor cazuri care pot aduce prejudicii ordinii canonice și administrative, autoritățile eparhiale vor solicita autorităților bisericești ierarhic superioare consiliere și sprijin în vederea soluționării”.

supraveghere, control și îndrumare executat *ex officio*, de către un organ de administrație de competență superioară asupra organelor situate într-o stare ierarhică inferioară, în cazul când acestea, din neglijență sau din abuz de putere, nu-și îndeplinesc sau încalcă prevederile canonice sau regulamentare (neaplicarea legii sau aplicarea greșită a legii)⁴³. Așadar, controlul judiciar în Biserică este reprezentat de dreptul de control și inspecție al autorității superioare bisericești, față de o autoritate bisericească de grad inferior. Însă, dacă avem în vedere faptul că, toate hotărârile instanțelor de judecată trebuie să fie aprobate de către autoritatea canonică, putem spune că întreg sistemul judecătoresc bisericesc se află într-o permanentă verificare sau sub un control canonic direct, menit să excludă orice eroare sau aplicare greșită a sfintelor canoane și a regulamentelor bisericești. Autoritatea canonică reprezintă controlul în instanța de judecată, potrivit puterii primite de la Dumnezeu, iar orice persoană sau instituție civilă nu poate și nu are dreptul de a exercita vreun control judiciar sau de orice natură în această privință.

Greșelile care au dus la o hotărâre eronată se datorează fie părților care prin denaturările și reticențele lor nu au informat corect pe judecători ori nu s-au apărat complet, fie chiar judecătorii care nu și-au exercitat rolul activ, nu au apreciat corect situația de fapt ori au aplicat sau interpretat în mod greșit legea⁴⁴.

Dreptul de a ataca pe căi legale hotărârea judecătorească reprezintă un element component al conținutului principiului disponibilității și al dreptului la un proces echitabil, exprimând facultatea părților de a sesiza instanța competentă, prin folosirea căii de atac prevăzută de lege, în vederea exercitării de către această instanță a controlului judiciar asupra hotărârii atacate⁴⁵. Acest drept este consacrat în art. 129 din Constituția României: „Împotriva hotărârilor judecătorești, părțile interesate și Ministerul Public pot exercita căile de atac, în condițiile legii”. Astfel, accesul liber la justiție, garantat de legea fundamentală a statului oricărui cetățean⁴⁶, trebuie respectat și prin prisma procedurii controlului judiciar⁴⁷, apelând la căile de atac de reformare și retractare, stabilite de lege și în condițiile pe care aceasta le reclamă.

În literatura și practica judiciară s-au cristalizat o serie de reguli privind exercitarea căilor de atac prin care se realizează controlul judiciar: a) existența unei hotărâri judecătorești pe care legea să o declare susceptibilă de a fi atacată; b) manifestarea de voință a unei părți, în sensul de a exercita o cale de atac, astfel, garantându-se principiul disponibilității; c) stabilirea legalității căii de atac, prin dispozițiile legale de a putea contesta o hotărâre judecătorească; d) ierarhia căilor de atac, prin respectarea atacării unei hotărâri, gradual, prin apel și apoi recurs, sau alte căi extraordinare de atac, potrivit legii; e) unicitatea dreptului de a folosi o cale de atac, prin manifestarea și folosirea lui⁴⁸.

⁴³ G. Soare, *Legislația bisericească...*, p. 181.

⁴⁴ V. M. Ciobanu, *Drept procesual civil*, vol. II, Tipografia Universității din București, București, 1988, p. 9.

⁴⁵ M. Costin, *Dicționar de drept procesual civil*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 201.

⁴⁶ Art. 21 din Constituția României.

⁴⁷ V. Daghie, *Căile de atac de reformare în procesul civil*, p. 17.

⁴⁸ *Ibidem*, pp. 23–25.

Dacă apelul sau calea ordinară de atac este deschisă în toate cazurile, prin exercitarea ei putându-se ajunge la o nouă judecare în fond⁴⁹, calea de atac extraordinară este aplicabilă doar pentru motivele expres și limitativ prevăzute de lege, fiind exercitată după ce a fost epuizată calea ordinară de atac (art. 459, alin. 1 C. pr. civ.).

Art. 457 C. pr. civ. consacră principiul legalității căii de atac, hotărârea judecătorească fiind supusă numai căilor de atac prevăzute de lege, în condițiile și termenele stabilite de aceasta, indiferent de mențiunile din dispozitivul ei⁵⁰.

În mod curent, căile de atac pot fi exercitate numai de părțile aflate în proces care justifică un interes (art. 458 C. pr. civ.), iar prin garantarea disponibilității procesuale, părțile pot solicita instanței legal investite cu soluționarea unei căi de atac, să ia act de înțelegerea lor cu privire la soluționarea litigiului (art. 462 C. pr. civ.).

Problema unui proces echitabil și a dreptului de acces nestingherit la justiție este o preocupare constantă a țărilor membre ale Uniunii Europene, Parlamentul European și Curtea de Justiție căutând întotdeauna soluții de a asigura și garanta respectarea acestor drepturi inalienabile. În Rezoluția Parlamentului European adoptată în data de 4 noiembrie 2020 se specifică faptul că drepturile la un proces echitabil și la căi de atac eficiente rămân aplicabile și în situațiile de urgență, ceea ce înseamnă că persoanele afectate de măsurile de urgență trebuie să poată beneficia de căi de atac eficiente în cazul în care autoritățile statului aduc atingere drepturilor lor fundamentale, și că trebuie să se garanteze totodată faptul că puterea executivă nu își depășește competențele legale⁵¹. Prin urmare, principiul legalității căii de atac și respectarea acestuia este asigurat atât de legislația internațională și națională, cât și de practica judiciară, căutându-se permanent soluții de perfecționare și dezvoltare a acestor demersuri juridice.

În procedura canonică nu se face distincție *in terminis*, între cale de atac ordinară și extraordinară, însă se întrebuintează în dreptul său apelul, recursul, revizuirea și iertarea, prevăzute în capitolul V al Regulamentului autorităților canonice disciplinare și al instanțelor de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române.

În dreptul bisericesc contemporan, inclusiv cel al Bisericii Ortodoxe Române, este asigurat principiul dublului grad de jurisdicție, prin dreptul părților de a ataca o hotărâre judecătorească cu apel sau recurs, după caz⁵². Însă este statuat în dreptul intern al fiecărei Bisericii Autocefale, în baza principiului autonomiei, ca o hotărâre judecătorească definitivă și irevocabilă, aprobată de către un Sfânt Sinod local, să nu poată fi atacată la un alt for de judecată al altei Biserici surori sau în fața instanțelor civile, de orice grad, inclusiv cele internaționale, sub excepția de necompetență absolută a acestora în materie de disciplină canonică, drept care reglementează viața

⁴⁹ I. Deleanu, *Tratat de procedură civilă*, vol. II, Ed. Universul Juridic, București, 2013, p. 142.

⁵⁰ Art. 457, alin. 1 din Codul de procedură civilă.

⁵¹ Rezoluția Parlamentului European referitoare la impactul măsurilor contra COVID-19 asupra democrației, statului de drept și drepturilor fundamentale (2020/2790-RSP), <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-9-2020-0343_RO.html>, 15.12.2022.

⁵² Hotărârea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române nr. 381 din 17 februarie 2011.

internă a cultelor religioase (*autonomie internă*), pe de o parte, și independența Bisericii locale autocefale față de o altă Biserică Ortodoxă soră sau de orice altă entitate politică sau statală (*autonomie externă*), pe de altă parte.

Totuși, a existat de-a lungul timpului în Răsărit, practica dreptului de apel la Patriarhii de Constantinopol. Această problemă a fost cercetată și dezbătută într-o lucrare de specialitate de către profesorul rus Anton Kartășev de la Institutul rus de Teologie Ortodoxă din Paris, în anul 1936. Astfel, acesta pledează pentru recunoașterea faptelor istorice care dovedesc faptul că în mai multe rânduri, Bisericile Ortodoxe autocefale locale au apelat, de nevoie sau când situația a cerut-o, la autoritatea canonică a Scaunului Patriarhal Ecumenic, pentru a interveni să gestioneze, să medieze și chiar să judece diferite neînțelegeri din jurisdicția Bisericilor locale respective⁵³.

Bunăoară, episcopul de Constantinopol a fost ridicat de împărații bizantini la înălțimea unui primat al imperiului, unui patriarh ecumenic și, astfel, s-a creat în dreptul canonic oriental statutul privilegiilor (*πρωτότητα*) patriarhului de Constantinopol, statut care însă, nu îi acorda acestuia decât un drept onorific, *de facto*, iar nu *de jure*. Prin această practică se încalcă principiul fundamental canonic al autocefaliei bisericești, prin care nici o altă instituție externă, civilă sau religioasă, nu se poate amesteca sau nu se poate substitui organismelor de conducere ale Bisericii locale autocefale, chiar dacă de-a lungul timpului s-au putut constata astfel de practici necanonice sau ingerințe, străine duhului și tradiției canonice ortodoxe.

Canonul 28 al Sinodului al IV-lea Ecumenic recunoaște întâietatea onorifică a Scaunului de Constantinopol și extinde autoritatea scaunului din cetatea imperială asupra diocезelor Traciei, Pontului și Asiei, ca urmare firească a aplicării principiului canonic teritorial, adică al adaptării unităților bisericești la împărțirile administrativ-politice ale statului⁵⁴. Totodată, prin acest canon, Scaunul din Constantinopol (Noua Romă) a fost ridicat la rangul de Patriarhie; așadar, nici Sinodul II Ecumenic, nici Sinodul IV Ecumenic și niciun alt Sinod General nu au dat Scaunului din Constantinopol un drept de jurisdicție universală asupra întregului Răsărit⁵⁵, ci doar asupra diecezei sale care a fost extinsă cu noile ținuturi amintite.

Canonistul grec Ioan Zonaras⁵⁶ a tranșat definitiv această excepție pe care și-a acordat-o Patriarhul Ecumenic de-a lungul timpului: „Patriarhul Ecumenic nu este

⁵³ T. M. Popescu, *Practica dreptului de apel la Patriarhii de Constantinopol*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LV (1937), nr. 3–4, p. 221.

⁵⁴ N. Dură, *Patriarhia Ecumenică și Autocefalia Bisericii noastre de-a lungul secolelor*, în „Studii Teologice”, XXXVIII (1986), nr. 3, p. 55.

⁵⁵ C. Santi, *Aspecte teoretice și jurisprudență în materie canonică privind problema autocefaliei bisericești*, în „Rolul jurisprudenței în dezvoltarea noului drept român”, Academia Română, Ed. Universul Juridic, București, 2019, p. 250.

⁵⁶ Ioan Zonaras (în greacă Ζωναράς Ἰωάννης, n. 1074 – d. 1159) a fost mare un canonist, cronicar, istoric și teolog bizantin, care a trăit la Constantinopol. În timpul împăratului Alexios I Comnen a deținut funcțiile de șef al justiției și de secretar privat (protascribit) al împăratului.

desemnat ca judecător asupra tuturor mitropoliților fără excepție, ci numai asupra celor ce se găsesc sub jurisdicția sa; deoarece el nu poate chema la judecata sa pe mitropoliții Siriei, sau Palestinei, sau Feniciei, sau Egiptului contra voinței lor; ci mitropoliții Siriei stau sub jurisdicția Patriarhului de la Antiohia; cei din Palestina stau sub jurisdicția celui de la Ierusalim; iar cei din Egipt sunt supuși judecății celui de la Alexandria, de la care primesc hirotonia și cărora sunt supuși⁵⁷.

Din această cauză, tendința Patriarhiei ecumenice de a-și subordona direct și complet aproape toate Bisericile locale din Orient, a dat naștere la animozitate față de privilegiile sale și la lipsa de dorință de a le susține, privilegiile care nu au venit din voința internă a Bisericii Universale, ci ele au fost impuse oarecum, de către puterea politică a Imperiului Bizantin. Împărații primeau plângeri și cereri din toate părțile Orientului și le îndreptau către episcopul capitalei, care delibera asupra lor împreună cu episcopii prezenți în sinodul endemic (σύννοδος ἐνδημοῦσα). Această practică a apelului la judecata Constantinopolului a adus după sine și întinderea autorității administrative a episcopului de Constantinopol, la început mărginită, devenind o autoritate de caracter atotimperial-ecumenic⁵⁸, lucru prevăzut formal prin canoanele 9, 17 și mai ales 28 ale Sinodului IV Ecumenic. De asemenea, hotărârea principială luată de Părinții Sinodului al II-lea Ecumenic prin canonul 2, a fost determinată de modul în care se organizau și se administrau Bisericile ce se aflau în ținuturile barbare din cadrul Imperiului romano-bizantin. Datorită faptului că Scaunul de Constantinopol se afla în capitala imperiului, Părinții Sinodului au conferit acestuia o întâietate de onoare, dar fără drepturi jurisdicționale universale sau excepționale asupra altor unități bisericești⁵⁹. Așadar, o Biserică autocefală nu își poate extinde jurisdicția canonică în afara limitelor stabilite și recunoscute prin consensul unanim al tuturor Bisericilor autocefale surori, indiferent de motivele sau de conjuncturile istorico-politice care ar putea interveni de-a lungul vremii.

Slujind unitatea întregii Biserici, Patriarhul Ecumenic al Constantinopolului, deține o autoritate de onoare (*primus inter pares* – primul între egali), nu de jurisdicție, care îi rezervă numai dreptul de inițiativă și de prezidare⁶⁰ la nivelul Ortodoxiei Universale, mai ales în ceea ce privește întrunirea Sinoadelor panortodoxe sau a Sinaxei Întâistătorilor Bisericilor Ortodoxe Autocefale.

În ultimul timp, putem reitera apelurile acute la autoritatea sau la mijlocirea Patriarhului de Constantinopol de către: Biserica din Cipru la 1933, contra stăpânirii engleze; Biserica rusă prin Patriarhul Tihon, pentru despărțirea de ea a exarhatului Georgiei; de asemenea, s-au mai adresat Patriarhiei Ecumenice pentru recunoașterea

⁵⁷ Comentariul lui Ioan Zonaras la Canonul 17 Sin. IV Ec. apud † N. Milaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Canoanele Sinoadelor Ecumenice*, vol. I, partea a II-a, Tipografia Diecezană, Arad, 1931, p. 236.

⁵⁸ T. M. Popescu, *Practica dreptului de apel...*, p. 222.

⁵⁹ C. Santi, *Aspecte teoretice și jurisprudență...*, p. 250.

⁶⁰ P. Gaudin, *Marile religii. Iudaismul, Creștinismul, Islamul, Hinduismul și Budismul*, trad. de Sanda Aronescu, Ed. Orizonturi, București, 1995, p. 290.

autocefaliei sau autonomiei bisericești Finlanda, Estonia, Polonia, Cehia și Slovacia, Letonia⁶¹ și, de curând, Ucraina.

Prin urmare, în problema primatului onorific al Patriarhului Ecumenic și al dreptului său de apel (drept devolutiv) pentru întreaga Ortodoxie, precum și a modului de dobândire și recunoaștere a autocefaliei unei Biserici Ortodoxe locale, trebuie ca Bisericile Ortodoxe Autocefale să ia o hotărâre în acord sau prin consens general (*Consensus Ecclesiae Dispersae*), spre binele comun, în ceea ce privește armonizarea principiului autocefaliei cu cel al respectării și consultării patriarhului ecumenic, potrivit tradiției și practicii vechi din cadrul Bisericii Ortodoxe Universale⁶².

4. Căile de atac – mod de exercitare a controlului judiciar și a dreptului de devoluțiune

În doctrină, căile de atac sunt definite ca fiind mijloacele juridice procesuale prin intermediul cărora se poate solicita verificarea legalității și temeiniciei hotărârilor judecătorești și, în final, remedierea erorilor săvârșite⁶³ (materiale și/sau procedurale). Rolul căilor de atac este acela de a înlătura din cuprinsul hotărârii de judecată eventualele erori ce s-au strecurat din cauza părților, a judecătorilor sau a terțelor persoane implicate în proces, astfel dorindu-se asigurarea îndeplinirii principiilor procesului judiciar⁶⁴, al legalității și garantării aflării și exprimării adevărului⁶⁵ de către instanțele de judecată superioare.

În dreptul modern instanțele judecătorești sunt organizate, într-un sistem piramidal, iar acțiunea civilă se exercită adeseori în fața unor instanțe superioare. Procesul civil poate accede într-o fază a judecății în fața instanțelor de control judiciar. La aceasta se ajunge ori de câte ori părțile sau procurorul consideră că o hotărâre judecătorească este nelegală sau netemeinică. Căile de atac reprezintă tocmai acele mijloace procedurale care fac posibilă exercitarea controlului judiciar,

⁶¹ C. Santi, *Aspecte teoretice și jurisprudență...*, p. 225.

⁶² O noutate la nivelul Ortodoxiei Universale o reprezintă acordarea autocefaliei Bisericii Ortodoxe din Macedonia de Nord, de către Biserica Ortodoxă Sârbă, prin Tomosul Sinodal acordat în data de 5 iunie 2022 în Catedrala Ortodoxă din Belgrad. Noua Biserică Ortodoxă Autocefală a primit titulatura de „*Arhiepiscopia de Ohrida și a Macedoniei de Nord*”, cu sediul la Skopje. Noutatea rezidă în faptul că este prima dată în istoria Bisericii Creștine Răsăritene când o Biserică Ortodoxă locală primește autocefalia de la o altă Biserică-mamă, decât cea a Patriarhiei Ecumenice a Constantinopolului. În continuare trebuie ca toate celelalte Biserici Ortodoxe Surori să recunoască autocefalia noii Bisericii Ortodoxe din Macedonia de Nord, iar în final, Patriarhia Ecumenică să emită un Tomos final de autocefalie pentru a exprima un consens panortodox pe această temă a recunoașterii autocefaliei Arhiepiscopiei de Ohrida; <<https://basilica.ro/precizare-privind-decizia-sfantului-sinod-al-patriarhiei-romane-de-recunoastere-a-autocefaliei-bisericii-din-macedonia-de-nord/>>, 14.02.2023.

⁶³ I. Leș, *Tratat de drept procesual civil*, ediția a IV-a, Ed. C.H. Beck, București, 2008, p. 625.

⁶⁴ A. Tabacu, *Drept procesual civil*, ediția a III-a, Ed. Universul Juridic, București, 2013, p. 303.

⁶⁵ A. Velescu, *Recursul civil*, Ed. Științifică, București, 1965, p. 5.

acesta fiind controlul exercitat de instanțele superioare asupra actelor de jurisdicție ale instanțelor inferioare. Controlul judiciar se declanșează prin intermediul căilor legale de atac prevazute în Codul de procedură civilă. În procedura civilă căile de atac sunt ordinare și extraordinare, calea ordinară de atac este apelul, iar căile extraordinare de atac sunt recursul, contestația în anulare și revizuirea (art. 456 C. pr. civ.).

Controlul judiciar exercitat prin intermediul instanțelor de apel și/sau recurs, are drept urmare îndreptarea hotărârilor judecătorești greșite sau confirmarea celor legale și temeinice și se exercită ca urmare a plângerii părților nemulțumite sau a procurorului, după caz.

Controlul judiciar poate fi înțeles numai în baza respectării principiului garantării unui proces echitabil, examinarea cauzei trebuind să se facă de o instanță independentă, imparțială, stabilită prin lege. Independența, astfel înțeleasă, nu exclude intervenția instanțelor de control judiciar care intervin în urma exercitării căilor de atac împotriva hotărârilor judecătorești.

Apelul reprezintă un drept fundamental, iar nu o obligație, o cale de atac ordinară, comună, devolutivă de reformare și suspensivă de executare⁶⁶, prin care se pune în aplicare principiul dublului grad de jurisdicție. Acest principiu stă la baza sistemului jurisdicțional, care trebuie să asigure o instanță de fond și o instanță superioară de control judiciar, control ce se exercită ca urmare a folosirii de către părți a căii de atac a apelului sau recursului, potrivit legii⁶⁷. Principiul dublului grad din dreptul civil poartă denumirea în dreptul canonic de principiul instanțelor sau forurilor de judecată bisericească, care a fost reglementat prin canonul 6 al Sinodului II Ecumenic și care presupune existența dreptului de apel împotriva hotărârii autorității canonice la o instanță superioară, iar canonul 5 al Sinodului I Ecumenic statuează îndatorirea episcopilor de a se întruni de două ori pe an, în calitate de instanță de judecată, pentru a soluționa cazurile contestate. De asemenea, canonul 4 de la Sardica permite celui condamnat de o instanță eparhială, să facă apel la o instanță superioară, pentru dovedirea nevinovăției prin intermediul a noi probe⁶⁸, timp în care condamnarea din prima instanță este suspendată până la finalizarea noii hotărâri.

Apelul permite îndreptarea aproape în totalitate a unei hotărâri netemeinice și nelegale, este exponentul principiului dublului grad de jurisdicție și reprezintă nu numai un remediu jurisdicțional, ci și unul jurisprudențial, el asigură la un prim nivel dorita omogenizare a practicii instanțelor în interpretarea și aplicarea normelor de drept. Efectele cererii de apel, de la noțiunea și delimitarea acestora, trecând prin

⁶⁶ I. Leș, *Tratat de drept procesual civil*, p. 635.

⁶⁷ I. Stoianescu și S. Zilberstein, *Drept procesual civil: Căile de atac și procedurile speciale*, p. 17.

⁶⁸ D. Boroianu, *Dreptul bisericesc: canoanele Sfintei Biserici Ortodoxe de Răsărit așezate pe probleme și interpretări*, vol. I, Fundația Anastasia, București, 2007, p. 343.

efectul suspensiv de executare, acela al investirii instanței de control judiciar, la stabilirea cadrului procesului în etapa apelului. În procesul canonic, în baza dreptului de devoluțiune, în cazul atacării hotărârii pronunțate la o instanță eparhială, cererea este adresată de apelant direct Mitropolitului (art. 152, alin. 1 Reg. aut. can.), care în baza referatului întocmit de inspectorul bisericesc de la Mitropolie, poate dispune înscrierea cererii de apel în registrul de judecată al Consistoriului Mitropolitan (art. 153, alin. 1–2 Reg. aut. can.). În cazul apelului adresat de către un ierarh asupra hotărârii pronunțate de Consistoriul Arhieresc Prim, ca primă instanță sau instanță de fond, tot în baza puterii devolutive, apelantul va adresa direct cererea către Patriarh, care trimite cazul spre judecare Consistoriului Arhieresc Ultim (instanță de apel)⁶⁹. Astfel, cererea de apel este un mijloc procedural prin care prerogativa acțiunii juridice este transformată într-un act procesual concret, specific acestei căi de atac devolutive, iar efectul devolutiv este limitat de regula *tantum devolutum quantum iudicatum*, potrivit căreia în apel nu se poate schimba cadrul procesual stabilit în fața primei instanțe.

Și pe calea *recursului bisericesc* se verifică legalitatea și canonicitatea hotărârii atacate. Prin recurs li se garantează părților drepturile și interesele legitime, prin acordarea dreptului de a contesta prin atacarea hotărârii instanțelor de fond, care astfel, se supun controlului și verificării instanțelor de casare, în baza dreptului de devoluțiune, până la a căror decizie cu caracter definitiv, hotărârea nu dobândește putere legală și nici executorie.

În instanța civilă, la recurs nu se pot produce noi probe, cu excepția înscrisurilor noi, care pot fi depuse sub sancțiunea decăderii, odată cu cererea de recurs, respectiv, cu întâmpinarea. Fiind o instanță de control judiciar și nu de judecată de fond, instanța de recurs verifică hotărârea atacată doar pe baza probelor administrate la fond, fără a avea posibilitatea de a administra probe noi⁷⁰. Astfel, instanța eclezială de casare verifică pe lângă problemele de drept procesual și aspecte ce țin de fondul cauzei: analizează probele și întreg rechizitoriul din dosar, privind respectarea procedurii de administrare a acestora, dacă au fost suficient verificate de către instanța de fond, dacă au fost interpretate corect și dacă hotărârea adoptată este în concordanță cu faptele incriminate și cu probele administrate. În urma acestei verificări, instanța de recurs poate soluționa cererea, fie prin casarea hotărârii atacate, situație în care trimite dosarul spre rejudecare la instanța de fond sau judecă chiar ea însăși cazul pe fond⁷¹, refăcând cercetarea împrejurărilor de fapt a cauzei și înlăturând greșelile primei instanțe, fie prin respingerea cererii de revizuire ca inadmisibilă, păstrând hotărârea atacată. Prin urmare, spre deosebire

⁶⁹ Art. 26, alin. 21 din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, republicat.

⁷⁰ M. Fodor, *Probele în procesul civil*, Ed. Universul Juridic, București, 2006, p. 422.

⁷¹ V. Ștefan, *Recursul în cauzele disciplinare bisericești*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXIII (1955), nr. 6, p. 541.

de instanța civilă, instanța eclezială de casare exercită și un control de temeinicie (control judiciar-canonic), iar nu numai de legalitate a hotărârii atacate, iar dacă se constată o eroare judiciară sau o instrumentare defectuoasă a speței, cere aprobarea autorității canonice competente să admită rejudecarea cazului pe fond, prin refacerea cercetării și rechizitoriului, potrivit procedurii canonice inițiale.

Prin urmare, recursul reprezintă o cale extraordinară de atac, menit să repare ilegalitățile și să pună în aplicare controlul judiciar, fiind un mijloc procedural prin care recurentul contestă o decizie judecătorească emisă de o instanță de gradul I, în momentul în care decizia pronunțată nu satisface exigențele și nu garantează respectarea dreptului subiectiv al persoanei, având și un rol subsidiar în uniformizarea jurisprudenței.

Hotărârea pronunțată în urma verificării și judecării instanțelor de control judiciar și canonic, este definitivă și executorie, iar în baza principiului canonic al autonomiei Bisericii și a principiului constituțional al autonomiei cultelor religioase, hotărârile Sfântului Sinod, ca autoritate canonică disciplinară și de judecată centrală a membrilor săi în ultimă instanță, sunt inatacabile în fața instanțelor de judecată civile⁷², care au necompetență absolută în materie de disciplină canonicobisericească, au caracter obligatoriu în Patriarhia Română și au valabilitate în Ortodoxia canonică universală⁷³. De asemenea, art. 158, alin. 3 din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române statuează faptul că hotărârile instanțelor superioare de judecată bisericească (Consistoriul mitropolitan, Consistoriul mitropolitan monahal, Consistoriul Superior Bisericesc și Consistoriul Superior Bisericesc Monahal) au caracter obligatoriu în toate eparhiile Bisericii Ortodoxe Române. Însă, potrivit principiului autonomiei eparhiale, în situația în care o astfel de hotărâre nu este acceptată în eparhia din care provine clericul sancționat în prima instanță, chiriarhul locului este îndatorat să prezinte, în scris, motivele acestui refuz, în fața Sinodului mitropolitan pentru cazurile de depunere din treaptă și în fața Sfântului Sinod pentru cazurile de caterisire, care vor stabili modalitățile de aplicare sau punere în executare a hotărârii instanței de judecată bisericească. Acest fapt pune față în față două instituții canonic-juridice esențiale, autonomia eparhială și dreptul de devoluțiune, situație ce pendulează între conflictul jurisdicțional și ascultarea canonică, problemă ce poate fi rezolvată pe cale amiabilă, prin dialog, mediere, comuniune și coresponsabilitate sinodală, prin fundamentarea și argumentarea atitudinii părților, sau pe cale administrativ-disciplinară, prin soluție definitivă edictată de către autoritatea canonică competentă (Sinodul mitropolitan sau Sfântul Sinod, după caz), după judecarea lor, la nevoie, în Consistoriile arhieresti Prim și/sau Ultim.

⁷² Art. 162, alin. 5 din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, republicat.

⁷³ *Regulamentul autorităților canonice disciplinare și al instanțelor de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române*, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2015, p. 11.

Însă, atât în procesul civil, cât și în cel bisericesc, hotărârile instanței de casare, rămase definitive, pot fi atacate pe cale extraordinară, prin revizuire pentru hotărârile bisericești, iar pentru cele civile, prin revizuire și/sau contestație în anulare.

Chiar dacă, *revizuirea* nu pune problema unui control judiciar în procesul civil, ci a unei noi judecăți, bazată pe noi elemente de fapt, nereținute sau neștiute în judecarea inițială a fondului, totuși revizuirea se întemeiază pe împrejurări de natură a ruina credibilitatea probelor administrate ori pe mijloace necinstite folosite de partea câștigătoare, respectiv pe cauze ce au determinat o eroare involuntară a judecătorului asupra chestiunilor de fapt⁷⁴, astfel încât, în lumina noilor împrejurări sau dovezi se impune retractarea hotărârii viciate. În justiția bisericească revizuirea reprezintă un remediu procesual pentru înlăturarea unor împrejurări și disfuncționalități care au dus la pronunțarea unei hotărâri viciate în substanța sa. Prin revizuire se acordă posibilitatea retractării unei hotărâri judecătorești definitive și puse în executare, care se dovedește a fi greșită în raport cu împrejurări de fapt survenite după pronunțarea acesteia sau necunoscute în momentul judecării cauzei, ceea ce pune în practică dreptul de devoluțiune, prin controlul și verificarea hotărârii atacate.

5. Concluzii

Remediile împotriva hotărârilor judecătorești netemeinice și nelegale sunt mijloace prevăzute de lege prin statul de drept sau de normele canonice prevăzute în Statutul de organizare și funcționare al Bisericii Ortodoxe Române, în baza cărora persoanele desemnate de legiuitor sau de autoritatea canonică, promovează un control judiciar-canonic în care se verifică hotărârile pronunțate de o instanță inferioară în vederea desființării acelor hotărâri care conțin erori de fapt și de drept și înlocuirea lor cu hotărâri judecătorești, conform legii și adevărului judiciar. Remediile împotriva hotărârilor judecătorești, atât ordinare, cât și extraordinare, se bazează pe necesitatea controlului activității instanțelor de judecată. În urma exercitării controlului judiciar, pot fi evitate eventuale erori în procesul juridic, fie în ceea ce privește stabilirea faptelor, fie în ceea ce privește aplicarea legii. Însă, prin toate hotărârile edicate și pronunțate, instanța de control judiciar, indiferent de gradul jurisdicțional, trebuie să respecte principiul de sorginte pretoriană „*non reformatio in pejus*”, potrivit căruia, judecătorii de apel nu pot agrava situația apelantului în apelul său unic. Hotărârea atacată, dacă este cazul, poate fi reformată numai în favoarea (in melius) și nicidecum în defavoarea (in peius) acelei părți. Astfel, apelantului nu i se poate crea în propria cale de atac o situație mai rea decât aceea din hotărârea atacată, în afară de cazul în care el consimte expres la aceasta. Și Decizia ICCJ nr. 881 din 15 aprilie 2021, a Secției I Civile, prevede ca hotărârea atacată să poată fi schimbată numai în favoarea părții care a exercitat apelul.

⁷⁴ M. Fodor, *Drept procesual civil*, vol. II, ediția a II-a, Ed. Universul Juridic, București, 2009, p. 518.

Așadar, căile de atac sunt indispensabile în orice sistem procesual modern, civil sau canonic, pentru remedierea greșelilor ținând de judecata fondului cauzei, a procesului, ori de încălcarea unor norme de ordin procedural. Căile de atac au menirea de a deschide calea controlului judiciar sau canonic (prin exercitarea dreptului de devoluțiune al autorității canonice competente) asupra legalității și temeiniciei unei sentințe judecătorești a unei instanțe inferioare ori a unei autorități canonice de rang inferior. Efectul devolutiv se realizează prin intermediul căilor de atac, cauza fiind transmisă de la instanța a cărei hotărâre a fost atacată (*iudex a quo*) instanței de control judiciar (*iudex ad quem*), aceasta fiind împuternicită să realizeze o verificare a hotărârii atacate. Spre deosebire de căile ordinare de atac, care cunosc o devoluțiune integrală a cauzei, transmițând instanței de control judiciar întregul complex de chestiuni de fapt și de drept pe care le comportă, în cazul căilor extraordinare devoluțiunea cauzei este parțială, circumscrisă unor motive aprioric stabilite de lege. Sesizarea instanței de control judiciar reprezintă o manifestare de voință facultativă a titularului căii de atac, de aceea, devoluțiunea cauzei este limitată, sub un prim aspect, la persoana care a declarat calea de atac și la persoana la care se referă calea de atac și numai în raport cu calitatea pe care recurentul o are în proces.

DIMENSIUNI POLITICO-JURIDICE ALE ACȚIUNII INTERNAȚIONALE A UNIUNII EUROPENE PRIVIND PROTECȚIA MEDIULUI ȘI COMBATEREA SCHIMBĂRII CLIMATICE

*Drd. Mircea M. DUȚU-BUZURA**

Abstract: *The inclusion of the environment in the constitutive treaties by the Single European Act (1986) also meant the explicit provision, for the first time, of external European competences in the matter; thus, the Community could ensure “the promotion, on an international level, of measures designed to deal with regional or global environmental problems”. This competence will be strengthened and extended by the Treaty of Lisbon (2009) to the issue of climate change presented as an „existential threat to humanity”. Out of a concern for soft power and through an exemplary effort, the EU promotes on this legal basis in its external relations with different partners the demands of combating climate change, the objectives of preserving biodiversity, those of the degradation of the marine environment or specific regional cooperation. In this context, innovative tools are used to reveal global environmental challenges and to take into account the needs of ecological transition, such as the carbon adjustment mechanism at borders or new climate clauses inserted in trade agreements in which climate conditionality is present. Such approaches show us how the Union understands how to use legal innovation to favour developments towards sustainable development models, with a vigorous ecoclimatic dimension. In addition to the direct concrete effects, related developments contribute to the consolidation and particularization of the specific international legal regime of climate change.*

Key words: *EU; foreign policy; Single European Act; climate diplomacy; soft power; climatic clauses; climatic conditionality; trade agreements; carbon border adjustment mechanism; the Green Pact; European climate law; climate security.*

Percepția și conștientizarea amplitudinii și gravității problemelor de mediu – poluarea generalizată, încălzirea globală, pierderea de biodiversitate, provocările energetice aferente, supraproducția și gestiunea deșeurilor ș.a. – s-au înscris de la început într-o abordare mondială și soluționare complexă, care îmbina acțiunea locală, concretă și colaborarea interstatală bilaterală, regională și internațională. Criza ecologică în multidimensionalitatea expresiilor sale a fost tratată sub invocarea urgenței, descrisă și înscrisă ca atare în „registrul temporal curent al producției juridice contemporane”¹.

* Doctorand, Școala Doctorală a Facultății de Drept a Universității din Craiova; mirceadb@yahoo.com

¹ F. Ost, *Le temps du droit*, Editions Odile Jacob, Paris, 1999, p. 283.

Ea a cunoscut primele reacții politico-juridice pertinente începând mai ales din 1972, când s-a organizat și desfășurat conferința de la Stockholm privind mediul uman, context în care preocuparea ecologică s-a înscris și în registrul oficial european, sub forma imperativului recunoașterii și asumării responsabilității protecției mediului la nivelul construcției continentale și cu o abordare colectivă. Competențele comunitare în materie aveau să apară odată cu Actul Unic European (1987) inserate într-un nou capitol dedicat exclusiv mediului, care prevedea în mod explicit, pentru prima dată, atribuții europene externe în domeniu; Comunitatea putea să acționeze pentru a asigura „promovarea pe plan internațional de măsuri destinate să facă față problemelor generale ori planetare de mediu”. Această competență a Uniunii va fi întărită și extinsă prin tratatul de la Lisabona (2009) la chestiunea acțiunii pentru combaterea schimbării climatice, aceasta fiind prezentată ca „o amenințare existențială pentru umanitate”. Urgența va deveni denominatorul comun al acțiunilor prefigurate în inițiativele și instrumentele adoptate de UE într-un demers de ecologizare a politicilor sale, mizele ecoclimatice fiind „luate în serios” și tratate ca atare. Astfel, *Pactul verde pentru Europa* (2019) califică provocările climatice și cele legate de mediu ca urgente și subliniază faptul că misiunea majoră de a le releva și rezolva incumbă generației noastre. De asemenea, printre numeroasele texte de referință se înscriu cu prioritate Strategia UE în favoarea biodiversității la orizontul 2030 care insistă asupra urgenței de acționat și în special a celei de a proteja și restaura natura, strategia de adaptare și reziliență la efectele schimbărilor climatice etc.

În mod evident, UE și-a asumat o prioritate din perceperea și angajarea în soluționarea crizelor ecologică și climatică și preocuparea promovării dezvoltării durabile, inclusiv din perspectiva relațiilor sale exterioare cu diferiții săi parteneri. Pe lângă adoptarea și aplicarea evolutive de politici și reglementări pertinente, care au condus la prefigurarea unui cadru colectiv unional-european intern de combatere a schimbării climatice, s-a structurat și un viguros demers de „export” al modelului ecoclimatic de acțiune propriu, într-un efort de exemplaritate, apărare și afirmare a acestuia. Rezultatele obținute în acest sens s-au exprimat formal printr-o serie de documente politico-juridice pertinente care a configurat un cadru normativ și instituțional reprezentativ și adecvat într-o ecuație de interacțiuni de integrare și cooperare originală, în plină afirmare.

Considerații introductive

Chiar dacă protecția climei nu a fost decât recent înscrisă ca atare în ordinea juridică unional-europeană, dreptul UE în materie are deja propria sa istorie, și-a constituit baze solide și se află în plină dezvoltare. Desprinderea și afirmarea unei dimensiuni climatice, deopotrivă în privința politicilor cât și a dreptului mediului în context unional-european, constituie rezultatul evoluției progresive a acestora din urmă, mai degrabă decât o ruptură ori o extensie radicală și răspunde necesității de a marca puternice proximități, chiar de a completa osmoza între ceea ce ar putea apărea la prima vedere, dar în cele din urmă fără temeii, ca domenii diferite. Strict analizând

și tot așa concluzionând, nu există o politică autonomă a climei în cadrul instituțional al Uniunii și, pe cale de consecință, nicio bază juridică specifică pentru intervenția legislatorului unional-european în privința sa. Dreptul climei este, din acest punct de vedere, un aspect al dreptului mediului, precum toate celelalte politici și acțiuni ale UE conform principiului integrării, în pofida avântului extraordinar din ultima perioadă și a unei evidente tendințe de autonomizare². Printre aceste evoluții s-au numărat, în primul rând, emergența politicii energiei și alte politici sectoriale cu puternice accente ecoclimatice. În acest cadru s-a trecut rapid de la o metodă monistă de integrare a regimului climatic internațional [inaugurat de Convenția-cadru privind schimbările climatice din 1992, continuat prin Protocolul de la Kyoto (1997), Acordul de la Copenhaga (2009) și actualizat prin Acordul de la Paris din 2015], la construcția unei guvernante climatice mondiale eficiente grație „diplomației verzi”, efectele transformatoare asupra competențelor exterioare ale UE decurgând din măsurile intense de „neutralitate climatică” interne și prin declanșarea Pactului verde (Green Deal, 2019) ca element determinant, de diversele politici bilaterale și multilaterale ale UE, completate, în termeni concreți și în plan substanțial, prin emergența unei condiționalități climatice³. Așa cum s-a remarcat în literatura de specialitate, încă de la începuturi Comunitatea s-a aflat dintotdeauna în avanposturile luptei împotriva schimbărilor climatice aprobând atât Convenția-cadru din 1998, cât și Protocolul de la Kyoto din 1997 și adoptând primele măsuri de aplicare ale acestora chiar înainte de intrarea lor în vigoare, prefigurate printr-un program european privind schimbarea climatică⁴. Poziționarea sa de leadership mondial avea să cunoască un punct culminant prin implicarea în negocierea și adoptarea Acordului de la Paris (2015) și apoi în aplicarea și difuzarea obiectivelor sale în spațiul internațional. Într-adevăr, această „politică de exemplaritate” a vizat, deopotrivă, generarea unei emulații interioare și a unui efect de antrenare a țărilor terțe în acțiunea ecoclimatică, soldându-se cu o semnificativă producție normativă și instituțională și asumarea unui statut de lider mondial în materie⁵.

Uniunea Europeană a devenit și s-a manifestat ca un contributor important la acțiunea globală de combatere a schimbării climatice grație unei baze juridice adecvate, rezultată în urma unor amendamente progresive aduse tratatelor fondatoare, susținute sau precedate de jurisprudența CJUE, care i-au permis să dobândească noi competențe și să forjeze inedite instrumente de demers juridico-politic, precum și mai ales să adopte și să promoveze susținut dimensiunea lor externă. Odată cu Tratatul de la

² A se vedea pe larg M. Duțu, *Dreptul climei. Regimul juridic al combaterii și atenuării încălzirii globale și adaptării la efectele schimbărilor climatice*, Editura Universul Juridic, București, 2021.

³ F. Ippolito, *La contribution de l'Union européenne à la lutte internationale contre le changement climatique*, în „Revue de l'Union Européenne” nr. 667/aprilie 2023, p. 198 și urm.

⁴ Communication concernant les politiques et mesures proposées par l'UE pour réduire les émissions de à gas effets de serre, vers un programme européen sur le changement climatique (PECC), COM (2000) 88 final.

⁵ Patrick Thieffry, *Manuel de droit européen de l'environnement et du climat*, 3e édition, Editions Bruylant, Bruxelles, 2021, p. 15 și urm.

Lisabona (2009) s-a realizat o evidentă consolidare a capacității de acțiune a UE în plan extern prin introducerea unei legături explicite între politicile de dezvoltare durabilă și relațiile exterioare ale Uniunii Europene, realizată în acest sens prin integrarea acțiunii de combatere a schimbării climatice (cuprinzând măsurile de atenuare, care acționează împotriva cauzelor accentuării efectului de seră, precum și pe acela de adaptare care vizează a anticipa ori a se proteja de consecințele schimbărilor climei), printre obiectivele sectoriale ale activității internaționale a UE. Astfel, prevederile art. 191 par. 1 al Tratatului privind Funcționarea UE (TFUE) consacră „promovarea, pe plan internațional, a măsurilor destinate a face față problemelor regionale ori planetare de mediu și în special lupta contra schimbării climatice”. În pofida asumării exprese relativ recente a obiectivului protecției climei, perceperea și promovarea mult mai timpurii ale principiului protecției mediului în „mecanica” comunitară, începând îndeosebi cu adoptarea Actului Unic European (1987), a permis construirea, treptată dar solidă, a fundamentelor juridico-instituționale de luare în considerare și exprimare specifică a mizelor globale de securitate ecologică în general, și în cele din urmă și prioritar pe cele aferente provocării ecoclimatice. Potrivit naturii sale juridice UE a recurs inițial la metode moniste de integrare a regimului juridic internațional al climei, stabilit în special în cadru onusian în dreptul comunitar al mediului, începând cu aprobarea de către UE a Convenției-cadru privind schimbările climatice (1992), al cărei obiectiv ultim e stabilizarea concentrațiilor de gaze cu efect de seră (GES) în atmosferă la un nivel care să împiedice orice perturbare antropică periculoasă a sistemului climatic planetar, la nivel multilateral. Era vorba de un moment fondator, caracterizat în mod egal prin constituirea unei noi viziuni asupra dezvoltării, cea durabilă, pe calea încorporării în semnificațiile sale a protecției mediului și a pilonului social, exprimată prin Declarația de la Rio și celelalte hotărâri ale Summit-ului Terrei din 1992 și prin recunoașterea juridică a două noi probleme ecologice globale, prin încheierea unor convenții-cadru, cea a biodiversității și, respectiv, a combaterii schimbărilor climatice. În această ultimă privință convenția specială din 1992 încorporează în textul său o strategie evolutivă de abordare și rezolvare a problemei, și totodată prefigura emergența unui drept al schimbării climatice cu o puternică vocație de reproducție în plan regional, național și local⁶. O atare metodă monistă de asimilare a exigențelor instrumentelor internaționale pertinente a fost însoțită și completată cu asumarea unui rol de lider mondial în acest domeniu, impulsionându-se prin manifestările sale politico-juridice construcția unei guvernante climatice globale eficiente, influențând, totodată, acțiunea climatică

⁶ A se vedea: Olivier Dupéré, *Une introduction: brèves réflexions générales sur le portie de la Convention-cadre des Nations Unies sur les changements climatiques*, în C. Pomart, O. Dupéré (dir.), „Changements climatiques, dérèglements juridiques ?”, Institut Francophone pour la Justice et la Démocratie, Paris, 2023; Mircea M. Duțu-Buzura, *Convenția-cadru privind schimbările climatice, document major al dreptului internațional al mediului*, „Studii și Cercetări Juridice” nr. 4/2022, p. 507 și urm. Articolul valorifică datele și informațiile pertinente prezentate în cele două numere speciale – 667 și 668/2023 – ale „Revue de l’Union européenne” consacrate temei „Action internationale de l’Union européenne face aux nouvelles urgences écologique”.

internațională prin măsurile sale interioare. De asemenea, în acest mod s-a stimulat transformarea competențelor sale externe prin recurgerea din ce în ce mai intens la diplomația verde, în varianta sa ecoclimatică. În aceeași perspectivă integratoare s-a căutat exprimarea aportului său conceptual într-o contribuție operațională la nivelul acțiunii sale externe, prin intermediul inițierii și promovării unui pact verde în 2019 (însoțit de un pact pentru climă, în 2020) ca elemente determinante al mărcii unional-europene pentru parteneriatele internaționale în materie, ceea ce se exprimă prin-o evoluție a integrării acțiunii de combatere a încălzirii globale în diferite politici bilaterale și multilaterale ale UE și afirmarea, în acest context, a unei condiționalități climatice, într-o abordare cu accente integratoare tot mai pronunțate.

1. Legitimitatea normativă a demersului unional-european în materie climatică

Înainte de intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona (1 decembrie 2009) acțiunea Comunității era fondată pe o competență externă implicită, întemeindu-se pe prevederile art. 175 §1 din Tratatul CE de instituire a Comunității Europene (devenit art. 192 §1 din TFUE) ca bază juridică pentru încheierea Convenției-cadru privind schimbările climatice din 1992. În fapt, la momentul în care tratatul respectiv a fost negociat și încheiat (1989–1992) nu existau reguli comune pe care să se întemeieze o competență externă implicită în virtutea jurisprudenței AETR⁷. Singurele reguli previzibile de acest gen în domeniu erau cele propuse într-un proiect de directivă privind taxarea emisiilor de CO₂, dar documentul respectiv nu avea să fie adoptat niciodată. La rândul său, jurisprudența CJCE rezultată din avizul 1/76⁸ nu era aplicabilă întrucât, în epoca negocierii Convenției-cadru, lupta împotriva schimbării climatice nu putea fi considerată ca un „obiectiv specific” în sistemul intern al Comunității. În consecință, ținând seama de scopurile și conținutul său, Convenția-cadru din 1992 era considerată în mod necesar ca un acord mixt, în sensul că atât Comunitatea Europeană, cât și statele membre posedau fiecare competențe în unele domenii vizate prin textul internațional. Cu toate acestea și în atare condiții, UE a reușit să întărească solidaritatea în politica internațională și să promoveze „pragmatismul de principiu” în politica privind clima, așa încât să devină un vector de accelerare a negocierilor pertinente în perioada ce a urmat și care au culminat cu adoptarea Acordului de la Paris din decembrie 2015. În acest context e de remarcat, în special, faptul că Uniunea a abordat Protocolul de la Kyoto (1997)⁹ ca o entitate unică asumându-și un angajament colectiv de reducere cu 8% a emisiilor de GES în perioada de referință 2008–2012 pe lângă cele ale fiecărui stat membru, pe care avea

⁷ CJCE, hotărârea din 31 martie 1971, cauza 22-70 Commission c/Conseil. Accord européen sur les transports routiers, ECLI:EU:C:1971-32.

⁸ CJCE, hotărârea din 26 aprilie 1977, avis 1/76 sur le projet d'accord relatif à l'institution d'un Fond européenne d'immobilisation de la navigation intérieure, ECR 1977-00741, EU:C:1977-63.

⁹ A.-S. Tabau, *La mise en œuvre du protocole de la Kyoto en Europe: interactions de contrôles international et communautaire*, Editions Bruylant, Bruxelles, 2011.

să-l îndeplinească recurgând la utilizarea mecanismelor de flexibilitate și de dezvoltare curată. Acest acord, dincolo de confirmarea unei ambiții clare și ireversibile spre o economie globală fără carbon, consolida în special obiectivul promovat de UE, de menținere a creșterii temperaturilor sub nivelul de 2°C și de sporire a eforturilor care să permită limitarea acestui obiectiv chiar la 1,5°C; se adăuga, de asemenea, o țintă specifică pentru a se asigura scăderea emisiilor globale și atingerea mai repede a neutralității emisiilor de GES în a doua jumătate a secolului al XXI-lea. La acea perioadă Uniunea se angaja pentru un obiectiv colectiv de reducere a emisiilor, în pofida dificultății de a ajunge la o decizie privind „repartiția sarcinilor” între statele membre, determinată de variația considerabilă a situației în materie de emisii (niveluri precedente, actuale și viitoare) de la un stat membru la altul și, în consecință, a măsurilor de acțiune preconizate. Dar, dovedindu-se a fi un model de „exemplaritate”, ea va fi primul actor economic major, „organizație regională de integrare economică” care va propune, în cadrul COP 21 de la Paris din 2015, cea mai ambițioasă contribuție în vederea reducerii emisiilor, o reducere cu cel puțin 40% la orizontul 2030 în raport cu nivelurile din 1990. Ea a manifestat, de asemenea, ambiția de a atinge neutralitatea carbon în 2050. Bruxelles-ul a urmat în mod constant această orientare, adoptând în cadrul intern măsuri intracomunitare „vitrină”¹⁰ care au culminat cu regulamentul UE nr. 2021/1119 al Parlamentului European și Consiliului din 30 iunie 2021 de instituire a cadrului pentru realizarea neutralității climatice (Legea europeană a climei), Pactul verde pentru Europa¹¹ și pachetul „Fit for 55” care vizează revizuirea și reasamblarea legislației unional-europene în materie de climă, energie și transporturi, precum și stabilirea de noi inițiative legislative și mai ambițioase pentru a ajunge la neutralitatea climatică până în 2050. Din această perspectivă, s-a pregătit un „val” de proiecte reglementare „verzi” vizând atingerea obiectivelor climatice ale UE, ceea ce confirmă angajarea sa în combaterea schimbării climatice inclusiv ca motor al multilateralismului și ca lider pentru a răspunde provocărilor ecoclimatice planetare și în special în combaterea încălzirii globale. Atari poziționări sunt conforme prevederilor art. 218 §1 din TFUE privind competența de a încheia acorduri între Uniune și una sau mai multe țări terțe sau organizații internaționale și art. 21 §2 lit. h) din TUE care stipulează că Uniunea trebuie să „promoveze un sistem internațional fondat pe o cooperare internațională mai puternică și pe o bună guvernare globală”. Mai mult decât atât, chiar dacă nu e vorba de reglementări exprese și suficiente în această privință, s-a apreciat că criteriul necesității, dezvoltat în jurisprudența CJUE și în special în avizul 1/76, ar putea fi invocat și la încheierea acordurilor climatice, în sensul că, în fapt, obiectivul nu poate fi urmărit și acțiunile interne nu pot fi eficiente fără un angajament și al altor țări terțe.

¹⁰ S. Schunz, *Beyond leadership by example: towards a flexible European Union foreign climate policy*, Working Paper 8, German Institute for International and Security Affairs, 2011/1, ianuarie 2011, p. 6.

¹¹ Communication de la Commission, *Le Pacte vert pour l'Europe*, COM/2019/640 final, 11 decembrie 2019.

Așadar, într-o interpretare sistematică a textelor unional-europene pertinente potrivit tratatului, Uniunea trebuie să urmărească promovarea „pe plan internațional” a luptei contra schimbării climatice, și pentru aceasta poate coopera cu țările terțe și organizațiile internaționale competente. De altfel, principalele tratate în materie climatică au fost semnate de Comunitatea Europeană apoi de Uniunea Europeană, iar după 2009 fac parte integrantă din ordinea juridică a Uniunii. Și textele UE sunt direct dedicate punerii lor în aplicare. În același timp, raporturile reciproce nu exprimă numai aplicarea de către dreptul UE a dreptului internațional pertinent, ci și, în mod invers, „efectele de antrenament” ale dreptului unional-european asupra celui internațional. În materie de climă această situație e cu atât mai evidentă cu cât, de foarte devreme, Uniunea a dorit să exercite un leadership în negocierile internaționale aferente și a urmat o politică de exemplaritate, chiar dacă succesul nu a fost întotdeauna asigurat¹². Astfel, chiar înainte de negocierea Convenției-cadru din 1992, din 1990 Comunitatea și-a exprimat voința de a-și stabili obiective cifrate obligatorii de reducere și aceasta, în mod clar, în scopul de a presa în acest sens în cadrul negocierilor climatice în curs. Apoi, Comunitatea s-a angajat să-și reducă emisiile cu 8% în raport cu nivelurile din 1990, ceea ce era superior a 5,6% cerute de Protocolul de la Kyoto. La rândul său, Uniunea a continuat această politică de exemplaritate prevăzând o reducere cu 20% a emisiilor până în 2020 și aceasta fără a prejudicia rezultatele negocierilor internaționale și mai mult a le și influența. Această căutare de exemplaritate nu privește numai nivelurile de ambiție, ci și mijloacele pe care Uniunea le aplică spre a le atinge. Așa se face, de exemplu, că în preajma Conferinței de la Copenhaga din decembrie 2009, directiva 2003/87 stabilea o piață carbon ce a fost considerată de unii ca un „prototip” interesant pentru a gândi un acord internațional pentru perioada post-Kyoto (2012) și în special crearea unui sistem multilateral de schimb de cote de emisie de gaze cu efect de seră¹³.

2. Diplomația de mediu și climatică – promotor al neutralității carbon

Un loc important a revenit în acțiunea exterioară a UE și afirmarea contribuției sale la dezvoltare cadrului juridic pertinent, diplomației de mediu, care privilegiază formulele juridice suple și deschise, în scopul de a oferi un discurs instituțional care se vrea prospectiv și apt să orienteze o politică bilaterală și multilaterală menită să promoveze o dezvoltare durabilă, evolutivă¹⁴. Concluziile adoptate de Consiliul UE la 9 martie 2023 privind întărirea diplomației climatice și energetice a Uniunii în acest deceniu critic vizează intensificarea și adaptarea colaborării pertinente cu toți partenerii săi internaționali, pentru a răspunde obiectivelor de mediu, acordându-se

¹² S. Obertur, *Where to go from Paris? The European Union in climate geopolitics*, în „Global affairs”, 2016, p. 3.

¹³ D. Ellerman, *The EU's Emissions Trading Scheme: a proto-type global system?*, EUI Working Papers, 2009/02, Robert Schuman Center for Advanced Studies, 2009/02.

¹⁴ Y. Petit, *L'Union européenne et la lutte contre le changement climatique: une diplomatie au service d'un leadership?*, Civitas Europa, vol. 45, nr. 2, 2020, p. 353.

prioritate abordării multilaterale spre a face față mizelor globale ecoclimatice, în contexte specifice și conjuncturi concrete¹⁵. Reafirmând poziția potrivit căreia diplomația climatică și energetică a UE reprezintă o componentă esențială a politicii externe a acesteia, documentul subliniază determinarea Uniunii de a dialoga și colabora cu partenerii din întreaga lume în special în scopul: de a pune în operă Acordul de la Paris din 2015, a limita creșterea temperaturii medii globale la 1,5°C în raport cu nivelurile preindustriale, a ajuta țările cele mai vulnerabile să se adapteze la efectele schimbării climatice și de a spori finanțarea colectivă a acțiunii climatice. Se reafirmă, de asemenea, angajamentul politicii exterioare a UE în materie de energie de a susține, intensifica și accelera tranziția energetică în curs la nivel mondial, ceea ce constituie un element esențial în vederea parvenirii la neutralitatea climatică.

Suplețea normativă reclamă, în principiu, din partea guvernelor o angajare într-un demers ecoclimatic, așa încât divergențele dintre statele membre în negocierile internaționale să se armonizeze, ceea ce provoacă un anumit recul al normei substanțiale în profitul reglementărilor de *soft law*. Totuși, această evoluție a dreptului UE al mediului și climatei, mergând de la un drept pozitiv cu conotații coercitive spre o abordare holistică și integrată a crizei ecologice sub cuvertura unui concept mai larg de justiție climatică, a condus la o acțiune politică și juridică destul de coerentă care pune Pactul Verde și Pactul pentru climă cu particularitățile lor în centrul parteneriatului internațional promovat de UE ca o reflecție a unei abordări globale consfințite prin Acordul de la Paris din 2015. Aceasta se exprimă mai ales prin evoluția programelor de acțiune generală pentru mediu care au succedat după 1973, în scopul de a orienta elaborarea și coordonarea politicii de mediu a UE și de a defini un cadru de acțiune în domeniul mediului și al climatei. Așa se face că cel de-al 7-lea program de acțiune avea să anticipeze programul de dezvoltare durabilă la orizontul 2030 al ONU permițând astfel Uniunii să vorbească pe o singură voce la nivel mondial în privința chestiunilor climatice și de mediu¹⁶. Chiar dacă conținutul său rămâne mai ales unul politic și mai puțin evident juridic și operațional, cu angajamente ce nu sunt formulate dincolo de enunțul obiectivelor urmărite, accentul fiind pus pe o perspectivă pe termen lung pentru 2050. Trei teme cardinale erau definite, respectiv: protecția naturii, creșterea decarbonată, precum și reducerea riscurilor privind sănătatea și bunăstarea umană, acestea valorificând abordările ecosistemice ale atenuării schimbării climatice și adaptării la efectele sale, în perspectiva unei intensificări a parteneriatelor strategice și de integrare a dimensiunilor de mediu și climă în politicile comerciale și de dezvoltare. La rândul său, cel de-al 8-lea Program de acțiune insistă asupra cerinței de a se face

¹⁵ Council conclusions on Climate and Energy Diplomacy. „Bolstering EU climate and energy diplomacy in a critical decade”, Brussels, 9 March 2023, 7248/23.

¹⁶ Décis no. 1386/2013 UE du Parlement européen et du Conseil, 20 nov. 2013, relative à un programme d'action général de l'Union pour l'environnement à l'horizon 2020; E. Chevalier, *Le 7e programme d'action pour l'environnement de l'Union européenne „Bien vivre dans les limites de notre planète”: un modèle européen en quête de légitimité*, RJE, 2015, p. 296.

Uniunea mai rezilientă la șocurile viitorului prin intermediul unei cooperări consolidate cu țările terțe, garantându-se, totodată, o coerență între toate politicile interioare și exterioare ale sale; documentul a înscris, de asemenea, probleme de adaptare în cadrul politicii de extindere a politicii europene de vecinătate¹⁷. Tot așa, Programul în materie de mediu adoptat pentru Balcanii occidentali înscrie acțiunea în favoarea climei prin decarbonizare, energie și mobilitate, o economie circulară, protecția biodiversității, lupta contra poluării aerului, apei și solului și sistemele alimentare și zonele rurale durabile¹⁸. Un larg consens se degajă asupra faptului că tarificarea carbonului va fi un instrument important pentru atingerea obiectivelor climatice; includerea rapidă a Balcanilor occidentali în sistemul de schimb de cote de emisii apare, în consecință, drept un mijloc esențial pentru a facilita tranziția către neutralitatea climatică, așa încât se impune sprijinirea partenerilor să-și elaboreze și aplice planuri de reziliență climatică pentru rețelele lor de transporturi naționale și de mobilitate în general.

În contextul politicii de vecinătate – care distinge între „vecinii de la est”, constituiți din state rezultate din prăbușirea Uniunii Sovietice și „vecinii din sud”, categorie compusă din țări membre mediteraneene – Uniunea a insistat, de asemenea, asupra stabilirii unui angajament comun de a crește durabilitatea și a îmbunătăți reziliența de mediu și climatică; la aceasta s-a adăugat, în același fel, un „coș” privind cooperarea de mediu cu țările din sud, pentru o tranziție verde, care cuprinde o reziliență climatică, energetică și de mediu, o consolidare a acțiunilor în materie de adaptare și de preferințe față de soluțiile fondate pe natură și capacitățile de gestionare a riscurilor investițiilor în realizarea măsurilor preventive. Totodată, în Strategia globală pentru Africa (2020), chiar dacă Pactul verde nu este menționat expres decât o singură dată, modelul de dezvoltare invocat la baza parteneriatului trebuie să se înscrie într-un tipar de creștere verde, așa încât obiectivul global al „unei tranziții verzi și de acces la energie” este menit să permită țărilor africane să urmeze o „trajectorie de creștere verde, sobră în carbon și rezilientă față de schimbarea climatică”. Aceasta înseamnă, în mod concret, evitarea „închiderii” în folosirea de tehnologii ineficiente și cu puternică intensitate de carbon, orientarea investițiilor spre consolidarea capacităților științifice și de a rezista la noile investiții în centralele de cărbune și aceasta preferând, totodată, soluțiile fondate pe natură în materie de atenuare a schimbării climatice și de adaptare la efectele sale, precum și o cooperare pentru a stabili un sector de materii prime responsabil, cu tehnici de valorificare industrială curate și dotate cu norme de mediu și climatice ridicate. În plus, strategia anunță o susținere din partea UE a modelelor de „urbanizare inteligentă” (smart) pentru a lupta contra poluării. La fel, o propunere de parteneriat pentru agricultură a fost formulată în același temei global și spre a promova ideea că acordurile comerciale trebuie să fie utilizate ca o oportunitate pentru susținerea sistemelor

¹⁷ Décis UE no. 2022/591 du Parlement européen et du Conseil, 12 avr. 2022 relative à un programme d’action général de l’Union pour l’environnement à l’horizon 2030 (8e PAE).

¹⁸ Communication de la Commission: un plan économique et d’investissement pour les Balkans occidentaux. COM (2020) 641 final, 6 octobre 2020.

climatice durabile și „să joace un rol de prim plan în prefigurarea unui viitor neutru pentru climă”. În fine, legătura climă-securitate-energie, care era deja recunoscută de mai mult timp, avea să fie în cele din urmă integrată în 2021, de această dată pe deplin ca și chestiune strategică și mai puțin ca o problemă particulară, așa cum se întâmplase anterior¹⁹.

3. Exprimarea exemplarității climatice interne în relațiile externe ale UE

Așa-numita diplomatie a Pactului verde, care vizează din punct de vedere conceptual cu prioritate a convinge celelalte părți să promoveze aceeași atitudine, este însoțită de o contribuție operațională a Uniunii care a integrat progresiv acțiunea contra schimbării climatice fie în relațiile sale bilaterale și multilaterale în mod transversal, fie prin intermediul unei condiționalități climatice. În privința primului aspect am asistat la o integrare evolutivă a luptei contra schimbării climatice în politicile sale bilaterale și multilaterale. Într-adevăr, teritoriul UE e deja afectat, și va fi din ce în ce mai mult, de manifestările dereglării climatice în afara frontierelor sale din cauza efectelor în cascadă și a celor induse asupra comerțului ori a migrărilor; astfel, reziliența climatică internațională devine atât o chestiune de solidaritate, cât și o miză de autonomie strategică în propriul interes al UE și în cel al statelor membre. Aceasta a condus Uniunea să poarte un dialog cu țările partenere, acordând prioritate țărilor vulnerabile la schimbarea climatică, precum și celor partenere, cele mai proactive în domeniu. Este un fel de model de dezvoltare ecoclimatică, economică, ecologică și societală deschisă spre obiectivele dezvoltării durabile (ODD) ale ONU care se dorește a fi operaționalizată în politicile bilaterale și multilaterale ale UE, ceea ce pune Pactul verde pentru Europa în centrul acțiunii exterioare a UE.

3.1. Politica de vecinătate și atuurile sale

Concepută ca o panoplie la instrumente strategice comune aceasta a permis Uniunii să-și diferențieze politica la fiecare partener în funcție de specificitățile proprii, sprijinindu-se pe acordurile juridice bilaterale, de parteneriat și de cooperare ori de asociere, precum și pe planuri de acțiune și prioritățile acordate în acest cadru. La început, aceste relații nu comportau obiective specifice privind încălzirea climatică; totuși, la un moment dat, în cadrul acordurilor de asociere euromediteraneene au fost abordate și aspecte de acest gen prin intermediul obiectivelor de cooperare, precum prevenirea deteriorării mediului, controlul poluării, protecția sănătății mediului și garanția unei utilizări raționale a resurselor naturale în vederea promovării dezvoltării durabile, aflate în strânsă legătură cu concilierea imperativelor dezvoltării economice și sociale cu cele de ocrotire a naturii, acordându-se o atenție specială în cadrul cooperării, celor mai defavorizate pături ale populației, mediului urban și protecției ecosistemelor, precum pădurilor tropicale. Această contribuție, chiar și indirectă,

¹⁹ Communication de la Commission, *Bâtir une Europe résiliente – La nouvelle stratégie de l’Union européenne pour l’adaptation au changement climatique*”, COM (2021) 82 final, 24 februarie 2021.

este departe de a fi neglijabilă întrucât a favorizat în mod evident schimbările în structurile sectoriale, în special prin reducerea industriilor manufacturiere, sporirea producției de energie provenite din surse renovabile (solară, eoliană) ori încurajarea comerțului cu bunuri de mediu, stimulându-se indirect ecologizarea economiei în aceste țări. După prima revizuire a Pactului verde pentru Europa în noiembrie 2015 și comunicarea Comisiei din 18 martie 2020 referitoare la viitoarea politică de parteneriat oriental, integrarea combaterii schimbării climatice s-a extins și s-a manifestat în mod explicit în noile instrumente de angajament bilateral încheiate pentru perioada 2017–2020, o acțiune climatică alături de o conservare, utilizare și gestiune durabilă a resurselor naturale, precum și un parteneriat pentru ecologie și un viitor durabil și rezilient²⁰.

O evoluție asemănătoare a caracterizat și un alt instrument de politică de vecinătate, respectiv acordurile de parteneriat și cooperare; de la începuturi schimbarea climatică s-a înscris în capitolele acestora consacrate mediului prin intermediul recunoașterii necesității unei cooperări privind lupta împotriva degradării mediului, inclusiv a evoluției climei globale, prin punerea la punct de strategii relative la problemele planetare și climatice. Această considerație de ordin general a devenit mai precisă odată cu renegocierea anumitor acorduri, precum cel încheiat cu Republica Kazahstan, în 2016 ori cu Armenia, în 2018, în cadrul cărora un întreg capitol a fost consacrat cooperării în domeniul schimbării climatice, specificându-se că acesta vizează inclusiv măsuri de adoptare, aplicare și difuzare de noi tehnologii cu slabe emisii de carbon, de adaptare sigure și durabile, desfășurându-se activități colective la nivel regional și internațional, în special în ceea ce privește acordurile multilaterale de mediu aplicabile părților. În acest context se cuvine remarcat și faptul că în acordul cu Armenia se afirmă voința părților de a pune în aplicare și a realiza obiectivele Convenției-cadru privind schimbările climatice din 1992, ale Protocolului de la Kyoto din 1998 și ale Acordului de la Paris din 2015.

3.2. Politica comercială și exigențele climatice

„Comerțul este exportarea normelor noastre sociale și de mediu”, afirma un înalt responsabil european²¹. Așadar, UE nu caută numai să-și vândă bunurile, ci să-și exporte „Bunul” poate cel mai de preț, cel puțin concepția sa prin intermediul valorilor ce o definesc. Este vorba de o filosofie de acțiune formulată sugestiv astfel de un specialist al domeniului: „Europa trebuie să fie un răspuns la globalizare, ea trebuie să permită să se facă la nivel continental ceea ce se face la nivel național, adică statul social, pentru a domestici piețele, fără a le distruge mecanismele”. Acum prioritară devine definitivarea și promovarea modelului său prefigurat prin Pactul verde pentru Europa (2019). În scopul prezervării modelului său Europa recurge fie la promovarea de mijloace specifice în cadrul cooperării multilaterale, fie la adoptarea

²⁰ *Recovery, resilience and reform: post 2020 Eastern Partnership priorities*, Bruxelles, SWD (2021) 186 final, 2 iulie 2021.

²¹ J.C. Juncker, *Discours sur l'état de l'Union*, speech/17/3165, 13 septembrie 2017.

de măsuri unilaterale²². Aceeași evoluție spre o recunoaștere treptată și constantă a „obiectivelor Convenției-cadru și ale protocolului său de la Kyoto”, o cooperare pentru „aplicarea Convenției-cadru, Protocolului de la Kyoto și Acordului de la Paris”, a „angajamentului părților la Acordul de la Paris” s-a înregistrat și în privința acordurilor comerciale, grație schimbării de paradigmă care a instituționalizat introducerea de capitole privind comerțul și dezvoltarea durabilă²³. Într-un orizont de timp și mai recent, acordul de comerț și de cooperare între Uniunea Europeană și Regatul Unit, de pildă, consideră că lupta contra schimbării climatice este una dintre temele aflate la bazele cooperării, cu același titlu ca democrația, statul de drept, drepturile omului și neproliferarea armelor de distrugere în masă; explicația acestei situații se întemeiază pe faptul că „schimbarea climatică reprezintă o amenințare existențială pentru umanitate”. În acest mod se acordă perspective punerii în aplicare, deopotrivă, a Convenției-cadru și a Acordului de la Paris pentru că, pentru prima dată într-un acord comercial e integrat obiectivul de neutralitate climatică până în 2050 pe baza angajamentelor reciproce pentru a nu se reduce nivelul de protecție ci, dimpotrivă, a căuta să-l ridice în cele urmă. Acest principiu al neregresiunii regulilor de protecție a climei a fost extins și la tarificarea carbonului. De asemenea, angajamentul de aplicare a Acordului de la Paris este prezent și în acordul privind investițiile, încheiat între UE și China, din 2020 (primul tratat care comportă o secțiune referitoare la dezvoltarea durabilă pentru Beijing). Pot fi citate, în acest sens, și alte documente de gen, precum acordul economic și comercial global (AECG) dintre Canada și Uniune care ia în calcul schimbarea climatică în măsura în care părțile la acord, în perspectiva orientării comerțului spre o economie mai durabilă și mai verde, sunt atente să faciliteze eliminarea obstacolelor la comerț ori investiții în ceea ce privește mărfurile și serviciile care prezintă un interes particular pentru atenuarea schimbării climatice, ceea ce privește mai ales sectorul energiilor renovabile.

Atunci când comitetul mixt, stabilit în virtutea acordului, a interpretat textul acestuia prin intermediul acordului din 2018, s-a recunoscut în mod special urgența necesității atingerii obiectivelor Acordului de la Paris; aceasta înseamnă că un investitor ar trebui să aștepte ca părțile contractante să adopte măsurile concepute și aplicate pentru a acționa contra schimbării climatice, și ca dispozițiile pertinente ale acordului să fie interpretate și aplicate de un tribunal ținând cont de angajamentele aferente Acordului de la Paris, într-un mod care să permită părților să urmeze politicile lor respective de atenuare și de adaptare la schimbarea climatică, în mod adecvat.

²² M. Ferry, *L'Union est devant un triple choix: sur sa nature, sur son rôle dans le monde et sur sa façon de procéder*, „Le Monde”, 16 iunie 2005.

²³ După 2006 UE și-a asumat ca obiectiv favorizarea dezvoltării durabile și o creștere inclusivă îmbogățind acordurile sale comerciale cu un capitol consacrat „comerțului și dezvoltării durabile”. Prima includere de asemenea prevederi a fost în acordul de parteneriat economic UE-Cariforum și acordul UE-Coreea de Sud intrat în vigoare în 2011. De atunci toate acordurile comerciale ale Uniunii cuprind un capitol privind comerțul și dezvoltarea durabilă. Communication de la Commission, *La force des partenariats commerciaux: ensemble pour un croissance économique verte et juste*, COM (2002) 409, 22 iunie 2002.

3.3. Politica de cooperare pentru dezvoltare

O traiectorie asemănătoare de „înverzire” și apoi de „climatizare” s-a înregistrat și în cazul cooperării pentru dezvoltare odată cu evoluțiile aplicării acordului de la Cotonou din 2000 care, inițial, integra mediul numai printre obiectivele generale ale parteneriatului, fără nicio integrare sectorială și nicio referință explicită de acest gen la angajamente multilaterale²⁴. Dacă revizuirea sa din 2005 nu a adus mari progrese, totuși schimbarea climatică a fost introdusă în mod specific printre chestiunile tematice ori transversale aferente articolului 20 revizuit în 2010; în același sens, art. 32A a fost consacrat integral problematicii climatice. În declarația din 2017 privind „noul consens european pentru dezvoltare”, lupta contra schimbărilor climatice, atașată „priorităților strategice”, e prezentată ca fiind drept centrală pentru pilonul „planetă”. Dar numai în textul acordului rezultat în urma negocierilor cu țările membre ale Organizației Statelor din Africa, Caraibe și Pacific (OEACP), încheiat la 15 aprilie 2021, avea să fie inserată mai întâi în preambul, în mod explicit, o referire la combaterea schimbării climatice, urmată apoi de menționarea sa printre obiectivele generale ale documentului și indicarea Acordului de la Paris ca un cadru ce orientează parteneriatul în materie. Noul acord consacră apoi întregul titlu V durabilității de mediu și schimbării climatice, recunoscându-se că degradarea mediului, utilizarea nedurabilă a resurselor naturale și schimbările climatice constituie o amenințare gravă pentru realizarea dezvoltării durabile și pune în pericol viața, calitatea vieții și mijloacele de subsistență ale generațiilor viitoare. De remarcat, în plus, că termenii parteneriatului devin mai constrângători, întrucât acordul prevede că „Părțile pun în mod efectiv în aplicare” Convenția-cadru și Acordul de la Paris. S-a convenit, de asemenea, să se adopte măsuri climatice pentru a trata adaptarea, atenuarea, precum și mijloace de aplicare și a le axa pe țările cele mai vulnerabile, în special micile state insulare în curs de dezvoltare, statele de coastă de mică altitudine, țările mai puțin avansate și țările în curs de dezvoltare enclavate. Natura transversală și sistematică a combaterii schimbării climatice este, deopotrivă, asumată și clarificată ca atare din moment ce e integrată și în sens sectorial atunci când e vorba de combaterea sărăciei, garantându-se securitatea alimentară, prevăzându-se că părțile încurajează acțiunile de adaptare la schimbarea și la variabilitatea climatică de-a lungul lanțurilor de valorificare a producției alimentare, domeniului științei, tehnologiei și cercetării, în politicile comerciale și de investiții, guvernarea oceanelor și conservarea biodiversității și lupta contra deșertificării și degradării solurilor; securitatea, în special în situații de fragilitate și cea a țărilor cele mai vulnerabile și cu considerarea schimbărilor climatice ca un multiplicator al amenințărilor, precum al celor legate de ridicarea nivelului mării și fenomenelor meteo extreme, cu grave implicații pentru pace și securitate ori, la fel, managementul catastrofelor naturale.

²⁴ Communication de la Commission, *Vers une réponse de l'UE aux situations de fragilité – D'engager pour le développement durable, la stabilité et la paix dans des environnements difficiles*, COM/2007/643 final; *Vision partagée, action commune; une Europe plus forte – Une stratégie globale pour la politique étrangère et de sécurité de l'Union européenne, 2016*; *Les conclusions sur la diplomatie climatique du Conseil des affaires étrangères*, 26 februarie 2018, 6125/2018.

3.4. *Politica externă și de securitate comună*

Politica externă și de securitate comună și-a adăugat dimensiunea securității climatice, și a găsit o primă expresie juridică în acordul post-Cotonou din 2021, dar în situația în care era prezentă deja din ce în ce mai frecvent și mai accentuat în retorica domeniului. Însă, pentru moment nu e vorba decât de sensibilizare, dialog și de colectare de date pentru a ajuta să se releve efectele politice și strategice importante ale schimbării climatice și elaborarea de principii relative la securitatea climatică, în principal în scopul de a consolida obiectivele de reducere a emisiilor de gaze cu efect de seră. Atenuarea impactului climei asupra conflictelor a fost prezentată ca o contribuție importantă la acțiunea împotriva factorilor de conflict și de instabilitate legată de climă. Totuși, obiectivul pare a fi mai degrabă acela de a ajuta la favorizarea condițiilor sociale și economice capabile să contrabalanseze dinamica conflictelor și tensiunilor sociale în relație cu stresul climatic. În plus, la rândul-i, „Busola strategică”²⁵, adoptată de Consiliu la 21 martie 2022, se întemeiază mai puțin pe reziliența în regiunile înconjurătoare, cât mai ales pe cea a statelor membre, care trebuie să fie consolidate pentru a răspunde diferitelor crize și amenințări, dând expresie în acest mod responsabilităților partajate și acțiunii colective cu actorii străini. Pe de altă parte, stresul climatic nu pare a face parte dintre factorii ce au condus la inițierea diferitelor acțiuni ale politicii externe și de securitate comună desfășurate în regiuni afectate de acesta. Dezvoltarea evaluării pertinentei unei reduceri a impactului de mediu al misiunilor militare, mai ales în cadrul cooperării interregionale, a condus la elaborarea de linii directoare operaționale²⁶. Potrivit acestora, în dimensiunea lor internă misiunile trebuie să urmărească optimizarea utilizării resurselor și a energiei, calculul amprentei de mediu, îndatorirea de diligență și sensibilizarea ecologică; în dimensiunea externă se impune numai analiza și cunoașterea situației riscurilor de securitate legate de mediu în țara oaspete, ceea ce poate contribui în special la fasonarea obiectivelor operaționale relative la aspecte de mediu și climatice, inclusiv lupta contra infraționiilor ecologice. În mod semnificativ, e preconizat obiectivul pe termen lung al partajării cu statele invitate a celor mai bune practici în materie de ecologizare a sectorului securității.

Ca provocare existențială pentru planetă, dereglarea climatică și degradarea mediului au consecințe majore și în domeniul păcii, securității și apărării, fenomenele climatice extreme cu repetiție, ridicarea temperaturilor și a nivelului mărilor și oceanelor, deșertificarea, penuria de apă, erodarea biodiversității, poluarea și contaminarea mediului amenință sănătatea și bunăstarea umanității și pot să fie la originea deplasărilor crescânde de populație, mișcărilor migratorii, pandemiilor, tulburărilor sociale, instabilității și chiar a conflictelor. Forțele armate europene se confruntă cu

²⁵ Conseil de l'UE, 21 mars 2022, *Une boussole stratégique en matière de sécurité et de défense – Pour une Union européenne qui protège ses citoyens, ses valeurs et ses intérêts, et qui contribue à la paix et à la sécurité internationale.*

²⁶ *Operational Guidelines for integrating environmental and climate aspects into civilian Common Security and Defense Policy missions* (OR.en.), 11095/22, 6.07.2022.

condiții de operare schimbătoare și dificile ocazionate de schimbarea climatică. Aceste noi amenințări au incitat deja aliații și partenerii să-și actualizeze politicile lor pertinente²⁷. Dintr-o asemenea perspectivă, printr-un comunicat comun din 28 iunie 2023 al Parlamentului European și Comisiei, Uniunea Europeană propune un nou punct de vedere global și definește cadrul permanent de abordare și acțiune unional-europeană privind amenințările pe care schimbările climatice și degradarea mediului le prezintă pentru pace, securitate și apărare, precum și pentru concurența geopolitică sporită pentru resursele și tehnologiile necesare tranziției verzi. Ca avangardă a luptei împotriva schimbării climatice în general, UE s-a interesat începând din 2008 din ce în ce mai mult și de noile amenințări ale fenomenului global, iar de legăturile sale cu gestiunea crizelor și apărarea, cu precădere după 2020. Comunicatul comun din 28 iunie 2023 e urmarea concluziilor Consiliului European din martie 2023 privind diplomația climatică și energetică care cereau o mai bună integrare a legăturii între climă, pace și securitate în politica exterioară a UE.

În termenii documentului, UE înțelege să integreze mai bine legătura dintre climă, pace și securitate în politicile sale exterioare, grație unui ansamblu de acțiuni concrete vizând tot ceea ce privește informarea, misiunile, apărarea și cooperarea cu țările terțe partenere în scopul de a se asigura că efectele sunt luate în considerare la toate nivelurile de operare, planificare și elaborare a politicilor exterioare. Planul UE pentru creșterea rezilienței și securității acesteia și ale partenerilor săi în fața intensificării crizei climatice și ameliorarea interacțiunilor între diferitele politici a fost elaborat în așa fel încât acțiunea exterioară și capacitățile aferente să răspundă noilor provocări.

Sunt definite patru mari priorități în materie:

– întărirea planificării, a luării deciziei și a aplicării, prin mijlocul analizelor fiabile și accesibile, fondate pe date probante, purtând asupra legăturii dintre climă și securitate;

– concretizarea răspunsului la provocările climatice și securitare sub forma unei acțiuni exterioare a UE, în special prin integrarea legăturii între climă și securitate în analizele conflictelor regionale și naționale;

– ameliorarea măsurilor de adaptare la schimbarea climatică și de atenuare a efectelor sale preluat în cadrul operațiilor și infrastructurilor civile și militare ale statelor membre în scopul de a reduce costurile și amprentele carbon, preservând eficacitatea operațională;

– consolidarea parteneriatelor internaționale în cadrul forurilor multilaterale și în cooperare cu parteneri precum NATO, în raport cu acțiunea UE în materie de schimbare climatică și de mediu.

Pentru operaționalizarea acestor priorități, UE va pune în aplicare circa 30 de acțiuni, în special prin instituirea unui pol de date și analize asupra securității

²⁷ Joint Communication to the European Parliament and the Council, *A new outlook on the climate and security nexus: Addressing the impact of climate change and environmental degradation on peace, security and defense*, Brussels, 28.6.2023, JOIN (2023) 19 final.

climatice și de mediu în cadrul Centrului satelitar al UE, de consiliere ecoclimatică în misiunile și operațiunile aferente politicii de securitate și apărare comună, stabilirea unui nou mecanism de susținere a climei și apărării de către Serviciul european pentru acțiune exterioară și Agenția Europeană de Apărare.

De subliniat faptul că sintagma „legătură între climă și securitate” utilizată în documentul unional-european trimite la incidența atât a schimbării climatice, cât și a degradării mediului, inclusiv de pierdere de biodiversitate și poluare, asupra păcii, securității și apărării. Schimbarea climatică și degradarea mediului sunt conectate intrinsec, se amplifică una pe alta și afectează deja securitatea producției alimentare (reducând randamentul culturilor; instabilitatea și rarefierea resurselor determinate de schimbarea climatică și de mediu pot fi și sunt activ instrumentalizate de grupările armate și rețelele criminale organizate, de regimurile corupte ori autoritare, precum și de alte părți, inclusiv prin intermediul criminalității de mediu (devenită deja cel de-al patrulea sector criminal cel mai important la nivel mondial).

3.5. Emergența unei condiționalități climatice

Considerată consubstanțială dreptului UE și unul dintre mijloacele de „exportabilitate” a modelului european în diferitele sale dimensiuni și forme de manifestare, condiție simplă, angajamente și obligație *condiționalitatea* a prosperat și sub alte „umbrele” juridice, precum dreptul internațional, dar se manifestă aici într-o ipostază specifică. Într-adevăr, nou instrument de guvernare într-un spațiu globalizat, aceasta pare ca un mod de acțiune privilegiat al Uniunii Europene în relațiile sale exterioare²⁸. Departate de a se baza numai pe constrângere, ea se prezintă mai mult ca un mijloc incitativ în vederea orientării și modificării comportamentelor și politicilor statelor terțe. Și din momentul în care partenerii săi înțeleg să se înscrie în această logică de condiționalitate, Uniunea parvine la a-și asigura difuzarea dar și protecția modelului său de societate la scară internațională. El se răspândește din ce în ce mai larg în câmpul relațiilor exterioare ale Uniunii; domeniul de acțiune a reprezentat și s-a vrut la început să constituie un teren privilegiat pentru a consacra o condiționalitate de tip politic, prin inserția de clauze relative la „respectarea drepturilor omului, principiilor democratice și a statului de drept”²⁹ în multiplele acorduri de cooperare economică. Preocupată, de asemenea, de impacturile fluxurilor economice mondiale asupra normelor de muncă, UE a căutat să promoveze o condiționalitate în domeniul social. Apoi, în fața urgențelor și provocărilor ecologice Uniunea a înțeles să extindă condiționalitatea la protecția mediului, inclusiv în privința combaterii schimbării climatice în relațiile cu statele terțe. Totodată, UE își va diversifica tehnicile prin recurgerea la o condiționalitate de tip reglementar; în

²⁸ Pascal Lamy, *Préface. La conditionnalité dans les relations extérieures de l'Union européenne*, în: F. Fines, F. Rasse (dir.), „La conditionnalité des relations extérieures de l'Union Européenne”, Editions Droit/Science Sociale, Université de Poitiers, 2022, p. 5.

²⁹ François Hervonet, *Le respect des droit fondamentaux, conditionnalité politique à l'application d'un accord économique*, în: F. Fines, F. Rasse (dir.), „La conditionnalité des relations extérieures de l'Union Européenne”, *lucr. cit.*, p. 9 și urm.

domenii așa de variate precum cel al comerțului mondial de mărfuri, importului de produse agricole ori încheierii de acorduri externe aeriene ea poate subordona în acest fel acordarea de avantaje (în special accesul la piața sa ori la spațiul său) pe care consimte să le acorde partenerilor săi străini, cu condiția ca aceștia din urmă să accepte să satisfacă anumite exigențe ecoclimatice de natură normativă. Fără îndoială, pe această cale UE a reușit să se erijeze la rangul de veritabilă putere normativă în materie în plan internațional și să construiască un model echilibrat de liberalizare a schimburilor.

Veritabilă „armă de soft power” condiționalitatea a devenit tot mai uzitată și sub forma clauzelor și capitolelor de mediu și climă, cu atât mai mult cu cât aceasta reprezintă un domeniu predilect de afirmare a leadershipului său mondial.

Integrarea transversală a acțiunii de combatere a schimbării climatice în politicile bilaterale și multilaterale ale UE nu s-a limitat la nivel declarativ, ci s-a consolidat și manifestat concret prin intermediul perspectivelor promovate de diferite tipuri de condiționalitate climatică.

Este vorba mai întâi de o condiționalitate prealabilă care subordonează încheierea anumitor acorduri de liber schimb, precum și cooperarea pentru dezvoltare de semnarea de convenții multilaterale de mediu. Există apoi o alta concepută ca un mijloc juridic de suprimare a unui drept acordat (ajutor financiar ori preferință comercială). Aceași condiționalitate se întâlnește în politica de vecinătate ce leagă mecanismele de ajutor exterior de obiective în materie de climă, precum aderarea la Acordul de la Paris din 2015 și la Convenția ONU privind biodiversitatea (1992), la Convenția-cadru privind schimbările climatice ori la Convenția privind lupta împotriva deșertificării (1994). Nu în ultimul rând, ea a fost propusă în cadrul noului proiect de schemă de preferințe generalizate; întrucât Acordul de la Paris și cele 2 convenții de la Rio-1992 privind clima și, respectiv, diversitatea biologică vor trebui, în cele din urmă, să fie adăugate pe lista tratatelor internaționale pe care țările trebuie să le ratifice pentru a beneficia de tarifele cele mai preferențiale, recunoscându-se astfel că violările grave și sistematice ale principiilor acestora privind schimbarea climatică pot să conducă UE să retragă tarifele comerciale preferențiale generale. Apoi, în contextul politicii comerciale operează o condiționalitate climatică mai perfecționată ca mijloc juridic de suspendare parțială sau totală a relației convenționale. Ea se întâlnește, de exemplu, în acordul de cooperare încheiat de UE și Marea Britanie din 2022 care prevede, cu referire la angajamentele climatice, capacitatea uneia sau alteia dintre părți de a impune unilateral drepturi, sub rezerva unui examen din partea unui grup de arbitraj, atunci când o schimbare creează un efect negativ important asupra comerțului ori investiției între cele două părți. Astfel, faptul de a compromite grav obiectul și scopul Acordului de la Paris e calificat a constitui o lipsă gravă și substanțială la un element esențial al documentului, susceptibilă de a provoca suspendarea ori rezilierea totală sau parțială, chiar dacă pragul pentru a demonstra că numai o parte afectează scopul și obiectul Acordului rămâne dificil de atins. La rândul său, în mod și mai semnificativ, acordul negociat cu Noua Zeelandă (2021) a introdus o nouă posibilitate de aplicare de sancțiuni comerciale în ultimă instanță în

caz de violare gravă a angajamentelor fundamentale aferente capitolului privind dezvoltarea durabilă. Este vorba numai și specific în ceea ce privește mediul de o nerespectare a Acordului de la Paris privind clima, constatată prin decizia grupului special (în condițiile art. 26.16 par. 3) dacă în aceste circumstanțe partea reclamantă alege să nu ceară consultații în materie de compensație ori dacă părțile nu se înțeleg în privința compensației în cele 24 de zile următoare deschiderii consultărilor asupra acesteia, situație în care partea reclamantă poate să notifice în scris partea vizată, prin reclamație, intenția sa de a suspenda aplicarea obligațiilor ce decurg din dispozițiile pertinente.

Dincolo de aceste cazuri, în care o condiționalitate climatică-sanțiune e prevăzută în mod explicit, se poate recurge, în plus, la o operațiune interpretativă deductivă care se fondează implicit pe recunoașterea la nivel mondial a importanței mediului în salvagardarea dreptului fundamental la sănătate. Aceasta ar impune, pe de o parte, o reinterpretare a drepturilor omului existente în scopul de a lua mai mult în considerare preocupările de mediu, iar pe de altă parte, definirea de noi criterii specifice (de pildă, limite de emisii și de efluenți) pentru a determina dacă normele relative la drepturile omului sunt respectate în termenii obiectivelor ecoclimatice. Totodată, în urma recente recunoașteri a dreptului la un mediu sănătos ca drept fundamental, la nivel doctrinal³⁰ cât și în plan instituțional prin rezoluția 48/13 a Consiliului drepturilor omului³¹ și la nivelul UE prin intermediul unei relecturi a principiului dezvoltării durabile³², o condiționalitate climatică-sanțiune ar putea fi inclusă în mod explicit în clauze zise „bulgare” prezente în ansamblul acordurilor euro-mediteraneene de asociere, precum și în acordurile de parteneriat și de cooperare încheiate cu țările occidentale și din Caucaz, precum și în acordul de la Cotonu (inclusiv varianta 2021). Aceasta atribuie respectării drepturilor omului calitatea de element esențial permițând astfel ca, prin intermediul clauzelor de „neexecutare” să se adopte, eventual, măsuri

³⁰ A se vedea: S. Apattu, *The right to a healthy life or the right to die polluted? The emergence of a human right to a healthy environment under international law*, Tulane Environmental Law Journal, 16/2002, p. 67; D. Shelton, *Environmental protection and human rights*, CUP, 2011; J. T. McClymonds, *Human right to a healthy environment: an international legal perspective*, New York Law School Law Review, 37/1992, p. 583; J. Downs, *A healthy and ecologically balanced environment: an argument for a third generation right*, Duke Journal of Comparative and International Law, 3/1993, p. 351; A. Steiner, *Executive Director United Nations Environment Program*, Letter from UNEP to Council of Europe, 14 mai 2010.

³¹ Résolution 48/13 du Conseil des droits de l'homme des Nations unies (2021), *The human right to a clean, health and sustainable environment*, UN Doc. A/HRC/RES/48/13.

³² Art. 2 al vechiului regulament (CE) n° 2493/2000 du 7 nov. 2000, JOCE, n° L 288/1, relatif à des mesures visant à promouvoir la pleine intégration de la dimension environnementale dans le processus de développement des pays en développement, insista deja asupra «l'amélioration du niveau de vie et du bien-être des populations concernées dans les limites de la capacité des écosystèmes en préservant les richesses naturelles et leur diversité biologique au profit des générations présentes et futures». A se vedea, tot așa, Communication de la Commission sur la révision de la stratégie pour le développement durable – Une plate-forme pour l'action, COM(2005) 658 final, 13 déc. 2005, ainsi que la nouvelle stratégie de l'Union européenne pour le développement durable adoptée par le Conseil européen les 15–16 juin 2006.

adecvate spre a face față oricărei forme de neexecutare a prevederilor acordului. Așadar, printre consecințele aferente unei violări a „elementelor esențiale” ale tratatelor s-ar putea consacra suspendarea acordului ori adoptarea de măsuri adecvate în cazul în care angajamentele Acordului de la Paris ar fi ignorate ori înlăturate.

3.6. Scurte concluzii

Analiza demersului exterior al Uniunii Europene de promovare a problematicei ecoclimatice, cu un evident caracter de exemplaritate și de leadership, ne arată o conștientizare profundă a urgenței climatice și o acțiune consecventă, sistematică și pertinentă în materie. Ea se manifestă atât în planul negocierilor multilaterale onusiene, cât și, mai recent, prin operaționalizarea contribuției sale conceptuale pe calea unei diplomății de mediu și prin intermediul integrării cvasi sistematice în politicile sale bilaterale și multilaterale, și vizează dubla dimensiune a schimbării climatice relative la susținerea procesului de decarbonizare la nivel european și internațional, precum și promovarea rezilienței și a măsurilor de adaptare. În pofida acestor progrese, care atestă o exprimare a ambițiilor climatice în acțiuni concrete, Uniunea nu a ajuns încă să opereze o veritabilă sinergie între urgența climatică și cea de mediu. Din această perspectivă, așa-zisa autonomizare a urgenței climatice, precum și luarea sa în considerare explicită în relațiile exterioare ale UE, s-a exprimat și afirmat în special prin prisma unei legături semnificative între energie și climă, cu propunerea unei tranziții verzi (ecologice) care se sprijină pe proiecte de infrastructură, de energie renovabilă necesare pentru atenuarea efectelor schimbărilor climatice. Cu toate acestea, ele nu sunt lipsite de antrenarea unor impacturi de mediu locale importante care au un efect negativ asupra comunităților locale și a condițiilor ecologice, cu implicații în privința justiției climatice. Obiectivul protecției mediului – care constă în a „prezerva, proteja și ameliora calitatea mediului” – nu corespunde în întregime obiectivelor de atenuare a schimbării climatice ce vizează să răspundă nevoilor generațiilor viitoare și de preservare a mediului pe termen lung. Dispozițiile pertinente ale acordurilor internaționale în vigoare nu acordă decât puțină atenție impactului măsurilor de atenuare climatică asupra mediului. Astfel, niciun capitol de „dezvoltare durabilă” din cuprinsul acordurilor existente nu conține dispoziții explicite vizând combaterea despăduririlor, riscurile aferente și nu se referă la instrumente internaționale relevante în domeniul biodiversității. La fel, niciun acord nu abordează chestiunea subvențiilor nefaste acordate pisciculturii, care reprezintă unul din principalii factori ce contribuie la utilizarea nedurabilă a resurselor marine. În plus, nu există nicio dispoziție în aceste documente care să prevadă un tratament proporțional al impacturilor acestor măsuri ori de măsuri reparatorii și preventive vizând daunele de mediu în relațiile comerciale.

Înscrierea angajamentului național într-un cadru multilateral adecvat, în serviciul climei a devenit o prioritate. Pentru acesta, sistemul comercial multilateral trebuie să garanteze și să promoveze mai bine libertatea de acțiune climatică a membrilor săi. Soluțiile există ori trebuie să fie inventate: excepția climatică, ce permite să se deroge de la regulile care se opun politicilor de luptă contra încălzirii

globale la nivel național prin, de exemplu, clauza păcii climatice prin care membrii Organizației Mondiale a Comerțului (OMC) s-ar angaja să nu urmărească în numele comerțului politicile climatice ale partenerilor, crearea unei proceduri de „chestiune prioritara climatică”, cu trimitere la Convenția-cadru din 1992 în sensul admiterii evaluării de impact carbon a măsurilor contestate în numele comerțului, pentru a evalua legitimitatea carbon, devenită prioritara³³. În toate cazurile e vorba de a stabili și amenaja regulile ce limitează strategiile non cooperative, în așa fel încât să se asigure că acestea nu împiedică acțiunea climatică. Dimpotrivă, s-ar permite în acest mod să se ajungă la un multilateralism în comun între comerț și climă, prima etapă spre o ecuație nouă, inovatoare și stimulantă în materie. Fără îndoială, Europa are, și în această privință, o responsabilitate particulară de a pune atari elemente într-o strategie coerentă. Ea va trebui să insiste pe politicile climatice interne, veghind la păstrarea unității pieței sale interioare contra tentațiilor ofertelor naționale în domeniul subvențiilor care nu ar profita decât statelor membre mai bine dotate financiar. S-ar impune, deopotrivă, ca UE să gestioneze constrângerile concurențiale legate de tranziția climatică, obiect al unui mecanism de ajustare carbon la frontiere și să se apere contra practicilor neloiale ale „partenerilor” săi și, nu în ultimul rând, să utilizeze piața proprie pentru a exercita o influență pozitivă asupra acțiunii climatice a partenerilor săi, înscriindu-se totodată într-o politică coordonată destinată țărilor în curs de dezvoltare. Întărită cu această determinare internă și la frontierele sale, Uniunea Europeană ar putea să promoveze marea transformare a unui sistem multilateral centrat pe climă și pe combaterea schimbărilor climatice.

Spre a reprezenta și a se manifesta ca un model în privința problematicii de mediu și climă, Uniunea Europeană și-a fixat obiective ambițioase în materie de combatere a schimbărilor climatice, energie și biodiversitate, în contextul obiectivului final de a transforma economia sa într-una verde și durabilă. Dar acțiunile pozitive din cadrul unional-european nu trebuie să se realizeze prin exportarea dificultăților și delocalizarea poluărilor în alte părți ale planetei. Dimpotrivă, se impune a se face totul pentru ca neutralitatea carbon, la care aspiră continentul european până în 2050, să nu fie obținută în detrimentul altor regiuni. În perspectiva Pactului verde pentru Europa și în continuitatea programului său de acțiune pentru mediu intitulat *A trăi bine în limitele planetei noastre*, Uniunea și-a asumat rolul de lider exemplar pentru a promova „un viitor durabil în plan economic, social și de mediu pentru planetă și pentru generațiile actuale și viitoare”. Așa se face că UE și-a asumat deja numeroase angajamente internaționale în vederea promovării provocărilor ecoclimatice la scară mondială. Ea a jucat un rol cheie în negocierea și încheierea Acordului de la Paris privind clima din 2015. Pe lângă stabilirea unui cadru politico-juridic de acțiune externă adecvat în materie și desfășurarea mai multor demersuri ecoclimatice sectoriale, Uniunea acționează în continuare pentru identificarea și chiar inventarea de noi soluții și promovarea de instrumente inedite prin care să-și sporească contribuția la

³³ Sébastien Jean, *Le système commercial multilatéral doit mieux garantir la liberté d'action climatique*, „Le Monde”, 9 iulie 2023.

abordarea crizelor ecologice globale. În acest context, o atenție deosebită este acordată inovației juridice ca levier de accelerare a evoluției spre un model de dezvoltare mai durabilă³⁴. În acest sens, schimbarea climatică ar necesita și „o schimbare de climat juridic”³⁵. Se înscriu unei atari perspective clauzele ecoclimatice inserate în acordurile de comerț de nouă generație, un nou mecanism de ajustare carbon la frontiere, reglementarea acțiunii contra despăduririi importate și globale ori interzicerea zborurilor interioare pe distanțe scurte spre a satisface nevoile tranziției ecologice.

4. Înscrierea de clauze „mediu și climă” în acordurile de comerț

Așa cum s-a remarcat, dacă acordurile de liber schimb de nouă generație conțineau deja dispoziții privind dezvoltarea durabilă, UE a insistat în direcția accelerării „înverzirii” acordurilor sale comerciale prin includerea de noi mecanisme de condiționalitate coercitivă în legătură cu Acordul de la Paris privind clima din 2015³⁶. Exigențe de mediu legate de dezvoltarea durabilă au început să fie incluse în diverse acorduri de comerț încheiate de Uniune încă de la începutul anilor 2000, așa cum ne arată, în mod special, cel cu Coreea de Sud (14 mai 2011), primul acord de liber schimb care conține un capitol consacrat integral dezvoltării durabile. În acest mod s-a ajuns la depășirea „opoziției” dintre comerțul internațional și protecția mediului pentru a se institui relații mai „simbiotice” între acestea din urmă³⁷. Inserarea unor atari clauze în asemenea acorduri, fie că e vorba de acorduri de parteneriat economic ori de acorduri de liber schimb zise de „nouă generație”³⁸ se va generaliza și va permite de a se extinde, va exporta normele de mediu la cealaltă parte a documentului, țară în curs de dezvoltare sau dezvoltată, după caz. Pronunțându-se asupra acordului încheiat cu statul Singapore, în avizul său³⁹ 2/15 CJUE a considerat că asemenea dispoziții privind dezvoltarea durabilă în respectivele acorduri aparțin „politicii comerciale comune și, de aici, competența exclusivă a Uniunii”⁴⁰. Exercitarea acestei competențe cu includerea de atari clauze de comerț și de dezvoltare durabilă în mai multe tipuri de acorduri atestă, alături de luarea în considerație de norme speciale și de muncă, preocupări de mediu ale Uniunii în domeniul politicilor sale comerciale,

³⁴ A. Aragao, *L'innovation juridique-écologique pour réagir à l'urgence écologique*, RJE 2022, hors-série no. 21 (număr special „Urgences écologiques: quelles urgences pour le droit?”), p. 71.

³⁵ C.-M. Alves, *Les mécanismes d'ajustement carbone aux frontières. Du changement climatique au changement de climat juridique*, RJE 2022, rev. cit., p. 274.

³⁶ Francette Fines, *Le verdissement des accords de commerce avec l'inclusion de clauses „environnement et climat”*, în „Revue de L'Union Européenne”, nr. 668, mai 2023, p. 262 și urm.

³⁷ N. de Sadeleer, *La contribution de l'UE au développement du droit international de l'environnement. Les relations symbiotiques du commerce international et de la protection de l'environnement*, în : É. Canal-Forgues (dir.) „Démocratie et diplomatie environnementales: acteurs et processus en droit international”, Editions Pedone, Paris, 2015, p. 161.

³⁸ P. Meunier, *Conditionnalité démocratique, développement durable et politique commerciale de l'Union européenne*, RDUE 2021, p. 91.

³⁹ C. Rapoport, *L'Union européenne exportatrice de norme environnementales dans ses relations conventionnelles avec les pays tiers*, Editions Pedone, Paris, 2018, p. 25.

⁴⁰ CJUE, ass. plen, 16 mai 2017, avis 2/15, Accord de libre-échange avec Singapour.

cea ce poate confirma ideea de a încerca în special astfel să răspundă la efectele negative ale mondializării descurajând „dumpingul de mediu” pe care statele terțe ar putea fi tentate să-l practice spre a profita de avantajul comparativ pe care l-ar aduce standardele de mediu scăzute în interior. În plus, se ridică și întrebarea dacă nu cumva încheierea unor atari acorduri nu ar fi o sursă de contradicții ori de efecte perverse ținând în special de aceea că acordul în sine, prin faptul stimulării schimburilor de mărfuri, investiții etc. pe care le stimulează, antrenează riscul de a genera noi atingeri aduse mediului și climei⁴¹. Însă dacă liberul schimb comercial promovat de Uniune ar deveni sinonim regresivității de mediu, ar fi dificil ca respectivele acorduri să se înscrie în Pactul verde (Green Deal) lansat de Comisia Europeană în 2019. Și astfel, cum Uniunea ar mai putea să releve provocările, precum cele ale schimbării climatice calificată drept „comutare existențială pentru umanitate”, în acordurile de comerț și cooperare pe care le-a încheiat cu Marea Britanie, la 30 aprilie 2021? De aceea s-a apreciat că e nevoie ca abordarea Uniunii în această privință trebuie să evolueze spre a integra și mai mult necesitățile protecției mediului, precum și pe cele ale schimbării climatice, așa cum rezultă și din accelerarea calendarului în materie de „înverzire” a politicii comerciale unional-europene.

4.1. Generalizarea clauzelor de orientare a acordurilor comerciale către o dezvoltare mai durabilă

Elaborarea acordurilor comerciale și, în special, a celor zise de nouă generație urmărește o mai bună luarea în considerare a exigențelor dezvoltării durabile prin intermediul generalizării clauzelor speciale. Dar dacă se adoptă o abordare promoțională în domeniu, se impune și o sporire a garanțiilor aferente și înlăturarea lacunelor din mecanismele protectoare deja instituite.

4.1.1. Garanțiile normelor de mediu ridicate

Sunt vizate în acest context clauzele privind dezvoltarea durabilă (CDD) conținute cu precădere în acordurile de liber schimb de „nouă generație”, garantate în vederea asigurării unui nivel ridicat de protecție a mediului, în special prin sporirea constrângerilor pertinente. Astfel, o primă garanție de acest gen se referă la protecția prin reglementarea națională. În acest sens, respectivele acorduri cuprind mai multe dispoziții ce reamintesc, invocă și prezervă dreptul statelor de a legifera și reglementa în vederea atingerii obiectivelor legitime în materie de mediu și de muncă. Spre exemplu, se face referință la dreptul fiecărei părți „de a stabili propriile niveluri de protecție a mediului și a muncii și de a adopta ori a modifica în consecință legile și politicile lor pertinente”. Dar această garanție de competență națională e temperată, întrucât în același timp se afirmă că fiecare parte își va intensifica eforturile așa încât legile și politicile aferente să prevadă și să încurajeze „niveluri înalte” ori „niveluri ridicate” pentru ceea ce aparține protecției mediului ori a muncii. Acordurile de

⁴¹ M. Abbas, *Libre-échange et changements climatiques : „soutien mutuel” or divergence ?*, în „Mondes en développement” no. 162, 2013/2, p. 33.

referă, de asemenea, la „menținerea de nivele de protecție” ceea ce creează un „efect cliquet”⁴², cerință pe care documentele în materie mai recente tind să o exprime mai bine⁴³. Mai mult decât atât, în unele din aceste texte este citat în mod expres principiul precauției, care garantează faptul că părțile la acord vor putea să ia măsuri de protecție, chiar dacă aceasta ar afecta comerțul, „atunci când există un risc serios și ireversibil pentru mediu”, inclusiv „în absența certitudinii științifice absolute”.

Cea de-a doua garanție rezultă din aplicarea tratatelor multilaterale în materie de mediu, întrucât respectivele acorduri trimit la normele internaționale conținute în convențiile interstatale în favoarea protecției mediului care au fost deja acceptate de părți. Aceasta a condus Comisia Europeană să considere că aceste acorduri și convenții internaționale de referință „servesc drept busolă pentru angajamentele în materie de dezvoltare durabilă”, ceea ce permite ca efect acordurilor comerciale ale Uniunii să constituie „un scut în fața reflexelor protecționiste”. Se apreciază, pe bună dreptate, că dacă acordurile precedente se limitau la referiri generale, fie și implicite la schimbarea climatică, după acordul de parteneriat economic încheiat cu Japonia⁴⁴, intrat în vigoare în 2019, s-a înregistrat o luare în considerare a instrumentelor onusiene de acțiune împotriva schimbării climatice. Astfel, art. 16.4 §4 al documentului citat enumeră și cristalizează într-o formulare care apare ca mai constrângătoare, numeroasele angajamente ce revin părților în raport cu Convenția-cadru privind schimbările climatice din 1992 și Acordul de la Paris din 2015, subliniindu-se recunoașterea importanței realizării „obiectivului ultim” al celei dintâi și aceasta „în scopul de a acționa în privința amenințării prezente pe care o constituie schimbarea climatică, precum și a rolului ce îi revine comerțului în acest scop”. Deopotrivă, părțile își reafirmă angajamentul lor de a pune efectiv în aplicare cele două instrumente internaționale majore în domeniul climei și de a coopera în vederea promovării contribuției pozitive a comerțului la tranziția către o dezvoltare cu slabe emisii de gaze cu efect de seră și reziliență față de schimbarea climatică, să lucreze împreună pentru a lua măsurile vizând lupta împotriva încălzirii globale în vederea atingerii obiectivului ultim al convenției-cadru și a obiectivelor Acordului de la Paris. Ca urmare, atari dispoziții, făcând referință în acești termeni la angajamentele climatice,

⁴² A se vedea: T. Salmon, *La prise en compte de l'environnement dans la politique commerciale de l'Union européenne*, „Rev de l'UE”, 2022, p. 38; M. Geffrault, *La recherche d'un équilibre entre promotion des valeurs et du libre-échange dans l'action extérieure de l'Union européenne en Arie-Pacifique*, P.U. Rennes, 2020, p. 64–66.

⁴³ Este cazul, de pildă, al acordului încheiat cu Republica Vietnam la 30 martie 2020 care relevă: „1. Părțile subliniază că slăbirea nivelurilor de protecție în domeniile mediului ori cel al muncii afectează obiectivele prezentului capitol și nu se cuvine să se încurajeze comerțul și investițiile diminuând nivelurile de protecție prevăzute de dreptul intern al mediului ori al muncii. 2. O parte nu renunță și nu derogă și nici nu se oferă să o facă de la legile sale în materie de mediu ori de muncă într-un fel care să afecteze comerțul ori investițiile între părți. 3. O parte nu omite să asigure respectivul efectiv al legilor sale în materie de mediu și climă acționând și abținându-se de la a acționa în mod durabil ori recurent, în scopul încurajării comerțului ori investițiilor.”

⁴⁴ A. Pirlot, *La dimension environnementale des accords de libre-échange: une perspective européenne*, RIDE 2020/2, p. 183.

au fost incluse în numeroase acorduri semnate de Uniune; în acest sens se pot nota angajamentele similare prevăzute în acordul global privind investițiile, încheiat cu China în 2020⁴⁵.

4.1.2. O protecție lacunară a clauzelor de dezvoltare durabilă

Sub un asemenea titlu se regăsesc numeroase lacune aferente, în special cadrului multilateral, în frunte cu cele legate de insuficiența acțiunii Organizației Mondiale a Comerțului (OMC) în materie de mediu și climă. Referitor la acordurile de liber schimb de nouă generație încheiate de UE începând cu documentul de acest gen încheiat cu Coreea de Sud în 2020, acestea includ un mecanism unic și inovant, care să detalieze procedura amiabilă de urmat pentru rezolvarea dificultăților în caz de potențiale violări ale clauzelor privind dezvoltarea durabilă de către părți. Se prevede, înainte de toate, în acest sens, deschiderea unei perioade de concertare. În continuare și în afara unui acord, părțile au posibilitatea să sesizeze un grup *ad-hoc* compus din experți. Acesta din urmă întocmește un raport ce trebuie să cuprindă recomandările sale; părțile trebuie să depună toate eforturile pentru a ține cont de conținutul lor. Un comitet „comerț și dezvoltare durabilă” supervizează aplicarea relativelor recomandări. Acest mecanism întemeiat pe o logică „neconfrunțională” reprezintă, fără îndoială, un progres; există, totuși, o distincție majoră în raport cu regulile clasice aplicabile reglementării diferendelor în materie de comerț, având în vedere că nu sunt prevăzute sancțiuni ori contramăsuri care pot să fie pronunțate în caz de nerespectare a prevederilor raportului elaborat de grupul de experți față de clauzele respective. Dacă cealaltă parte nu pune în aplicare raportul în cauză, Uniunea nu e autorizată în mod expres să suspende concesiunile tarifare acordate ori să se adopte drepturi compensatorii. De remarcat că UE a activat deja acest mecanism în privința dimensiunii sociale a dezvoltării durabile; pe această bază Uniunea a intentat o plângere împotriva Coreei de Sud, invocând în special faptul că legile coreene privind munca nu erau conforme angajamentelor luate prin acordul de liber-schimb, în principal în raport cu Organizația Internațională a Muncii (OIM sau Organizația). Referitor la punctul vizând libertatea de asociere refuzată unor muncitori, panelul ori grupul de experți privind Coreea de Sud, în raportul său întocmit în ianuarie 2021, a confirmat o atingere adusă principiilor și drepturilor fundamentale ale OIM. Dimpotrivă, documentul nu a decelat incompatibilitatea în faptul că statul coreean nu a ratificat mai multe convenții fundamentale ale Organizației, atunci când acesta se angajase, considerând că nu i se poate reproșa de a nu fi depus eforturi continue și susținute să ajungă la aceasta. În același context de preocupări se impune menționat și faptul că s-au introdus studiile de impact privind dezvoltarea durabilă a acordurilor în curs de negociere, iar în căutarea consolidării controlului aplicării angajamentelor în materie de comerț și dezvoltarea durabilă înființând, în 2020, postul de responsabil european

⁴⁵ P. Kerneis, *L'évolution récente de l'intégration des normes environnementale dans les accords commerciaux de l'Union européenne de 2008 à 2020*, în „L'observateur de Bruxelles”, no. 124, 2021/2, p. 30.

pentru respectarea regulilor comerțului, precum și un sistem de punct de intrare unic spre a culege și centraliza plângerile relative la aceste acorduri.

În pofida acestor eforturi, societatea civilă și liderii politici și-au manifestat preocupările față de riscul punerii în discuție a modelului european.

4.2. Spre o nouă abordare în materie de comerț și dezvoltare durabilă

În ultima perioadă Uniunea Europeană tinde să se orienteze către angajamente încă și mai ambițioase în materie de comerț și dezvoltare durabilă, o soluție eficientă putând să constea în adoptarea unei abordări construite pe mecanismele de condiționalitate în special în legătură cu lupta împotriva schimbării climatice. O mai bună aplicare a capitolelor respectivelor acorduri consacrate dezvoltării durabile a fost căutată și prin planul de acțiune în 15 puncte privind comerțul și dezvoltarea durabilă datând din 2018⁴⁶. Ca urmare, în 2021 Comisia Europeană a antamat o reexaminare a acestui plan de acțiune, acoperind ansamblul aspectelor pertinente pentru aplicarea și controlul respectării capitolelor privind subiectul în vederea de a face „din susținerea în favoarea unei tranziții verzi și juste unul din pilonii politicii comerciale a UE”. Această evoluție va fi confirmată și accentuată printr-o comunicare a CE din 2022, pe care aceasta o prezintă drept „o nouă abordare” a acordurilor comerciale care favorizează o creștere pentru o tranziție „verde și justă”. Aprobata de Consiliul Uniunii ea conține șase priorități ale intervenției: 1) necesitatea de a fi mai proactiv în cooperarea cu partenerii; 2) întărirea abordării specifice pe țară; 3) integrarea durabilității în acordurile comerciale dincolo de capitolele consacrate dezvoltării durabile; 4) creșterea urmării aplicării angajamentelor în materie de comerț și dezvoltare durabilă; 5) consolidarea rolului societății civile; 6) ameliorarea controlului aplicării prin mijlocul sancțiunilor comerciale ca măsură de ultimă instanță⁴⁷. Dintre tendințele ce se degajă în acest context se remarcă, prin urmare, extinderea, accentuarea și înăsprirea angajamentelor luate în acordurile de liber schimb prin impunerea de noi constrângeri (obligația de a acționa și interdicțiile de a face) pentru a lupta împotriva amenințărilor de mediu și climatice (fie că e vorba de climă, biodiversitate, păduri ori resurse piscicole), întărirea urmării și aplicării capitolelor consacrate dezvoltării durabile în acordurile comerciale prin consacrarea de mecanisme ce garantează conformarea (Comisia propunând o aliniere în privința sistemului general de reglementare a diferendelor dintre state aplicabile altor dispoziții comerciale ale acordurilor, finalizarea controlului consolidat prin adoptarea de sancțiuni comerciale, care să vizeze violările grave ale reglementărilor în materie, inclusiv a prevederilor Acordului de la Paris), acordarea unui statut prioritar „liberalizării” comerțului cu bunuri și servicii de mediu, în special celor necesare reducerii emisiilor de GES. De asemenea, UE va acționa în

⁴⁶ *Non paper de la Commission européenne. Feedback and way forward on improving the implementation and enforcement of Trade and Sustainable Development Chapters in EU Free Trade Agreements*, 2018.

⁴⁷ *Conclusions du Conseil sur le réexamen des chapitres, portant sur le commerce et de développement durable, telles qu'elles ont été adoptées par le Conseil la 17 oct. 2022.*

favoarea „reciprocității” normelor de producție agricolă în politica comercială⁴⁸, ceea ce corespunde a ceea ce s-a denumit „clauze în oglindă” și care, spre a corespunde exigențelor OMC, trebuie să privească toate fluxurile comerciale, inclusiv cele generate de acordurile de comerț ale Uniunii⁴⁹. Se urmărește în acest mod să se asigure „sisteme alimentare durabile”, incluzând un capitol dedicat acestei chestiuni în acordurile de comerț, așa cum s-a întâmplat deja în relațiile cu unii parteneri comunitari.

În fine, se impune relevant faptul că noile reguli autonome vor trebui să fie în măsură să acționeze asupra comerțului generat pe baza dispozițiilor acestor acorduri, precum regulamentul european de luptă contra despădurii importate din 2023.

4.3. Spre o condiționalitate climatică în acordurile de comerț

Într-un aviz relevant în materie privind acordul cu Singapore, CJUE a susținut că dispozițiile capitolului vizând dezvoltarea durabilă „are ca obiect... guvernarea schimburilor comerciale între Uniune și Republica Singapore subordonând liberalizarea acestora condiției ca părțile să-și respecte obligațiile lor internaționale în materie de protecție socială a lucrătorilor și de protecție a mediului”. Astfel, Curtea a statuat în termeni de subordonare prin raport la o condiție precisă: dacă liberalizarea schimburilor apare ca supusă respectării clauzelor de dezvoltare durabilă; potrivit abordării sale, nu considerăm că o atare subordonare ar trebui să fie înțeleasă ca a corespunde unui regim juridic de condiționalitate și, în consecință, dispozițiile privind dezvoltarea durabilă din acorduri din epocă apar drept necorespunzătoare schemei specifice de condiționalitate. Din această perspectivă, ar fi de dorit ca noile acorduri de comerț să nu se limiteze la a trimite la ori a aminti angajamentele legate de Acordul de la Paris, ci să consacre acțiunea contra schimbării climatice printre „elementele esențiale” ale documentului. Ridicată la un atare nivel chestiunea climatică s-ar situa astfel la egalitate cu tripticul democrație, stat de drept și drepturile omului care reprezintă reperele fundamentale ale bazei condiționalității democratice, consacrată în numeroase acorduri încheiate de Uniune. De remarcat, în acest sens, că în deja acordul încheiat cu Marea Britanie (2021) s-a procedat în acest fel în privința luptei contra schimbărilor climatice, care a devenit un „element esențial al parteneriatului”. Promovarea unei atari abordări întemeiate pe respectarea drepturilor fundamentale ale lucrătorilor și Acordul de la Paris, înscrisă în cadrul elementelor esențiale ale acordurilor comerciale, ar genera în mod evident o protecție specifică și ar contribui la generalizarea inserției mecanismelor de condiționalitate socială și climatică în cooperarea economică cu un statut superior⁵⁰.

⁴⁸ *Le rapport de la Commission européenne sur l'application des normes sanitaires et environnementales de l'UE aux produits agricoles et agroalimentaire importés*, Bruxelles, COM(2022) 226 final, 3 juin 2022.

⁴⁹ C. Dehut, T. Pouch, *Politique commerciale de l'UE et clauses miroir, ambition ou mirage ?*, în „Paysans & société”, no. 389, 2021/5, p. 5.

⁵⁰ F. Ippolito, *La contribution de l'Union européenne à la lutte internationale contre le changement climatique*, în „Revue de L'Union Européenne”, 2023, p. 198.

Așa cum s-a arătat în analizele de specialitate, această condiționalitate manifestă în mod egal o formă pozitivă și o alta negativă. Prima are un caracter incitativ purtând, de pildă, asupra comerțului, consecințelor sale în materie economică și de dezvoltare durabilă. În comunicarea sa din 2022 Comisia Europeană înțelegea să propună partenerilor comerciali, dacă era necesar, „măsuri de incitare și de susținere în favoarea procesului de reformă și de întărire a capacităților, prin intermediul unui ajutor tehnic și financiar, sens în care condiționalitatea negativă în materie de mediu prezintă o dimensiune coercitivă; de cele mai multe ori clauzele aferente prevăd că acordul de comerț își încetează sau suspendă efectele, total sau parțial în cazul unui act ori al unei omisiuni care aduce atingere substanțial obiectului și finalității Acordului de la Paris. Se consideră că primul document care a integrat noua abordare a UE în domeniul comerțului și dezvoltării durabile e cel încheiat cu Noua Zeelandă în 2016, care operează o aliniere în raport cu mecanismul de reglementare a diferendelor, asumându-și responsabilitatea de a permite părților să meargă până la adoptarea de sancțiuni pentru atingerile substanțiale aduse Acordului de la Paris.

5. Noi instrumente europene de prevenire și limitare a despăduririlor

Este cunoscut faptul că Uniunea Europeană reprezintă un important importator și consumator de produse de bază „cu risc de despădurire” și poartă astfel o responsabilitate deosebită în periculoasa tendință actuală de distrugere și degradare a pădurilor în lume. Spre a reduce „amprenta” mondială a UE în materie de despăduriri a fost adoptat Regulamentul (UE) 2023/1115 al Parlamentului European și al Consiliului din 31 mai 2023 *relativ la punerea la dispoziție pe piața Uniunii și la exportul din Uniune a anumitor produse de bază și produse asociate cu defrișările și degradarea pădurilor* și de abrogare a Regulamentului (UE) nr. 995/2010 (RDUE). Obiectivele normelor astfel edictate sunt: a) reducerea la minimum a contribuției Uniunii la fenomenul defrișărilor și al degradării pădurilor la nivel mondial, contribuind astfel la reducerea defrișărilor la nivel mondial; b) reducerea contribuției Uniunii la emisiile de gaze cu efect de seră și la declinul biodiversității la nivel mondial [art. 1 (1)]. În scopul atingerii acestor obiective, noul instrument legislativ stabilește reguli de diligență necesară, obligatorii (mandatory due diligence) pentru toți operatorii și comercianții care plasează ori pun la dispoziție pe piața UE, ori care exportă din Uniune, următoarele nouă categorii de produse: bovine, produse din lemn, cafea, ulei din palmier, soia, cauciuc, cărbune din lemn, produse din hârtie imprimate (de origine comunitară sau chiar străină). Pe calea procedurii de diligență necesară (art. 8–11) operatorii și comercianții trebuie să asigure că produsele respective au fost realizate în mod legal (adică conform legislației pertinente a țării de origine) și că sunt „exceptate de la defrișare” (în sensul că nu sunt produse pe terenuri ce au făcut obiectul despăduririlor după 31 decembrie 2020). Aceste produse pot fi puse pe piața UE (ori exportate de aici) dacă se demonstrează că riscul de neconformitate cu standardele de legalitate și de absență a defrișării nu e mai mult decât rezonabil. Actul legislativ definește relativ detaliat obligațiile autorităților competente ale

statelor membre care sunt ținute să procedeze la controale regulate ale operatorilor și ale comercianților în scopul de a evalua respectarea obligațiilor de diligență necesară, precum și sancțiunile „efective, proporționale și disuasive” de aplicat în caz de infrațiune (art. 25). Totuși, obligațiile de diligență necesare pentru operatori și comercianți, cât și de supraveghere de către autoritățile competente ale statelor membre variază în funcție de nivelul de risc particular atribuit unei țări (ori unei jurisdicții infranaționale) în cadrul „sistemului de evaluare comparativă la trei niveluri (*three-tier benchmarking system*). Respectivul sistem se aplică atât țărilor terțe care exportă produsele în cauză spre UE, adică spre piața unional-europeană, cât și în statele membre pentru produsele exportate. Noul „sistem de evaluare la trei niveluri” va fi gerat de Comisie care e abilitată să identifice țările care reprezintă un risc „slab”, „normal” ori „ridicat” de a introduce pe piață produse care nu sunt exceptate de la defrișare (deforestation-free) pe baza unei serii de criterii. Atunci când operatorii se aprovizionează cu produse de bază din țări clasate în categoria de risc „slab”, ei pot urma o procedură de diligență necesară simplificată, care exclude etapele cele mai riguroase ale procedurii standard (respectiv, evaluarea și atenuarea riscurilor) și reducerea în acest mod a costurilor de conformare și sarcinile administrative. Dimpotrivă, produsele de bază originare din țări cu risc „înalt” de defrișare fac obiectul unei supravegheri crescute din partea autorităților competente ale statelor membre.

Regulamentul constituie o etapă importantă a procesului de reducere a contribuției UE la consumul și la importul de produse „asociate” defrișărilor și degradării pădurii globale ținând seama de necesitatea obiectivă, de pertinența juridică și eficacitatea potențială a măsurilor comerciale astfel introduse. Este de domeniul evidenței că UE ca, în primul rând, consumator de produse de bază „cu risc de defrișare” și al doilea importator mondial de produse agricole și forestiere (lemn) „încorporând” defrișarea globală, trebuie să adopte măsuri spre a reglementa mai bine (și în mod mai extins decât în prezent) comerțul cu aceste produse. În același timp, unul întrunit reglementar unional-european devine mai pertinent (și justificat) din punct de vedere juridic, având în vedere și largul consens internațional privind combaterea despăduririlor, ceea ce se exprimă începând din anii 1990 în mod constant prin multiplicarea instrumentelor juridice (de hard și de soft law) prin care părțile aferente s-au angajat să adopte măsuri în acest sens, în vederea stabilirii unui cadru juridic internațional privind conservarea pădurilor⁵¹. În plus, noul act legislativ vizează și reglementează și importurile de produse agricole și de pădure semnificative pentru scopul general urmărit. În al doilea rând, regulamentul de față constituie un pas înainte important în acțiunea UE împotriva despăduririi globale, în măsura în care – în termenii de câmp de aplicare și de conținut normativ – el merge dincolo de reglementările

⁵¹ A se vedea, în acest sens: C.M. Pontecorvo, *Il „regime” internazionale per la protezione delle foreste*, Naples, 2011, p. 136-225; B.H. Desay, *International Protection of Forests*, în: R. Wolfrun (dir.), „Oxford, The Max Planck Encyclopedia”, 2011, p. 16; C.M. Pontecorvo, *Verso un Accordo sulla protezione della foreste in Europa. Diritti umani i diritto internazionale*, vol. 7, 2013, p. 754 și urm.; A. Savaresi, *Forests Biodiversity*, în: E. Morgera, J. Razzaque (dir.), „Biodiversity and Nature. Protection Law”, Cheltham, 2017, p. 203.

unional-europene existente, care se limitează la combaterea exploatării ilegale a pădurilor și la comerțul conexe de produse din lemn recoltat ilegal.

Plecând de la legătura dintre activitățile agricole și defrișări, noua legislație extinde instrumentul diligenței necesare obligatorii (deja prevăzut și anterior, dar numai pentru lemn) la o serie de produse de bază ce prezintă un risc potențial ridicat de despădurire și aceasta cu o abordare vizând: a) promovarea cererii, ofertei și finanțării produselor „fără defrișare” și b) descurajarea dimpotrivă a comerțului cu ceea ce îl alimentează. Nu în ultimul rând, regulamentul întărește în mod semnificativ conținutul obligațiilor de diligență necesară al precedentului regulament în domeniu, întrucât pentru produsele cuprinse în câmpul său de aplicare se introduce, precum exigența pentru a fi pus pe piața UE ori spre a fi exportate în afara acesteia, cerința (suplimentară) fondată pe „absența de defrișare” alături de cea legată de lealitate (existentă numai pentru lemn). În fine, în al treilea rând, regulamentul (UE) 2023/1115 impunând întreprinderilor care importă și comercializează anumite produse ce prezintă un risc potențial ridicat de defrișare de origine comunitară sau străină, obligații de diligență necesară privind lanțul de aprovizionare al acestor produse reprezintă, *de facto*, o ocazie foarte importantă în perspectiva inaugurării unui proces de „deconexiune” a lanțurilor de aprovizionare a acestor produse de defrișare de violările drepturilor omului de care sunt legate.

Reprezentând un progres, inclusiv juridic, în promovarea măsurilor de protecție a climei în cadrul ecuației complexe cu biodiversitatea, noua reglementare privind despădurirea comportă și o serie de limite și lacune care își așteaptă complinirea. Este vorba de nivelul de ambiții în materie de mediu urmărit, de coerența generală a actului legislativ și în special referitor la măsura în care UE poate să-și respecte diferitele angajamente asumate în cadrul regiunilor multilaterale de mediu și de comerț și, în fine, de dorința UE de a combina intervenția sa unilaterală pentru a reglementa comerțul produselor vizate printr-o cooperare bilaterală cu țările exportatoare afectate de măsurile introduse de regulament.

6. Mecanismul de ajustare a carbonului la frontiere. De la schimbarea climatică la schimbarea climatului juridic?

În scopul prezervării modelului său, Europa recurge la două principale modalități: una convențională, conform tropismului său multilateral, iar o alta unilaterală, atunci când cadrul internațional se dovedește inefficient. Într-o situație din acest din urmă gen, la 14 iulie 2021 Comisia Europeană a propus o măsură imediată, chiar revoluționară de acțiune în parteneriatul său comercial, menită să promoveze obiectivul atenuării încălzirii globale. Este vorba de mecanismul de ajustare a carbonului la frontiere (MACF) care presupune stabilirea unui preț al acestuia pentru bunurile importate în cinci sectoare energofage. Pornind de la acesta, respectivul instrument vine să completeze piața europeană a carbonului care îl stabilește pentru mărfurile europene. Aferent *Green Deal*-ului MACF are vocația de a „înverzi” piața europeană și a îmbogăți regulile pieței interioare. Totuși, acest demers rămâne incert atâta timp cât piața globală, dreptul internațional economic nu devin, la rândul lor, sensibili ori în

aceeași măsură reactivi la exigențele ecoclimatice. Pentru acesta se impun inedite instrumente de acțiune și noi măsuri concrete.

Cele două abordări evocate mai sus, departe de a se opune una alteia, tind mai degrabă să se completeze și să-și potențializeze reciproc efectele. Astfel, extensia unilaterală a sistemului de schimb de cote de emisie (SEQE) la sectorul aviație promovat de UE a născut un anumit interes în cadrul Organizației Aviației Civile Internaționale (OACI), ceea ce e foarte probabil să se întâmple și în cazul taxei carbon angrenate de MACF. Să amintim în acest context că nu e pentru prima dată când Uniunea Europeană face operă de pionierat, demersul avangardist în materie de tarificare a carbonului fiind inițiat prin instituirea sistemului de schimb de cote de emisie, asistând în acest fel la valorificarea experiențelor dobândite și la afirmarea virtuților sale deja acreditate. Așa cum s-a remarcat, noua măsură reprezintă o taxă pentru unii, iar pentru alții o simplă extensie a pieței carbonului. Desigur, într-o analiză scrupuloasă, calificarea drept taxă surprinde (cel puțin aparent) în două privințe. Mai întâi, în plan exogen, o atare denumire evocă un risc din perspectiva dreptului internațional economic, mai ales din cea a dreptului OMC; apoi, într-unul endogen, instituirea unei ecotaxe implică recurgerea la procedura de unanimitate în privința adoptării sale, mai dificil de atins⁵². În anii 1990, cu precădere în contextul Conferinței mondiale de la Rio (1992), Comisia Europeană propusese o ecotaxă/CO₂, inițiativă care a fost însă abandonată din cauza opunerii anumitor state membre, obstacol greu de trecut în condițiile operării regulii unanimității.

Potrivit opiniei unora, „această taxă prudentă... nu-și spune numele”, pentru alții „mecanismul european de ajustare a carbonului la frontiere nu e o taxă”.

Prin urmare, din punct de vedere politic și juridic subiectul rămâne unul sensibil. În concret, MACF este întemeiat legal pe primul paragraf al art. 192 din TFUE și nu pe cel de-al doilea, care reprezintă baza juridică pentru fiscalitatea de mediu. Respectivul instrument se înscrie pe deplin acțiunii de „promovare pe plan internațional a măsurilor destinate să facă față prolemlor regionale ori planetare de mediu și în special combaterii schimbării climatice”. Față de caracterul global al riscului climatic, cu corolarul său interdependența, UE caută să genereze un efect de antrenare și a altor state terțe, unul indispensabil garantării eficienței acțiunii sale normative. În mod cert SEQE europeană și-a găsit emuli în lume care i-au preluat obiectivele și împrumutat din măsurile adoptate, precum Coreea de Sud, California sau Quebec, dar insuficiența angajamentelor asumate de părțile la Acordul de la Paris în atingerea țintelor sale a devenit cronică și preocupantă. În aceste condiții⁵³ „BAT (cele mai bune tehnici disponibile, n.n.) pot fi impuse ca mijloace de presiune economică asupra unui stat care nu respectă în mod sistematic obligațiile prevăzute de dreptul internațional al schimbărilor climatice)”. Este alegerea efectuată de UE, una care evocă „Brussels effect”⁵⁴. Desigur, aceasta

⁵² A. de Ravignan, *Taxe carbone aux frontières : le jeu risque de l'Europe*, în „Alternatives économiques”, vol. 415, nr. 8, p. 60.

⁵³ B. Mayer, *The international law on climate change*, Cambridge University Press, 2018, p. 266.

⁵⁴ V.A. Bradford, *The Brussels effect. How the European Union rules the world*, Oxford University Press, 2020, p. 16.

afectează și în acest mod, reprezentând o piedică în libertatea schimburilor garantată de ordinea concurențială, în special de dreptul OMC. Din această perspectivă, în lumina legăturilor deja promovate (și periculoase!) între comerț și mediu, se dezvoltă conexiuni complexe și cu noul domeniu al climei, în cadrul unei ecuații particulare, marcată de susținerea reciprocă. Astfel, libertatea comerțului e susceptibilă să favorizeze difuzarea bunurilor și serviciilor „verzi”, dacă nu chiar și pe cea a celor pe deplin „ecologice”, precum în cazul tehnologiilor ori a energiilor renovabile. În sens invers, fluxurile comerciale contribuie, fără îndoială, la efectul de seră. Integrarea economică contribuie la degradarea mediului mondial, ceea ce face necesară o inflexiune a sistemului economic internațional pentru a descuraja aceste fluxuri comerciale și a le adapta la noile condiții. Desigur, atari acomodări până la interdicții existau în dreptul internațional al mediului, dar nu erau suficiente, reclamând completări și răspunsuri specifice și din partea dreptului internațional economic, în cadrul unor interconexiuni adecvate.

Așa se face că, odată cu anii 1990, evoluția instrumentelor de drept al mediului se caracterizează printr-un recurs și la cele de piață, care vin să se adauge măsurilor clasice de poliție administrativă. În orice caz, și în această privință s-a impus utilizarea pe scară largă a „instrumentelor economice” de protecție a mediului și acum și de combatere a schimbării climatice. Printre acestea s-au impus deja unele precum TREMs (*trade-related environmental measures*), adică măsuri prevăzute de tratatele de mediu, menite a restrânge ori interzice comerțul cu anumite bunuri. La fel de bine, așadar, MACF constituie și o măsură TREMs, și aceasta chiar dacă dreptul convențional al climei nu menționează recurgerea la acest tip de instrumente, nu îl prevede implicit. Un tratat care nu impune în mod explicit adoptarea de TREMs care sunt cinci măsuri comerciale de mediu, precum convenția-cadru privind schimbările climatice, poate fi interpretat în sensul că autorizează instituirea și utilizarea lor. Discuția cu privire la așa-numitele ajustări de carbon la frontieră, adică obligațiile impuse de țara importatoare asupra importurilor produse în altă țară având un nivel mai ridicat de emisii, nu a ținut seama de această dimensiune⁵⁵. Mecanismul se impune în acest mod ca un mijloc major al politicii climatice a UE, un element eminent al *Green Deal*, adoptat în cadrul pachetului „Ajustement à l’objectif 55” (Fit for 55) cu o evidentă vocație de a „înverzi” piața europeană și reglementările pieței interioare. Desigur, câmpul de acțiune și efectele sale rămân limitate, atâta timp cât și în măsura în care nu se vor înregistra și promova reacții corespunzătoare și în planul pieței mondiale și în cel al dreptului internațional economic. Totuși, insistențele și evoluțiile comunitare în domeniu impulsionează o atare perspectivă.

6.1. Rolul Mecanismul de ajustare a carbonului la frontiere în „înverzirea” pieței europene

Încă din 1972, și ca rezonanță a înscrierii protecției mediului pe agenda preocupărilor internaționale prin (prima) conferință mondială privind mediul uman de

⁵⁵ P.-M. Dupuy, J. Viñuales, *International environmental law*, 2nd ed., Cambridge University Press, 2018, p. 460.

la Stockholm (iunie 1972), UE caută să facă piața sa interioară mai receptivă la problemele ecoclimatice și respectuoasă cu măsurile ecologice prin adoptarea unei politici specifice în materie. Cu toate acestea, evoluțiile uneori contradictorii în această privință și acordarea mai întotdeauna a unei întâietăți aspectelor/mizelor economice au făcut ca reglementările pertinente să nu dobândească o consistență deosebită. Aproape ca regulă, exigențele ecoclimatice au trebuit să cedeze în fața avansurilor dreptului concurenței, politicii agricole comune etc. Absența unui preț conferit CO₂, de pildă, a întârziat mult, impunându-se prin afirmarea principiului poluatorul-plătește. Din această perspectivă, MACF o face pentru bunurile importate și vine deci să completeze SEQE care stabilise în mod indirect un preț al carbonului pentru mărfurile europene. În acest sens, tarificarea CO₂ se afirmă ca sinonimă cu prețurile mai verzi, întrucât „MACF are vocația de a face mai verde mâna invizibilă a pieței interioare”. În mod evident, prețul e limbajul prin excelență al pieței și, în consecință, semnalul-preț constituie un levier interesant pentru a o face mai favorabilă mediului, pentru a o „înverzi” prin influențarea agenților economici și atragerea lor ca parteneri responsabili în acțiunea lor de combatere a schimbărilor climatice. Analiza concretă ne arată că mai întâi au fost nominalizate cinci sectoare vizate: siderurgia (producția de oțel și fier), producția de ciment, cea de îngrășăminte chimice, aluminiu și, nu în ultimul rând, cea de electrică și de hidrogen. Respectivul domenii au fost alese în funcție de mai multe criterii, și anume: amprenta de carbon, intensitatea energetică și riscul de delocalizare. În mod simetric, piața de carbon, pe care o completează MACF, cunoaște inițial un câmp de aplicare mai restrâns, urmând ca ulterior să fie extins, și aceasta în virtutea unei binevenite abordări prudente, deopotrivă de pornire cu un număr limitat de sectoare ale căror produse sunt relativ omogene și care prezintă un risc de delocalizare și în plan temporal, urmând să fie pus în aplicare într-o perioadă de 12 ani.

Referitor la funcția sa de *vector de perfecționare* a pieței de carbon, prin vocația intrinsecă de reglare a importurilor în serviciul climei, efectele pozitive țin mai ales de ameliorarea efectivității pieței unional-europene de carbon. Și aceasta întrucât, pe de o parte, el implică suprimarea progresivă a cotelor gratuite, iar pe de alta, trebuie să permită UE să se apere împotriva posibilelor delocalizări.

În privința primului efect pozitiv, să amintim faptul că alocarea gratuită de cote de emisii a fost justificată prin preocuparea de a evita ca întreprinderile europene să nu fie tentate de delocalizare în scopul de a scăpa de constrângerile aferente pieței europene de carbon. Aceasta ar fi făcut ca, dacă nu să fie golită de substanță, cel puțin să-și vadă consecințele mult restrânse. Totodată, la origini, acordarea de cote avea o vocație de a fi provizorie. Așa se face că instituirea MACF are drept corolar în mod necesar suprimarea progresivă a gratuității cotelor de CO₂, impusă în primul rând de reglementările dreptului OMC. Desigur, aceasta va conduce în mod incontestabil la îmbunătățirea funcționării SEQE, întâi prin întărirea aplicării semnificațiilor principiului poluatorul-plătește. Alocarea de cote cu titlu gratuit era de natură să slăbească semnalul prețului prevăzut de acest sistem pentru instalațiile beneficiare în raport cu sarcinile integrale și să dea un impuls în privința stimulării de a investi într-o reducere suplimentară a emisiilor.

Un obiectiv, e adevărat, ambivalent al MACF îl reprezintă și acțiunea contra „fugii de carbon” în sensul delocalizării activităților din cauza tarificării în domeniu. Într-adevăr, în condițiile în care un număr semnificativ de parteneri internaționali ai Uniunii nu demonstrează același nivel de ambiții climatice, riscul delocalizării e real și poate deveni operațional. De aceea, respectivul mecanism e perceput și e promovat ca un nou element al panopliei de instrumente de care dispune UE în vederea atingerii obiectivului neutralității climatice până în 2050 și respectării întocmai a celorlalte prevederi ale Acordului de la Paris.

Din cauza costurilor antrenate de politicile climatice, întreprinderile din anumite sectoare ori subsectoare industriale transferă producția lor către alte țări ori atunci când importurile provenind din acestea înlocuiesc produsele echivalente a căror intensitate de emisii de gaze cu efect de seră era totuși mai scăzută.

Așadar, MACF apare ca o măsură exclusiv climatică, menită să incite țările terțe și întreprinderile lor să dezvolte politici voluntare în materie de luptă împotriva schimbării climatice. Este de domeniul evidenței că interdependența ecologică cere acest tip de abordare, un atare efect de antrenare. În consecință, eforturile UE ar putea să fie „subminate de politicile externe „laxiste”⁵⁶. Totuși, acest instrument comportă și o altă fațetă, respectiv cea legată de restabilirea raportului de competitivitate între produsele europene și cele importate, situație în care joacă și rolul unei „măsură de apărare comercială” față de dumping-ul de mediu, în special cel climatic. Această concurență neloyală poate fi cauzată de întreprinderile aferente pieței europene care își delocalizează activitățile sau de cele din țări terțe supuse la constrângeri climatice mai puțin stricte. Prin urmare, în acest fel e apărată chiar piața europeană. Această dublă fațetă nu e decât reflectarea naturii duale a integrării europene, deopotrivă economică și politică în perspectivă ecologică.

6.2. MACF – vector de reînnoire a dreptului internațional economic

Incertitudinea semnificațiilor juridice ale mecanismului, de la natura sa mixtă, indecisă la acordarea unei excepții pe baza articolului XX al GATT, trecând prin riscul de incompatibilitate cu principiul nediscriminării ridică o serie de probleme în privința cadrului internațional de manifestare. Într-adevăr, beneficiind de o excepție, protecția climei în conexiune cu statutul acordat mediului, MACF rămâne totuși în orbita exigențelor acesteia. Și acesta în condițiile în care toate textele fundamentale pentru ordinea concurențială plasează protecția mediului în categoria excepțiilor ori derogărilor de la respectivele principii. Acordarea unei derogări, ipoteza cea mai favorabilă de *lege lata*, ar putea apărea o reușită înșelătoare în măsura în care caracterul evolutiv al dispozitivului va cere și angrena un nou contencios, sinonim insecurității juridice.

Dincolo de orice alte considerații de context se prefigurează „o formă de contradicție ireductibilă între dreptul internațional economic și politicile climatice actuale”, în care MACF reprezintă un capitol important. Implicațiile sunt majore și

⁵⁶ S. Robert, *Un mécanisme d'ajustement carbone aux frontières compatible avec le droit de l'OMC: une gageuse*, „European Papers”, vol. 7, nr. 1, 2022, p. 244.

depășirea impasului presupune transformări fundamentale în siajul logic al adoptării mecanismului de ajustare în condițiile în care chestiunea internormativității se prezintă astfel ca o dialectică deschisă între, pe de o parte, protecția mediului „investită de ordinea concurențială”, iar pe de alta, aceasta din urmă „îmbogățită prin armoniile protecției mediului”. Or, MACF, adoptat în virtutea politicii mediului, integrează logica economică așa cum ne arată natura sa interdisciplinară de instrument economic, ceea ce ar presupune o mai mare integrare a mediului în dreptul pieței. În această privință, *a minima* inserția unei excepții climatice ar constitui un prim și semnificativ pas, dar cu conservarea aceleiași paradigme. Introducerea unui memorandum de acord privind efectele competitive ale politicilor climatice nu ar bulversa situația ci, dimpotrivă, ar putea fi la originea unei noi dimensiuni a acestei axe fundamentale a cooperării internaționale. În orice caz, ar fi vorba de o veritabilă schimbare de paradigmă care ar ridica dreptul mediului la poziția de componentă a unei concurențe loiale. Pe lângă demersul de noi reglementări, de revizuire, completare și adoptare un rol important va reveni, în acest sens, jurisprudenței pe calea interpretării creative a textelor existente în consonanță cu semnificațiile dezvoltării durabile și ținând seama de exigențele noilor mize ale tranziției ecoclimatice. Fără îndoială, o refundare a dreptului internațional economic nu poate avea loc în afara și fără contribuția unei politici juridice adecvate, a unei diplomații climatice active și consecvente și a unei abordări integrante pertinente. Crearea noului instrument ar putea, de asemenea, interacționa asupra sistemului juridic al UE în favoarea construirii unei „economii a dreptului”. Așa cum s-a relevat, cuplajul între drept și economie nu implică o supunere a sistemului juridic celui economic, ci presupune delimitarea de limite reciproce și interconexiuni adecvate. După cum dreptul public instituie limite puterii politice, sub formula statului de drept, tot așa mondializarea dreptului economic ridică, printre altele, pe cea a unei „economii a dreptului”. Și aceasta cu atât mai mult cu cât la nivel mondial economia nu cunoaște principii de desfășurare și norme (reguli) juridice ferme de manifestare⁵⁷. Pornind de la atari premise generale, în doctrină s-a apreciat că dacă MACF e un instrument de luptă contra schimbării climatice, acesta s-ar putea converti într-unul de transformare juridică, inclusiv a peisajului dreptului economic și aceasta chiar într-un mod impresionant⁵⁸. Pentru aceasta ar trebui să se pornească de la situația existentă și să se înregistreze progrese însemnate pe calea adaptării cadrului normativ european al acordurilor de liber schimb (ALE), care integrează mediul, deopotrivă la nivelul dreptului primar, cât și la cel al jurisprudenței, dar în pofida acestui fapt aplicarea MACF nu ar beneficia decât în mică măsură de ceea ce există. Cu toate acestea, nu putem ignora că ALE sunt un „ecosistem” juridic care presupune, la rândul său, schimbări sistematice și corelate; apoi, inserția

⁵⁷ A se vedea: G. Farjat, *Propos critiques et utopiques sur l'évolution du droit économique et le mondialisation*, RIDE, 2003, nr. 3–4, p. 511; G. Farjat, *La Constitution économique de l'Europe et le couplage droit-économie*, în: O. Denarge, T. Georgopoulos et G. Flabaey (dir.), „La Constitution économique de l'Union européenne”, Editions Bruylant, Bruxelles, 2008, p. 69.

⁵⁸ C.-M. Alves, *Le mécanisme d'ajustement carbone aux frontières. Du changement climatique au changement de climat juridique ?*, lucr. cit., p. 283.

mecanismului de ajustare ar prezenta o serie de avantaje diplomatice și juridice, respectiv ținând de cadrul multilateral aferent, evitarea măsurilor de represalii comerciale suscitade de un demers unilateral, dezamorsarea riscurilor de contencioase pe o nouă temă, statele părți punându-se de acord asupra recurgerii la acest nou instrument. Nu în ultimul rând, aplicarea MACF în cadrul unui acord de liber schimb l-ar apăra de acuzația de nerespectare a principiului de nediscriminare. În cele din urmă, cu asemenea precauții și cu ajustări corespunzătoare, MACF s-ar putea înscrie într-un demers global de tarificare a carbonului, devenind cuplat la interacțiunea piețelor de carbon. Așadar, noua inițiativă climatică ar putea favoriza chiar o „refundare a acordurilor de liber schimb, propice domesticirii forțelor pieței”⁵⁹. Totuși, slăbiciunile lor evidente, cel puțin din perspectiva exigențelor ofensivei problematicei ecoclimatice, exprimă o „concepție trunchiată a pieței” așa încât s-a susținut, pe bună dreptate, că fără o *aggiornamento* conceptuală „constituția economică” nu ar fi în măsură să remedieze deficiențele pertinente ale pieței (în speță, absența internalizării costurilor de mediu). Prin urmare, în cadrul ecuației economie-drept ar apărea necesar, de *lege ferenda*, să se întărească rolul prescriptiv, regulator al dreptului pentru a permite apariția și afirmarea unei „economii a dreptului”. Un aspect pozitiv l-ar constitui faptul că buna funcționare a MACF ar implica mai multe progrese ce coincid în bună parte cu propunerile de acorduri de a treia generație, în contextul în care neutralitatea carbon în domeniu a devenit un obiectiv al reformei preconizate. Suprimarea subvențiilor acordate energiilor fosile s-ar dovedi astfel binevenită. Propunerile formulate în doctrină par pertinente și seducătoare, dar rămâne de văzut în ce măsură vor fi percepute și promovate ca atare în planul dreptului pozitiv și al practicii politice aferente.

7. Probleme ale atingerii neutralității climatice în sectorul aviației

Sectorul aerian s-a înscris, la rândul-i, în cursa de decarbonizare, fixându-și ca obiectiv atingerea neutralității climatice în 2050. Pentru reducerea impactului ecologic al aviației comerciale, pachetul „Ajustare la obiectivul 55”, adoptat în iulie 2021, a determinat demarcarea a trei procese legislative pertinente: modernizarea sistemului existent de cote de emisie, „înverzirea” din punct de vedere fiscal a activității și privilegierea carburanților alternativi. Printre măsurile promovate într-o atare logică, în plan intern, precum cel francez, se numără și suprimarea zborurilor scurte, cu rezonanțe în privința principiilor pieței unice a transporturilor aeriene. O atare măsură se manifestă ca restrictivă libertății de întreprindere și ridică problema, deopotrivă asupra necesității și proporționalității față de fundamentele liberei prestații a serviciului și cea a dreptului practicilor anticoncurențiale⁶⁰. Și aici este vorba de impactul pe care imperativele *Green Deal*-ului sunt pe cale să relativizeze, în sensul adecvării fundamentelor juridico-practice ale pieței interioare, respectiv în

⁵⁹ A. Pirovano, *Justice étatique, support de l'activité économique. Un exemple: la régulation de l'ordre concurrentielle*, „Justice” nr. 1, 1995, p. 5.

⁶⁰ Loïc Gerard, *Interdiction des vols intérieurs courts au nom de la réduction de l'empreinte carbone et principes fondateurs de l'aviation commerciale européenne*, în „Revue de l'Union Européenne” nr. 668, mai 2023, p. 284 și urm.

dimensiunea sa a transporturilor aeriene. Devenită realitate după 1 ianuarie 1993, aceasta din urmă se întemeiază pe ideea unui spațiu economic fără frontiere în cadrul căruia libera prestare a serviciului se exercită fără constrângeri. Recunoscută drept libertate economică fundamentală prin prevederile art. 56 din TFUE, aceasta presupune interzicerea restricțiilor de gen față de „resortisanții statelor membre stabiliți într-un stat membru altul decât al destinatarului prestației”. În consecință, orice discriminare directă ori indirectă trebuie să fie suprimată, ceea ce include în mod evident și pe cele legate de cetățenie, locul de stabilire al prestatorului, dar și a oricărei măsuri susceptibile să împiedice, a jena ori descuraja exercitarea activității. Altfel spus, orice măsură națională care ar face mai dificilă o prestație de servicii de la un teritoriu la altul ale UE poate fi înțeleasă ca o piedică la schimbările economice. O atare logică își găsește expresii elocvente în cadrul reglementărilor directivei nr. 2006/123/CE, zisă „directiva servicii”. Desigur, subiectul comportă o analiză aplicată menită să pornească de la nivelul european de reglementare și să ajungă la particularizările reclamate de demersurile concrete naționale, în speță cele ale legislației franceze, de drept comparat și surprinde posibile evoluții comune.

8. Concluzii

Din bogatul evantai al instrumentelor de poziționare ca *soft power* a Uniunii Europene se remarcă, alături de punctele de vedere oficiale și de diplomatie, dreptul și norma, și printre obiectivele prioritare vizate spre promovare se detașează, fără îndoială, provocarea existențială reprezentată de schimbarea climatică. Pentru o organizare precum UE, integrată juridic dar divizată politic, dreptul face forța și participă din plin la afirmarea noii forme de influență și seducție în lume („get the others to what you want”). Și aceasta întrucât fie că instituțiile multilaterale sunt puternic organizate, cum este în domeniul comercial OMC și Uniunea utilizează dreptul pentru apărarea intereselor sale, fie ele sunt slabe și UE folosește juridicul în mod unilateral ori bilateral prin puterea sa de negociere cu țările terțe și organizațiile regionale. Acordurile cu statele terțe (de asociere ori de cooperare) se traduc prin stabilirea de organe instituționale comune (consilii de asociere, de cooperare, mecanisme de reglementare a diferendelor ș.a.) și prin angajamente reciproce și concrete de cooperare. Liberalizarea comercială trece mai întâi prin acordurile multilaterale negociate în cadrul OMC, însă UE s-a angajat în negocierea de acorduri bilaterale mai presante de liber schimb din cauza blocării „ciclului de la Doha” deschis în 2001. Alte acorduri sectoriale pot acoperi drepturile de pescuit, liberalizarea transporturilor, facilitarea vizelor, cooperarea în materie de poliție (Europol) ori de gestiune a crizelor (PSDC), cooperare energetică etc.⁶¹ A răspunde provocării schimbării climatice presupune intervenții hotărâte din partea ansamblului actorilor economici, publici sau privați, producători ori consumatori. Ele trebuie să se înscrie într-un cadru coordonat și viguros, în mod egal la nivel național, regional (unional-european) sau internațional. Diferitele obiective stabilite în plan global prin Acordul de la Paris,

⁶¹ M. Lefebvre, *La politique étrangère européenne*, PUF, Paris, 2021, p. 54 și urm.

declinate în cadrul UE prin *Pactul Verde* și cele peste 30 de acte legislative aferente și concretizate în strategiile, politicile și legislațiile naționale nu sunt incompatibile, dar concilierea lor necesită înscrierea priorității angajamentului național într-un cadru multilateral renovat, în serviciul climei devenit principiul prim. Pentru a se ajunge aici, în primul rând sistemul comercial multilateral se impune a fi ajustat și adecvat. Soluții au fost deja promovate, altele rămân de inventat: excepția climatică ce permite să se deroge de la reguli atunci când acestea se opun politicilor de combatere a încălzirii globale promovate la nivel național, clauza de pace climatică prin care statele membre ale OMC se angajează să nu urmărească în numele comerțului politicile climatice ale partenerilor, crearea unei proceduri de „chestiune prioritara climatică” cu trimitere la Convenția-cadru privind schimbarea climatică din 1992, evaluarea impactului carbon al măsurilor contestate în numele comerțului, spre a le evalua legitimitatea climatică, devenită prioritara ș.a.

În orice caz, e vorba de a amenaja regulile care limitează strategiile necooperative în măsură să asigure că ele nu împiedică acțiunea climatică. Aceste dispoziții ar permite să se ajungă la un „multilateralism în comun” între comerț și climă, prima etapă spre instituirea unei organizații pentru climă și comerț, ori cel puțin în sensul unei structurări mai ferme a conexiunilor dintre cei doi termeni ai ecuației de profil. În tot acest context complex, Europa are o responsabilitate particulară pentru a conduce aceste diferite niveluri de acțiune într-o strategie coerentă. Ea trebuie să continue să insiste asupra politicilor climatice interne, veghind să păstreze unitatea pieței sale interioare contra tentațiilor de escalade naționale în materie de subvenții care nu ar profita decât statelor cel mai bine dotate financiar. Uniunea Europeană trebuie să gestioneze constrângerile concurențiale legate de tranziția ecoclimatică, obiect al unui mecanism de ajustare a cărbunelui la frontiere și să se apere împotriva practicilor neloiale ale „partenerilor” săi. S-ar impune, în fine, să utilizeze piața sa pentru a exercita o influență pozitivă asupra acțiunii climatice a partenerilor săi, totul înscris unei politici coordonate cu destinația țărilor în curs de dezvoltare. Consolidată de această determinare internă și la frontierele sale, Uniunea ar putea aduce ori cel puțin promova mai ferm marea transformare a unui sistem multilateral centrat pe climă.

Într-adevăr, pentru UE promovarea intereselor sale și apărarea climei presupun, deopotrivă, punerea în aplicare a tranziției ecologice și o contribuție la cooperarea internațională pertinentă, păstrându-se totodată competitivitatea. Aceste obiective nu sunt antagonice, întrucât o poziție industrială și comercială puternică e necesară atât pentru a controla transformarea modelului energetic, cât și spre a incita partenerii să negocieze o evoluție a regulilor aferente, în special evitând ca *statu quo* să nu devină prea profitabil pentru unii dintre ei. O strategie coerentă presupune luarea în calcul și oferirea de răspunsuri la mai multe provocări. Prima se referă la stabilirea mijloacelor de acțiune climatică, sens în care Pactul Verde se constituie într-o strategie adecvată, având în centrul său tarificarea carbonului, ceea ce nu dispensează aplicarea unei politici industriale ambițioase, inclusiv pentru susținerea filierelor în care drepturile în prezență prefigurează un context de incertitudine pronunțat și un risc de insuficiență

a investițiilor private. Urmează apoi gestionarea constrângerilor concurențiale legate de tranziția ecologică; pentru prevenirea afectării coerenței strategiei de către comerț, se impune controlul efectelor sale secundare în plan exterior. De aceea, MACF trebuie să fie aplicat, forțând includerea conținuturilor indirecte în carbon pe cât posibil, chiar dacă aspectele administrative și tehnice ale aplicării sunt dificile și necesită o atenția particulară în privința efectelor induse asupra țărilor sărace. În orice caz, acest mecanism e indispensabil coerenței abordării europene: o politică climatică ambițioasă care generează cheltuieli industriale substanțiale nu ar fi sustenabilă politicilor pertinente. Se adaugă la aceste exigențe evitarea concurenței neloiale, precum și confruntarea politicii climatice cu regulile OMC, ce presupune desprinderea de concluzii pentru conduita aferentă și măsuri de acțiune în planul relațiilor comerciale⁶². Dacă în sectorul normativ-legislativ se înregistrează o oarecare poziție de moderare a ritmului de acțiune și expectativă, mai ales sub impactul noilor evoluții geostrategice, exprimată prin revendicarea unei „pauze reglementare”, negocierile vizând noi acorduri de cooperare economică, cu viguroase dimensiuni ecoclimatice, rămân o prioritate. Ele au marele merit de a fi asimilat și exprimat pentru prima dată o atare problematică, dar chestiunile structurale nu se pot rezolva cu adende ori capitole separate consacrate sustenabilității. Este nevoie, din ce în ce mai evident, de crearea unui model comercial bogat pe principiile cooperării, solidarității, egalității, democrației și sustenabilității.

⁶² S. Jean, D. Tersen, *Climat et commerce: pour un multilatéralisme en commun*, Terra Nova, 26 iunie 2023, p. 18 și urm.

**PREMIUL ONU PENTRU DREPTURILE OMULUI 2023
– O CONTRIBUȚIE ROMÂNEASCĂ –**

*Prof. univ. dr., dr.h.c. Ovidiu PREDESCU**

Reprezentanții ONU au anunțat la 20 iulie 2023 că printre laureații Premiului Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului 2023 se numără și Global Call For the Universal Recognition of the Right to a Clean Healthy and Sustainable Environment 2020 (Coaliție Globală pentru Recunoașterea Universală a Dreptului la un Mediu Curat, Sănătos și Sustenabil). Premiul se acordă în baza unei rezoluții a Adunării generale a ONU, o dată la cinci ani și se va decerna anul acesta la New York, la 10 decembrie a.c., în cadrul ceremoniilor de marcare a 75 de ani de la adoptarea Declarației universale a drepturilor omului (1948). Este pentru prima dată când se acordă unei coaliții și pentru eforturile depuse spre promovarea și consacrarea juridică internațională a dreptului la mediu sănătos și durabil. Din această grupare mondială laureată face parte și International Center of Comparative Environmental Law (CIDCE) cu sediul în Limoges (Franța) în cadrul căruia România este reprezentată de prof. univ. dr., dr.h.c. Mircea Duțu, președintele Universității Ecologice din București, directorul Institutului de Cercetări Juridice „Andrei Rădulescu” al Academiei Române. Ales în Consiliul de Administrație al prestigioasei structuri de colaborare și cercetare științifică privind dreptul mediului din 1998, prof. Mircea Duțu a devenit în 2023 membru de onoare al acestuia și participă activ la lucrările organismului. Printre contribuțiile CIDCE la procesul juridic internațional de consacrare a dreptului la mediu, o importanță deosebită o reprezintă propunerea, din 2017, a unui al treilea Pact internațional relativ la dreptul ființelor umane la mediu care să completeze pe cele două anterioare din 1966 – cel privind drepturile civile și politice, și, respectiv, cel vizând drepturile economice, sociale și culturale – sub cupola normativă a Declarației universale din 1948. Cu titlu preliminar să menționăm că la 10 mai 2018 Adunarea generală a ONU a votat, cu majoritatea de 143 de voturi, în favoarea unui proiect de Pact mondial pentru mediu, care să consacre dreptul omului la un mediu sănătos. Chiar dacă proiectul nu s-a materializat încă, el exprimă totuși voința unei majorități a statelor pentru o recunoaștere

* Directorul fondator al publicațiilor „Dreptul”; ovidiupredescu1@gmail.com

universală a dreptului la mediu, incluzând bineînțeles și dimensiunea climatică. El vizează să evidențieze că drepturile privind mediul pot să se decline în drepturi individuale, potrivit tradiției drepturilor omului, fără a neglija totodată posibilitatea recunoașterii unor drepturi colective. Astfel, se constată deopotrivă că protecția mediului nu poate fi realizată numai prin o raportare indirectă, prin ricoșeu la drepturile omului clasice. Consacrarea și beneficiul complete ale drepturilor civile și politice și a drepturilor economice, sociale și culturale a devenit în secolul al XXI-lea imposibilă fără recunoașterea drepturilor ființelor umane la mediu.

Codificând dreptul constant în materie, proiectul pactului prevede în prima parte a sa, proclamarea dreptului la mediu, însoțit de îndatoriri, atât pentru state, cât și pentru persoane; pentru concretizarea sa sunt precizate ca drepturi subsecvente cele referitoare la: precauție, protecție, evaluare de mediu, repararea daunelor ecologice, educație, informare, participare ș.a. Cea mai mare a articolelor aferente se intitulează „dreptul la...”, spre a marca justițiabilitatea lor, în scopul de a le distinge de simplele principii și a împiedica tribunalele să pretindă că textul nu are efect direct decât între state. Cea de-a doua parte a documentului e relativă la aplicarea sa efectivă, cuprinzând măsuri clasice de drept internațional, precum: obligația de a efectua rapoarte la fiecare patru ani și posibilitatea de a prezenta și instrumente specifice dreptului mediului. Posibilitatea de a reclama respectarea întocmai a Pactului ar fi un mijloc esențial ce ar conferi indivizilor și organizațiilor neguvernamentale o adevărată putere juridică de protest și reclamație, obligând statele să reacționeze și să progreseze în protecția efectivă a drepturilor consacrate.

Contextul internațional a apărut favorabil unui atare demers și sub influența sa și a altor inițiative pertinente, cadrul onusian a reacționat (la 8 octombrie 2021 Consiliul ONU pentru Drepturile Omului a adoptat o rezoluție de recunoaștere a dreptului la mediul curat, sănătos și durabil, urmată de o alta „istorică” din 28 iulie 2022 a Adunării generale a ONU în același sens), iar acest progres a fost recunoscut prin acordarea prestigiosului premiu. Prezența prof. Mircea Duțu în conducerea CIDCE și implicarea sa în activitatea organismului științific, inclusiv în privința promovării acestei inițiative colective, se constituie într-o contribuție românească relevantă, ce se impune constatată și salutată ca atare.

**C. Pomart, O. Dupéré (dir.), *Changements climatiques, dérèglements juridiques ?*
Institut Francophone pour la Justice et la Démocratie, Paris, 2023, 216 p.**

*Conf. univ. dr. Andrei DUȚU-BUZURA**

Problematika extrem de complexă, interdisciplinară și de mare actualitate a schimbărilor climatice preocupă din ce în ce mai mult cercetarea științifică în domeniul dreptului, generând lucrări tot mai variate, aprofundate și de referință în domeniu. Particularitățile abordării unei atari tematici au impus, de cele mai multe ori, ca subiectele atacate să privească cu precădere analiza provocărilor ridicate de reglementările în vigoare față de dereglarea climatică, constatarea inadapărilor și identificarea pistelor de adaptare, completare și dezvoltare a arsenalului juridic aferent. În aceeași măsură, concluziile investigațiilor științifice au fost supuse dezbaterilor celor interesați, în sensul confruntărilor benefice și completatoare și, în cele din urmă, au făcut obiectul unor publicări în volume, devenite reprezentative pentru aspectele studiate și ideile dezvoltate. Este și cazul volumului *Changements climatiques, dérèglements juridiques?* care reunește lucrările unui colocviu organizat de „Centre de Recherche Juridique” al Universității din La Réunion și valorifică rezultatele cercetărilor științifice întreprinse de cercetători și universitari ai mai multor universități franceze.

În avant-propos-ul volumului, unul dintre coordonatorii științific ai cercetării și ai volumului, C. Pomart, ține să precizeze că, în privința colocviului și publicației, a fost avut în vedere un dublu obiectiv; în primul rând, s-a urmărit a se angrena în investigația științifică și dezbaterile academice aferentă un număr cât mai mare de specialiști ai domeniului, în frunte cu juriști din spațiul francofon, așa încât să se valorifice preocupările existente cât mai complet posibil și să se realizeze o radiografiere a stadiului atins de preocupările pertinente. Apoi, și la fel de important, manifestarea complexă și-a propus să contribuie la progresul reflecției colective în jurul tematicii dimensiunii juridice a schimbării climatice, cu atât mai mult cu cât unitatea de cercetare direct și determinant implicată nu se afla în fața unui proiect științific de acest gen și cu un atare obiect, ci continua deja o serie de inițiative pertinente, așa încât se află acum, și prin demersul de față, la un moment de evaluare a ceea ce s-a obținut și în căutarea de piste de valorificare și perspective de dezvoltare a acquis-ului teoretic.

* Facultatea de Administrație Publică – S.N.S.P.A.; andrei.dutu@administratiepublica.eu

Dintr-o asemenea perspectivă metodologică de abordare, volumul se deschide ca un consistent studiu introductiv datorat cercetătorului și profesorului universitar Olivier Dupéré și consacrat unor „scurte reflecții generale”, dar substanțiale, am adăuga noi, asupra „deschiderilor Convenției-cadru a Națiunilor Unite privind schimbările climatice”. La 31 de ani de la semnare (5 iunie 1992, Rio) și la aproape trei decenii de la intrarea în vigoare (21 martie 1994) a documentului fondator al regimului juridic internațional privind clima, analizele și studiile referitoare la impacturile juridice ale întregului proces de negocieri și reglementări climatice dobândesc o importanță deosebită. Și aceasta, deopotrivă retrospectiv, cu priorități actuale și prospective. Este vorba, înainte de toate, de instituirea unui cadru juridic original și durabil. Și aceasta chiar dacă la începuturi, având în vedere contextul general prefigurată de „momentul Rio-1992”, articularea lui cu obiectivul de integrare a protecției mediului în procesele de dezvoltare, consacrate prin Declarația de la Rio adoptată simultan, s-a dovedit a fi dificilă, iar complexitatea raporturilor reciproce a determinat persistența și permanenta preocupare în privința subiectului. Această situație generală face necesară și analiza interacțiunilor între, pe de o parte, marile convenții-cadru onusiene pertinente, respectiv cea privind schimbările climatice, cea referitoare la biodiversitate (ambele din 1992) ori cea vizând combaterea deșertificării (1994), iar pe de alta conexiunea aferentă emergenței unui „drept al schimbărilor climatice” și sistemele juridice actuale. Așa cum remarcă autorul studiului introductiv, Convenția-cadru privind clima se distinge prin recunoașterea de către comunitatea internațională a unei noi probleme de importanță universală, precum și ca o expresie a unei voințe colective de a fi asumată în toată complexitatea sa. Până atunci, schimbarea climatică nu a fost recunoscută și înțeleasă ca o problemă publică decât în mod parțial, în special din cauza necesității de a se ameliora starea cunoștințelor științifice privind funcționarea globală a sistemelor climatice și impacturile activității umane asupra acestora din urmă. În acel context, statele se preocupau în mod special de fenomenul de diminuare a stratului de ozon, legat de emisiile antropice ale anumitor substanțe distrugătoare a acestuia, ceea ce a condus la încheierea Convenției de la Viena din 1985 și a primului Protocol de la Montreal (1987) privind problematica în materie. Avansurile constatările științifice și impunerea juridică a principiului precauției au accelerat subiectul și au determinat înscrierea lui pe agenda onusiană și într-un răstimp scurt chiar la adoptarea convenției fondatoare respective. Apoi, ca abordare, spre a trata problema, documentul încorporează în textul său o strategie axată pe oprirea schimbărilor climatice și a efectelor lor nefaste și reține simultan ca metodă gestiunea riscurilor aferente dereglărilor climatice, ceea ce permite promovarea unei practici adaptative. Consolidarea progresivă a certitudinilor științifice asupra realității și a amplitudinii actuale și viitoare a dereglării climatice, într-un context în care conceperea și aplicarea politicilor de oprire a respectivelor schimbări a arătat numeroase limite, a contribuit totuși la erijarea obiectivului „adaptării la impactul schimbărilor climatice”, completând în mod indisociabil obiectivele stopării și adaptării, amândouă fiind plasate, concepute și promovate pe același plan strategic. Reducerea vulnerabilității la schimbările climatice,

autonomia ecosistemelor, securitatea alimentară și sustenabilitatea dezvoltării economice tind, astfel, din ce în ce mai mult, să fie prevăzute sub unghiul integrării la aceste procese a capacităților specifice de reziliență la respectivele schimbări.

Dar aspectele cele mai relevante ale cercetărilor întreprinse și lucrărilor publicate în cadrul lucrării de față de față sunt, indiscutabil, cele de ordin juridic, într-o simbioză a constatărilor de *lege lata*, lacunelor *de facto* și *de jure* și propunerilor de *lege ferenda*. Într-adevăr, este de domeniul evidenței că politicile climatice au, în mod inevitabil, impacturi importante și semnificative asupra condițiilor de elaborare și aplicare a politicilor economice, sociale și de mediu. Prima preocupare a participanților la dezbateri a fost aceea de a stabili dacă, dintr-un asemenea punct de vedere, nu s-au generat și veritabile dereglări juridice. De subliniat că o atare formulă interogativă nu e pesimistă și restrictivă decât în aparență; ea a fost aleasă spre a lăsa autorilor latitudinea de a reține și explora diversele fațete ale acestor impacturi: comportă oare sistemele juridice resursele necesare pentru a integra pe deplin un „drept al schimbărilor climatice” emergent și, în orice caz, în ce măsură un asemenea fenomen face ca ele să evolueze și să se îmbogățească? Aceasta reprezintă prima dilemă preconizată, asumată și abordată, în raport cu care au fost privilegiate trei axe de reflecție. În măsura în care în politicile climatice se reflectă conceperea, adoptarea și apoi intrarea în vigoare de norme juridice specifice, se ridică problema adaptării ordinilor juridice la exigențele atenuării și adaptării la efectele schimbării climatice. Diversitatea ordinilor juridice, importanța mizelor și rezistențelor fac ca prisma vectorilor de adaptare să se determine în raport cu aceasta. Dintr-o atare perspectivă, în prima parte a volumului, intitulată „Adaptarea dreptului la schimbările climatice: care vectori?”, Didier Blanc se întreabă și analizează influența dreptului Uniunii Europene asupra dreptului francez în materie de neutralitate climatică („L’influence du droit de l’Union européenne sur le droit français en matière de neutralité climatique”), Jonas Knetsch se interesează de fenomenul proceselor în răspundere care sunt intentate contra statelor prin neglijențele lor în lupta contra schimbării climatice („Climate Change Liability: des procès menés contre les Etats au titre de leur responsabilité dans la lutte contre le dérèglement climatique”), în timp ce Romain Ollard tratează chestiunea prin intermediul dreptului penal („Le droit pénal au secours du climat?”).

Cea de a doua parte a lucrării privește „Garanția drepturilor față de schimbarea climatică: o adevărată provocare?”. Întrucât aceste politici climatice implică concilierea, într-o perspectivă foarte particulară, a unei game considerabile de drepturi fundamentale (civile, politice, economice, sociale etc.) a apărut pertinentă chestiunea analizei implicațiilor acestei situații pe terenul marilor drepturi și a amplitudinii sale. În acest cadru, mai întâi Ferdinand Mélin-Soucramanien și Rémy Cabrillac au abordat o atare problematică sub unghiul cel mai general posibil, dar fiecare din perspectiva care le era cea mai la îndemână, ținând seama de specialitatea sa: viziunea constituționalistului, la primul („Changements climatiques et protection des droits fondamentaux”) și, respectiv, cea a civilistului la secundul („Changements climatiques et atteintes aux droits

subjectifs”). Apoi, o reflecție specială s-a concentrat asupra unui drept fundamental expus în mod particular, dreptul de proprietate, vizat atât din punctul de vedere al dreptului privat (Lou Jacquet, „Focus – Propriété privée et changements climatiques”), cât și cel al dreptului public al bunurilor (Mathieu Maisonneuve, „Propriétés publiques et changements climatiques. Réflexions sur le domaine et la lutte”).

În fine, cea de-a treia parte a cercetărilor, dezbaterilor și a publicației s-a referit la „Dezvoltarea teritoriilor sub tensiune climatică: ce instituție juridică pentru acțiunea publică?”. Fără îndoială, problematicile juridice sunt cu atât mai pregnante cu cât un teritoriu dat suportă efectele schimbărilor climatice în curs și, în raport cu acestea, apare ca justificată focalizarea reflecției asupra instrumentelor pe care autoritățile publice le au la dispoziție în vederea gestionării acestora într-un atare plan spațial. În acest scop, François Cafarelli a pus în discuție concepția serviciului public și modurile de funcționare a serviciilor publice într-un context de dezvoltare astfel circumstanțiat („Service(s) public(s) et changements climatiques”), Grégory Kalfleche se interesează de răspunsul dreptului public aferent imperativului cadru („Changements climatiques et développement durable : les réponses de la commande publique”), în timp ce Rémi Radiguet și Loïc Peyen în intervențiile lor analizează politicile publice locale cele mai vizate în acest context: primul evocă modul în care dreptul amenajării teritoriului și dreptul urbanismului integrează obligațiile de a stopa schimbările climatice și de adaptare („Changements climatiques et droit de l’urbanisme: construire la ville sobre?”), iar cel de-al doilea studiază politica transporturilor publice („Transport et climat : le train des réformes roule-t-il sur les bons rails ?”).

Construite în jurul temei de cercetare abordate, studiile grupate în volumul *Changements climatiques, dérèglements juridiques* contribuie la elucidarea unor aspecte importante ale problemelor pe care le ridică exprimarea normativă și acțiunea juridică de receptare și promovare a exigențelor schimbării climatice în planul dreptului internațional public, în general, și cel al dreptului francez în special. Dincolo de perspectivele dominante propuse la nivelul dreptului comparat, concluziile desprinse și publicate conțin și repere conceptuale generale, comune, care pot fi avute în vedere în cadrul dialogului științific pertinent și, mai mult decât atât, se cuvin tratate ca atare în cadrul doctrinei în materie. Totodată, suntem în prezența unui demers semnificativ de promovare a cercetărilor științifice într-un domeniu nou de reglementare și reflecție juridică, „dreptul climei”, care stimulează preocupările de profil, inclusiv în România, cu atât mai mult cu cât e vorba de o apartenență comună la marea familie de drept continental.